

КУПРЕШКО, ВУКОВСКО, РАВНО
И
ГЛАМОЧКО ПОЉЕ

ОД
БОРИВОЈА Ж. МИЛОЈЕВИЋА

САДРЖАЈ

КУПРЕШКО, ВУКОВСКО, РАВНО И ГЛАМОЧКО ПОЉЕ од Боривоја
Ж. Милојевића 1

ОПШТИ ДЕО

I Физичке особине 5

1) Главне морфолошке црте 5. — 2) Хидрографске особине 8.
— 3) Климатске прилике 10. — Фитогеографска физиономија 12.

II Привредне и саобраћане прилике 13

1) Распоред привредних површина 13. — 2) Карактеристика привредног живота 16. — 3) Унутрашњи саобраћај 19. — 4) Спољашњи саобраћај 21.

III Насеља 27

1) Положај 27. — 2) Тип 32. — 3) Зграде и кућа 36. — 4. Зграде на планини 42.

IV Кретање становништва 43

1) Староседеоци 43. — 2) Досељавање 45. — 3) Унутрашње сељење 55. — 4) Исељавање 58.

ПОСЕБНИ ДЕО

I Купрешко Поље 63

1) Шемановци 63. — 2) Ново Село 64. — 3) Мрђеновци 65. — 4) Благај 67. — 5) Растичево 68. — 6) Суава 70. — 7) Јуричи 71. — 8) Мрђебаре 71. — 9) Стражбеница 72. — 10) Били Поток 73. — 11) Злосела 74. — 12) Османлије 75. — 13) Олово 77. — 14) Купрес 77. — 15) Алајбегов Одак 79. — 16) Бегово Село 80. — 17) Горавце 81. — 18) Отиновице 82. — 19) Ботун 83. — 20) Кукавице 84. — 21) Куте 85. — 22) Млаквa 85. — 23) Врила 86. — 24) Брда 86. — 25) Рилић 87. — 26) Заноглина 90. — 27) Горњи Малован 91.

II Вуковско Поље 93

1) Горње Вуковско 93. — 2) Доње Вуковско 94.

III Равно Поље 97

1) Звирњача 97. — 2) Доње Равно 98. — 3) Горње Равно 100. — 4) Мушићи 101.

IV Гламочко Поље 102

1) Маслина Страна 102. — 2) Руњини 103. — 3) Прдуово Село 103. — 4) Дебељак 104. — 5) Пријани 104. — 6) Подградина 106. — 7) Красинац 107. — 8) Сувара 107. — 9) Одак 108. — 10) Под-

грета 109. — 11) Хасанбеговци 110 — 12) Брајићи 111. — 13) Опачић 112. — 14) Рајићке 112. — 15) Младешковци 113. — 16) Дубрава 114. — 17) Исаковци 115. — 18) Исаковачки Подкрај 116. — 19) Брдо 117. — 20) Брдски Подкрај 117. — 21) Зајаруга 117. — 22) Скуцани 119. — 23) Карловац 119. — 24) Заглавица 120. — 25) Подглавица 121. — 26) Старо Село 121. — 27) Видимлије 122. — 28) Карајизовци 123. — 29) Колић 124. — 30) Долац 125. — 31) Драгњић 125. — 32) Рудине 127. — 33) Подградина 127. — 34) Камен 128. — 35) Јакир 129 — 36) Гламоч 130. 37) Малкочевци 132. — 38) Олук 133. — 39) Ђуличани 134. — 40) Петрово Врело 135. — 41) Чукури 137. — 42) Хасићи 137. — 43) Бегзићи 138. — 44) Радаслије 139. — 45) Ковачевци 140. — 46) Биличић 142. — 47) Ћослије 143. — 48) Хозићи 144. — 49) Рудићи 145. — 50) Халапићи 146. — 51) Брањешчи 148. — 52) Главица 149. — 53) Медена Селишта 150. — 54) Шумњаци 151. — 55) Ваган 152.

* * *

По Купрешком, Вуковском, Равном и Гламочком Пољу путовао сам јула 1920. и септембра 1921. године, прибирајући антропогеографску грађу. Путовање ми је омогућено новчаном помоћу, коју ми је одредио Г. Ј. Цвијић, једном из суме што је за ова испитивања било дало Министарство Просвете, а други пут из прихода „Аустралијанске Задужбине за Институт за Антропогеографију, Социологију и Економију“. На путовању био сам пријатељски предусретан од свег становништва, без обзира на његове верске и вероисповедне подвојености.

ОПШТИ ДЕО

І. ФИЗИЧКЕ ОСОБИНЕ

1. Главне морфолошке црте.

Морфолошке прилике ове области изнете су у расправи Др. Ј. Цвијића: „Карсна поља западне Босне и Херцеговине“, у LIX Гласу Срп. Краљ. Академије, на странама 61.—95. Ослањајући се на та излагања, овде ће се изнети главне морфолошке црте.

Североисточни оквир *Купрешког Поља* чине Плазеница и Стожер, који се састоје од доломита, тријаског кречњака и шкриљаца. У југозападном оквиру су Црни Врх, Курљај и Маљован, састављени од јурског кречњака. Према томе Купрешко Поље лежи на уздужном раседу, дуж кога се југозападно крило спустило. Расед је правца ССЗ—ЈЈИ. Истога је правца и уздужна осовина поља. Дуж раседа, као тектонске предиспозиције, настало је дејство ерозије.

У доњем делу слива Милача и у једном делу слива Мртвице има слатководних неогених седимената. Купрешко Поље је било, дакле, у неогену језеро. Како је урез на јужном ободу Купрешког Поља нижи од неогених седимената у пољу, то је у неогену туда отицала вода из језера Купрешког у језеро Дувњанског Поља. Затим су са постанком понора настале садашње прилике.

У Купрешком Пољу издвајају се три слива: барјамовачки, мртвички и милачки.

Први слив заузима северозападни део поља. Североисточним ободом овде се пружа пространа тераса Јапаге, састављена од доломита. Северозападно је нижа тераса Сувод,

кршна и под вртачама. Југозападно од ових тераса је корито Мртвице, а даље југозападно, до оквира поља, пружа се равна.

На југоистоку, преко пречаге коју чине неогена узвишења Ватељ и Опћевина, лежи слив Милача. Косе око Купреса и Велики Стожер, који чини североисточни оквир овог слива, састављени су од верфенских шкриљаца. Црни Врх, који на југоистоку одваја Купрешко Поље од Вуковског, састоји се од кречњака и доломита. Доњи део милачког слива чини Рудо Поље, секундарна увала у доломиту, и Риљин Поље, равна од песка и тиње, који леже на доломиту.

Купрешко Поље је велико 93² км. Најнижа тачка његова дна висока је 1120, а највиша 1150 м.

Северни оквир *Вуковског Поља* састоји се од купастих, доломитских врхова. На источном оквиру, такође доломитском, издиже се Радуша, чији је највиши врх висок 1960 м. и састављен од јурског кречњака. У јужном оквиру је сутеска Врата, дуга 5—600, а широка 100—150 м. Врата секу кречњачке слојеве који се пружају динарски; она спајају Вуковско са Равним Пољем. Вуковско Поље се развило око раседа, који се пружа од запада према истоку. Дуж ове уздужне осовине оно се и продужује: према западу у увалу која га спаја са Купрешким Пољем, а према истоку у увалу Дуге Мекотине. Вуковско Поље је свакако постнеогеног постанка. По дну су му тријаски кречњаци и верфенски шкриљци; пластиком дна оно чини прелаз од увала пољима.

Вуковско Поље је велико 20² км. Највиша тачка његова дна висока је 1135 м.

Равно Поље се пружа у правцу слојева и уздужна му осовина иде од северозапада ка југоистоку. Цео му је оквир из капротинског кречњака. На североистоку оквир чини планина Равашница (висока 1565 м.), а на југозападу планина Паклине. Ово се поље развило уз увале ерозијом. Дно му је потпуно равна и састављено из наноса од пешчара и шкриљаца. Уравњавању дна допринела је многа Вођеница, која у ово поље долази из Вуковског.

Равно Поље је велико 21² км. и најнижа тачка његова дна висока је 1135 м.

Између Купрешког и Гламочног Поља лежи *Рбинско Било*. Оно се састоји од три гребена, између којих су две увале; отуда је било мрежасте структуре. Гребен Виторога

(1910 м.) — Малован (1830 м.) састоји се од јурских кречњака и спушта према југозападу у увалу Рбину. Ова је увала широка 2—3, дугачка неколико км. и дубока према гребену 100—110 м. Рбина се продужује на северозапад у низ увала, који чине: Палалино Поље, Циганско Поље и Чардак — Ливаде. Југозападно од Рбине долази гребен Хамзина Врха, па увала Корита и најзад, до Гламочног Поља, гребен Словина.

На североисточној страни *Гламочног Поља* је ограђено гребеном, у коме су: Цинцер (2006 м.), Словин и Чардак (1600 м.). Овај се гребен састоји из јурског кречњака. На југозападној страни Гламочног Поља је ограђено гребеном у коме су: Шатор (1870 м.), Старетина, Чатрња и Голија. Највиши делови овог гребена састоје се од јурског кречњака, док се на ободу поља испод њега јављају старије стене. Отуда је северозападни део Гламочног Поља на раседу, који иде југозападном страном поља.

Највећа узвишења по дну поља као Хома (982 м.), Апин Бријег (927 м.) и друга састоје се од неогених лапора. Према томе је Гламочно Поље у неогену било језеро.

Гламочно Поље дели се на Горње, које заузима северозападни, и Доње, које заузима југоисточни део поља.

Средином Горњег Поља пружа се у динарском правцу поменути Хома. На североисточној његовој страни, у селу Јакиру, види се дилувијална тераса од 920 м. Даље на североистоку је равна део поља у коме је испод рецентних наноса неоген. Југозападно од Хома је виши део поља, са хумовима од неогених лапора. На североисточној страни Горњег Поља, изнад села Оцака, Подградине и Хасанбеговаца виде се три терасе: прва је усечена у кречњаку, висока 930 м. и неогена. Друга је висока 920 м. а трећа 912 м. Обе ове терасе усечене су у лапорима и дилувијалне су старости.

Доње Поље је дугачко око 20 км. С почетка је широко 1, а у југоисточном делу 3—4 км. Дно му је нагнуто према југоистоку и равна. У понору код Скупана огођени су неогени лапори. Код овог села се види и највиша тераса, усечена у кречњаку, од 25 м. релативне, а 930 м. апсолутне висине. Ниске терасе, дилувијалне и постдилувијалне, усечене у кречњачком песку и шљунку, виде се на југозападној страни поља.

Гламочко Поље је велико 130² км. Најнижа тачка његова дна износи 882, а највиша 950 м.

Између Гламочног и Ливањског Поља лежи *Чайрњско Било*. Средином његовом диже се главни гребен, у коме су: Старетина (1490 м.), Чатрња (1684 м.) и Голија (1890 м.) С обе стране овог главног, пружају се ниски гребени, растављени увалама или низовима вртача. Било се састоји од јурског кречњака, преко кога, идући ка Ливањском Пољу, долазе жућкасти и глиновити кречњаци.

2. Хидрографске особине.

И хидрографске особине испитиваних поља изнеће се на основу излагања у поменутој расправи Ј. Цвијића.

У неогену, кад је *Купрешко Поље* било језеро, отицало је површински у Дувњанско Поље. Доцније су се развили риљински понори и настале данашње хидрографске прилике.

У северозападном делу Купрешког Поља, у барјамовачком сливу, на поменутој тераси Јапагама, у доломитској вртачи од 200 м. пречника, лежи језеро, које вероватно храни издански млаз. Југозападно од Јапага тече Мртвица која почиње од села Стражбенице и понире у северозападном углу поља код села Шемановаца; она плави на краће време раван око себе. Југозападно, према оквиру, раван је у близини издани. По равни су извори, који понире после кратког тока, или се разливају чинећи млаке.

У сливу Мртвице су две речице: Мртвица и Јазмак. Мртвица тече пространом равни и корито јој је у хумусу. Она просеца кречњачку терасу на југозападној страни и губи се у понору под Курљајем. Јазмак се цеди из мочарног земљишта око Мртвице и губи у издухама на доњој ивици терасе.

Североисточним ободом Милача, нарочито испод Стожера, на додиру шкриљаца и кречњака избијају врела, од којих постају изворни краци Милача: Јурковача, Кадинац и Отиновачка Ријека. У доњем току Милач тече кроз Риљин-Поље и понире у издухама и алувијалним вртачама око корита. Поводањ у Риљин-Пољу кратко траје. Вода Милача избија у Великом Стржњу, једном извору Шујице.

У источном крају *Вуковског Поља* има неколико слабих извора од којих полазе потоци и губе се по издухама. У западном крају је Моцирски Поток који увире у доломитске

поноре. Вођеница, главна речица овог поља, одаје своју воду понорима, али ипак протиче кроз Врата у Равно Поље. У Вуковском Пољу зато нема поводања, нити би га по његовој хумовитој пластици дна могло бити.

Равно Поље је једно од најсувљих босанско-хецеговачких поља. У њему нема ниједног извора. У ово поље улази Вођеница, али одмах губи највећи део воде под селом Равним. Одатле према југоистоку, према селу Звирњаћи, корито Вођенице је вештачко: речицу воде склањајући је од понора. Вођеница никад не ојача, а зими ослаби и замрзне се. Атмосферску воду усишу понори по дну поља. Кад дуну југ и окопни снег, дно поља огрезне у воду; али и њу одмах прогутају понори.

У *Гламачком Пољу* и хидрографски се могу издвојити Горње и Доње Поље.

У Горњем Пољу североисточно од Хомара је пошира раван, у коју из југозападног, вишег дела поља прелази речица Рибник. Она поплави ову раван и од краја септембра до средине маја преобрати је у језеро. Лети је раван издељена у више сливова. Североисточним ободом ове равни су два језера: Опачињско, које је у алувијалној вртачи и лети пресушује, и Кулогвино, такође у вртачи, чији су понори зачепљени глином. Последње језеро добија воду од издани, која је плитко у неогеном лапору. — Југозападни део Горњег Поља припада највећим делом сливу Рибника. Овај извире око Биличића и Хасића, тече на северозапад и губи се у вртачи под Хасанбеговцима. Уз кише и топљење снега, кад понор не прими сву воду, Рибник се разлива у два правца: северозападно и југоисточно, прелазећи у горњу раван. У овом крају поља је и поток Беговац. Он постаје од једног извора под Оцаком и од извора Врбе, који извире из лапора у Шумњацима. На југозападној страни поља расед је оголито вододржљиве пешчаре. Тако су на овој страни постале неколике речице, које се уливају у Рибник.

У Доњем Пољу су речице Јаруга и Врба. Прва извире у доломиту око Камена и Подградине и лети се губи у великом понору код Скуцана. Врба извире усред поља, лети се разлива и губи по издухама, а у пролеће и јесен са-стаје са Јаругом и плави поље. У најнижем крају Доњег Поља, око Доца и Драгнића, јаве се уз кише и топљење

снега четири извора. Ове речице и извори створе у јесен у Доњем Пољу језеро, дубоко 7—8 м. Оно се некад одржи преко целе зиме и замрзне. Али у пролеће наступа нова поплава, која достиже највеће стање о Ђурђеву-дне, при топљењу снега. Вода се одржи до почетка јуна. Највише стање, до кога се данас испне вода, означавају бедеми шљунка и песка. Понори у Доњем Пољу су на југозападној страни: једни су према Видимлијама и зову се Пећина, а други су према Доцу. Од поплаве заостају језера, као: Вучевци и једно језеро код Видимлија. Друго језеро код Видимлија допире до нивоа издани.

3. Климатске прилике.

Ова област високих поља нагнута је од североистока према југозападу. Дно Купрешког Поља високо је просечно 1135 м, а дно Гламочког 916 м. Између ова два поља је Рбинско Било, високо за неколико стотина метара изнад дна поља. Такво је и Чатрњско Било, које раздваја Гламочко Поље од Ливањског. Североисточно од Купрешког и Вуковског Поља, према долини Врбаса, лежи висок гребен Плазенице и Стожера.

Услед овако знатне апсолутне висине, средња годишња температура је ниска. 1912. године у Купресу, чија је апсолутна висина 1190 м¹⁾, она је била 4·3°С, а у Гламочу, са апсолутном висином од 1031 м, била је 6·8°С. Зимски месеци су врло хладни. 1912. године средња температура децембра, јануара и фебруара била је у Купресу —2·6°С, а у Гламочу 0·2°С. Летњи месеци су свежи. 1912. године средња температура јуна, јула и августа била је у Купресу 14·2°С, а у Гламочу 15·1°С. И прелазна доба између ових годишњих времена, пролеће и јесен, имају ниже температуре. 1912. године средња температура марта, априла и маја била је у Купресу 3·5°С, а у Гламочу 6·3°С. Исте године средња температура септембра, октобра и новембра била је у Купресу 2·0°С, а у Гламочу 5·2°С.

Значај апсолутне висине поља за њихове температурне прилике најбоље се види, кад се са овим подацима упореде

подаци о температури долине Врбаса на североистоку и рамске котлине на југоистоку. У долини Врбаса, у Бугојну, чија је апсолутна висина 569 м, била је 1912. године средња годишња температура 8·8°С. Средње температуре биле су у истом месту те године: за летње месеце 17·8°С, за јесење месеце 7·2°С, за зимске месеце 1·1°С и за пролетње месеце 5·6°С. У рамској котлини, у Прозору, са апсолутном висином од 733 м, средња годишња температура била је поменуте године 8·3°С; а средње температуре за лето, јесен, зиму и пролеће биле су: 17·3°С, 6·8°С, 0·9°С и 8·3°С.

Услед велике апсолутне висине и релативне близине Јадранског Мора, знатна је годишња количина воденог талога. 1912. године она је износила у Купресу 1629 мм, а у Гламочу 1563 мм. Близина Јадранског Мора од нарочитог је значаја за годишњи распоред талога. Јасна су два максимума, пролетњи и јесењи, и два минимума, летњи и зимски. 1912. године у Купресу пролетњи месеци имали су 556 мм талога, јесењи 403 мм, летњи 296 мм и зимски 303 мм. Исте групе месеци имале су поменуте године у Гламочу: 549 мм, 384 мм, 183 мм и 467 мм.

Услед ниских температура снег се рано јавља, а доцније диже. 1921. године снег је био пао крајем септембра по планинској пречази између Купрешког и Гламочког Поља. По планинама снег падне најраније у другој половини септембра, а по пољима средином октобра. 1919. године снег је тако пао у Равном Пољу и затрпао кромпире у вртима. Снег обично стоји од средине новембра до средине априла; на планинама остаје и даље. У пољу је снег дебљи од 1 м; некад за 24 часа напада до 80 см.

Због положаја ових поља између копнене масе на североистоку и јадранског басена на југозападу јавља се у њима бура. То је северни хладан ветар, који зими разведрава и замрзава. На североисточној страни Купрешког Поља бура нарочито дува кроз Просјек, дубоки превој између Мосора и Стражбенице, и кроз Велика Врата, превој између Плазенице и Стожера. Бура знатно снижава температуре. Испод Просјека, у Новом Селу, зна се за велике мразеве, које бура доноси. Такав један мраз био је 1905. године. И у Купресу, испод Великих Врата, познати су јачи мразеви.

¹⁾ Бројни подаци о климатским приликама узети су из: Ergebnisse der meteorologischen Beobachtungen an den Landesstationen in Bosnien-Herzegovina im Jahre 1912. Sarajevo, 1913.

Бури је сличан источни ветар, који се зове „посунчар“; и он разведрава.

Других је особина јужни ветар, који се зове „југовина“ или „палац“. Он лети суши, али за њим падне киша; зими копни снег и наноси маглу и кишу.

Изразит мрежаст рељеф — смена поља и високих била — изазива наизменично дување даника и ноћника. Ноћник дува ноћу, са планине према пољу. На југозападном оквиру Купрешког Поља, преко превоја Привије изнад Доњег Малована, 4 августа 1920. године око 7 h дувао је јак ветар из Велике Пољане, из унутрашњости била, према дну поља. Кад се дигло сунце и магла из поља, ветар је престао.

4. Фитогеографска физиономија.

Фитогеографске прилике ових поља изложиће се на основу рада Л. Адамовића: „Die Verbreitung der Holzgewächse in den Dinarischen Ländern“, који је изашао у Abhandlungen der K. K. Geographischen Gesellschaft in Wien као X Bd., № 3.

На „Pflanzengeographische Karte der Dinarischen Länder“, која је додата делу, види се да су поља у средње-европској вегетационој области. У пољима и на билима између њих издвојено је пет вегетационих ступњева: субмонтански, монтански, предалпијски, субалпијски и алпијски. Карактеристика ових ступњева изложена је на 16.—24. страни поменутог дела.

Субмонтански ступањ, који допире до висине од 1200 м, развијен је у равнинама поља. Овде је заступљен управо највиши део тога ступња. Карактерише се ливадама, културама јечма и ражи и шумама црног бора; даља му је одлика у томе, што су овде највиша места где успева пшеница, а воћака нема никаквих. Вегетациона периода траје седам месеци. — Монтански ступањ, који обухвата појас од 1200—1600 м, развијен је на Плазеници и Стожеру и на обома билима, и Рбинском и Чатрњском. Он се одликује планинским ливадама, културама ражи, јечма, хељде и кромпира и шумама букве и јеле. Вегетациона периода траје шест месеци. — На Радуши, Витороги, Цинцеру, Шатору и Голији развијени су предалпијски, субалпијски и алпијски ступањ. На Плазеници је развијен само предалпијски. Овај ступањ обухвата висински појас од 1600—1800 м. Карактерише се предалпијским ливадама, шумама букве и јеле, рудинама и пашама. На северној страни

Цинцера буква допире до 1700, а јела до 1750 м. Вегетациона периода траје пет месеци. — На доњој граници субалпијског ступња већ је престала шума. Овај се ступањ карактерише закржљалим дрветима и цбуњем. Вегетациона периода траје четири месеца. — Алпијски ступањ слабо је развијен и на највишим деловима поменутих планина. Карактерише се клеком, потпуно полеглом, која се јавља у облику „јастука“. Вегетациона периода траје три месеца.

II. ПРИВРЕДНЕ И САОБРАЋАЈНЕ ПРИЛИКЕ.

1. Распоред привредних површина.

У овим високим пољима, услед нарочитих климатских прилика, највише је простора под травом и четинарима. Али се у овој вегетацији, одређеној климатски, јављају даље разлике, које потичу од петрографских особина тла.

Равни и дна поља карактеришу се уопште травном вегетацијом, која чини њиве, ливаде и пољске пашњаке. Земљиште је овде плодније, јер се састоји од језерских наслага, од наноса речица или од глине постале распадањем кречњака. Даље је оно и влажно; влагу му дају извори који избијају по ивицама равни, речице које теку по равни и атмосферска вода, коју ово земљиште теже одаје понирањем кроз пукотине у кречњачкој подлози. Међутим, оквири карсних поља су под ретком травом, која чини карсну пашу, и под цбуњем. Ови су оквири стеновити и глина од распадања задржава се само по пукотинама између слојева; за те пукотине, испуњене глином, везани су праменови траве и цбунови. Атмосферска вода са ових стеновитих површина одлази брзо кроз кречњачке пукотине. Отуда граница, која иде ивицом између равни и оквира поља одваја земљишта различне фитогеографске физиономије и различне привредне употребе: на једној страни (у равни) су њиве, ливаде и пашњаци, а на другој (на оквиру) ретка, карсна паша и цбуње. Ова граница је врло оштра и види се код сва четири поља.

Међутим, и по самим равнинама поља издвајају се привредни појаси.

Дном поља, непосредно уз оквир, пружа се појас жита и поврћа. У њему су мале њиве са јечмом, зоби и озимом

пшеницом и мале градине са кромпиром и купусом. Привредно је овај појас најинтензивнији.

У областима поплава он је уз оквир због тога, што се јесење и пролетње поплаве ређе издижу до њива. Поплавама је нарочито изложено Гламочко Поље, које је ниже од Купрешког. У њему бива поплављен цео доњи крај, а од горњег краја нарочито североисточни рукавац. Јака поплава наступа нарочито у пролеће, кад се топи снег на билу између Гламочког и Купрешког Поља и у овом последњем пољу. Ту везу Гламочани исказују реченицом: „Купрешки снијег — гламочка вода“. Свакако би се у овим поплавама дала уочити колебања, зависна од колебања атмосферских талогa. Тако су у доњем делу Гламочког Поља, у селу Видимлијама, 1916. и 1917. године њиве биле под водом до краја јуна и тих се година није ни орало ни сејало. И у горњем делу Гламочког Поља, у његовом североисточном рукавцу, вода се излива и делимично плави њиве. Због тога се ору прво оне њиве које су ближе кућа а доцније оне, које су ниже и које вода плави. Али се некад јави поплава и пошто су њиве пооране и засејане; жита и кромпири се услед тога спаруше. У најновије време, у горњем делу Гламочког Поља, сељаци су прочистили поноре, те вода остаје нижа и брже отиче.

Међутим је овај појас земљорадње уз оквир и тамо, где њиве не могу бити поплављене. Тако је у Купрешком Пољу, у Вуковском и у Равном Пољу; у Гламочком Пољу тако је највише у југозападном крају његовог горњег дела. Баште и њиве су и овде увек испод кућа, врло ретко око и изнад кућа. Код кућа се држи зими стока и прибира сточно ђубре, те се њим гноје њиве. Затим, од кућа је њиве најлакше обрађивати и надгледати.

Испод овог појаса земљорадње настаје према равни нижи привредни појас — појас ливада. У Купрешком Пољу ливаде су нарочито у равнима, око обеју Мртвица и око Милача. И у Вуковском и Равном Пољу ливаде су испод њива. У Гламочком Пољу ливаде су испод њива у целом доњем крају (у равни око Јаруге) и у североисточном делу горњег краја (у равни око Рибњака); у југозападном делу овог краја ливаде су такође испод њива, у равни око поменутог Рибњака. Као што се види, ливаде су у равнима око речница, на земљишту, које бива плављено; овде не могу бити

њиве, пошто вода доцкан отиче, па жито и поврће не би имали довољно времена за успевање. Тамо где је дно поља равно и изложено поплавама, појас ливада пружа се све до супротног оквира на југозападу. Тако је у Купрешком Пољу, око доњих токова Злоселске Мртвице и Милача. И у Гламочком Пољу раван целог југоисточног дела заузимају ливаде. Међутим, код сувог Равног Поља цео југозападни део је под пашом. У пространој паши виде се растурене свега две-три мале њиве.

Овај правилан распоред привредних површина — изнад села на страни карсна паша, а испод села њиве и вртови, па ливаде — местимице је поремећен. У северозападном делу Купрешког Поља, код Благаја, Растичева и Суаве, испод кућа су њиве на дну једне депресије; али даље, према југозападу, настаје стеновита тераса Јапаге, која је под карсном пашом; и тек од ове терасе у равни поља су ливаде.

Код села што леже у средини поља друкчији је распоред привредних површина.

У Купрешком Пољу, Мрђебаре и Стражбеница леже у плитким долинама, удубеним у ниску површ, која овде чини дно поља. По тој површи су растурене њиве и пашњаци; али су њиве увек на дну плитких улегнућа, док су пашњаци по ниским главицама и косама између њих. Исти је овакав распоред привредних површина и код села Брда, које лежи на једној вишој карсној површи, на јужном оквиру Купрешког Поља.

И у горњем делу Гламочког Поља има доста села, која леже у средини поља, удаљена од оба оквира његова. У овим селима њиве су испод кућа или око кућа, ливаде у равни, у североисточном рукавцу и око Рибника, а паша је на терцијерној коси Хомару, или чак по планинском оквиру поља.

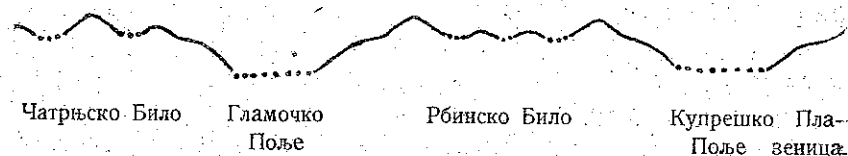
На пространом Рбинском Билу, које лежи између Купрешког и Гламочког Поља, смеђују се привредне површине. На попречном профилу Виторога—Словин у овом су билу три удолине динарског правца: Палалино Поље, Рбина и Корита; гребени између њих, Црни Врх и Хамзин Врх, такође се динарски пружају, као и Виторога и Словин. Стране свих гребена, окренуте североистоку, покривене су шумом (поглавито јеловом и смрчевом), док су стране окренуте југозападу,

голе или под ретком, карсном пашом. Међутим, на дну депресија су ливаде, колибе и кошаре са малим њивама.

Сем овога, на Рбинском Билу су врло чести долови мањих димензија, као: Млиништа, Чардак, Дугодо, Велики Слани До и т. д. Сви су они динарског правца, растављени нижим гребенима. Док су гребени под ретком, карсном пашом, у овим доловима су ливаде, колибе, кошаре и њиве појединих сељака из многих села у овим пољима.

У својим највећим линијама рељеф ове области је мрежаст: смењују се поља и била динарског правца. Сагласно са свим распоредом рељефа, у својим највећим линијама и привредне површине показују мрежаст распоред: поља су у главном области њива и ливада, а била су претежно области карсне паше и шуме. Али су, даље, и сама била у мањим размерама мрежаста, састављена од долова и гребена; отуда у њима, у мањим размерама, и онај мрежастии распоред привредних површина.

Распоред привредних површина представљен је на приложеној картици и на овом профилу:

Скица 1. Мрежаст распоред привредних површина у области поља.

Тачкаста линија представља дна поља и удолина са њивама и ливадама.
Извучена линија представља стране и гребене са карсном пашом и шумом.

2. Карактеристика привредног живота.

Привредни живот поља карактерише се тиме, што су у њему удели земљорадње и сточарства врло неједнаки: земљорадња је знатно спореднија, а сточарство далеко значајније. Ова је несразмера управо толика, да се по своме битном обележју привредни живот поља мора означити као сточарски.

Земљорадња и сточарство у тесној су вези, јер је земљорадња јако зависна од сточарства. И код кућа у селима и код зграда у планини држи се стока, чије се ђубре употребљује за нагнојавање. Само на тим нагнојеним просторима могу бити њиве и вртови. И поред тога, њиве ових високих

поља дају само четири пута више жита него што је семена посејано. У њивама околних жупа добија се, међутим, десет до петнаест пута више жита него што се семена усеје.

Пошто се и мали простори морају гнојити већим количинама ђубрета, то су њиве врло мале. Али и поред овако јаког гнојења, ови простори не могу сваке године бити под њивама; зато се њиве остављају да буду за коју годину ливаде, или се на њима помештају торови и стока ноћује преко лета.

Стока се држи и у пољу (у селу) и на планини. Отуда је земљорадња двојака: пољска и планинска.

Жита пољске земљорадње су јечам и раж и у незнатној мери пшеница; поврће су кромпир и купус. Послови око пољске земљорадње су незнатни: њиве се ору од краја марта до средине маја; тада се саде и купус и кромпир. Жито се коси у августу, и врше коњима на гумну, код куће, у првој половини септембра. Кромпир се копа крајем септембра, а купус сече крајем октобра.

На планини се оре и сеје кад се снег дигне; то бива од почетка априла до почетка маја. Некад снег понова падне на посејано жито. Жито се коси од почетка септембра и одмах врше; ређе остаје у пласту, неовршено, све до пролећа. Људи долазе из села на планину за орање и сетву, и затим за косидбу и вршидбу.

Лети се стока напаса по карсној паши на странама или по пољским пашњацима, и затим по покошеним ливадама и њивама. Зими се стока храни сеном у селу код кућа или на планини.

Стока се истерује у пашу почетком маја, чим се паша јави. Ова је паша на страни изнад кућа, или супротно од села, такође на страни поља. У овој паши стока је до августа, док се не покосе ливаде и њиве, а отада насе по пољу. За ово време овце ноћују по торовима у пољу или се догоне свако вече кући; чувају их чобани који спавају у торници (покретној колибици). Краве и волови дотерују се свако вече кући.

За турске управе, док је сточарство било јаче развијено, излазило се преко лета са стоком на катуне. У Вуковском и Равном Пољу катуне су били југозападним оквиром, према седима. У мају, кад се јави паша, на катуне је одлазила сва

чељад, сем понеког старијег човека и жене, који су остајали у селу да чувају зграде од ватре. Од кућа су се одвлачили: колиба, мљечак и тор. Око катуна овце су пасле све до краја септембра. Колиба и мљечак тада су се превлачили кућама, а овце су испраћане ради зимске исхране у планину, у Рбину или Паклине.

Ко има мање стокe држи је у јесен на паши, докле год ове има. Говеда најдаље могу пасти до почетка децембра, а овце до краја децембра. Отада се стока држи код куће и храни сеном, а ноћује у кошарама.

Али чим неко има више оваца, зимује на Рбини. Ту се овце хране не само сеном, већ се некад пуштају и да пасу. Оне пасу косе и главице, кад са њих бура скине снег и нанесе га у вртаче и друге удолине.

Овце се истерују на планину крајем септембра. Кад не пасу, отерају се до пласта сена, где им се полаже. Ако је снег велики, најпре га чобани разгазе и тако начине пут до сена.

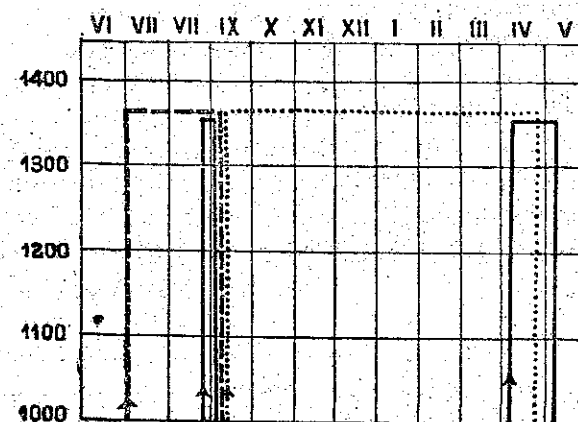
У вече се овце дотерују на конач у кошару и тор. Зимљ „зобљу“ снег, а док пасу једу росну траву. Овце се терају у село крајем маја, када се на планини забране ливаде.

Зими су на планини и говеда. Њима се полаже сено и она ноћују у стајама. На локвама се разбија лед и говеда поје. Али док се у пролеће овце сјављују у села, волови остају на планини и преко лета; они пасу, поје се на локвама и ншјују у торовима. На планини се преко лета задрже и једна-две краве за чобане, а друге се отерају у село.

Косидба је најглавнији посао у овим сточарским пољима. Пољске ливаде се косе у првој половини јула мобом, позајмицом или надницом. Покошено сено одмах се превлачи кући и садева у стогове. Ливаде на планини косе се доцније, у јулу и августу. Косци и купилице одлазе тада из села на планину. С њима иде и једна жена, која ће готовити. Од кућа се дотерују и остале краве, да би за косце било хране. Лети се овде спава на сѣну у кошарама, а пије снежница, која се добија топљењем снега. Кад косци и купилице оду у село, на планини остају да зимују само чобани и по један од људи.

Са стоком излазе да зимују на планину само оне куће које имају више стокe и које су задружне.

Издизања са стоком на планину у зимско доба као и одлажења ради косидбе ливада и ради орања и косидбе њива представљена су овом скицом:

Скица 2. Сточарско и земљорадничко издизање из поља у планину.

Тачкаста линија означава издизања са стоком.

Линија у цртицама означава одлазак ради косидбе ливада.

Извучена линија означава одлазак ради орања и косидбе њива.

Вертикалне линије означају месеце, а хоризонталне висине. Средња висина поља је 1000 м, а удолина на били 1350 м.

Земља у Рбини је својина гламочких бегова и ливањских трговаца. Сељаци је узимају под закуп и плаћају закупнину стоком или новцем. Од 1918. године многи сељаци су покуповали земље на Рбини од бегова.

3. Унутрашњи саобраћај.

Саобраћаја има прво у самим пољима, између села и описаних привредних појасева и између села и њиховог облачног економског средишта. То је унутрашњи саобраћај.

Овај саобраћај постоји најпре између кућа и оба привредна појаса испод њих, њива и ливада. Од кућа воде у поље шири путеви међу њиве и ливаде. Овим путевима довози се из пољских ливада сено, кад се покоси у првој половини јула; код куће оно се оставља у појату или садева у стогове. У другој половини јула и првој половини августа, кад се жито покоси, довози се са њива на „хармане“ (гумна), који су уз куће. И сено и жито довозе се на тешким и не-

Саобраћаја има и између кућа и паша и шума на планинама. Од кућа навише, уз страну, иде стока стазама. Долинама, удолинама или превојима воде од села путеви у планину, куда се иде по дрва за гориво и јапију. Дрва доносе на себи, на осамареним коњима, на „ручним саонама“, или их свлаче на ланцу, који вуку два вола; греде за јапију свлаче се само воловима. Дрва се секу на планини по Ђурђевдану, у мају и јуну. Тада се превуче кући онолико дрва, колико треба за лето; остала дрва суше се преко лета у планини за зиму, и превлаче крајем септембра, пошто се заврше пољски радови.

У Купрешком Пољу, села која леже испод Стожера, иду по дрва на североисточну страну Стожера, која је у сливу Врбаса, пошто је његова југозападна страна, окренута пољу, без шуме. И села, која леже испод североисточног обода Гламочког Поља, немају шуме на страни, непосредно изнад кућа, већ даље, на супротним, североисточним странама гребена. Села, која леже у средини поља, догоде дрва са североисточног или југозападног оквира њихова.

Доста су живе саобраћајне везе између села и оквира због планинских ливада. Као што је речено, ливаде су на планинама у високим карским депресијама. Ливада је највише на широком Рбинском Билу, између Купрешког и Гламочког Поља; мање их је у Паклинама, југоисточном оквиру Равног Поља, и на Чатрњском Билу, између Гламочког и Ливањског Поља; ливада је врло мало по североисточном оквиру Купрешког, Вуковског и Равног Поља, који није ни развијен као било. Скоро у свима селима Гламочког Поља сено се обично свлачи кућама из ових ливада у Рбинском Билу. Сено се највише свлачи на поменутих тешким воловским колима, средином септембра, пошто се оврше жито.

Како се разни привредни појаси у пољима пружају динарски, у уздужном правцу, то и путеви и саобраћај између села и ових привредних појасева иду од североистока према југозападу, попречно.

Уздужни саобраћај, или саобраћај динарског правца, у пољима постоји само између села и њихових економских средшта — Купреса и Гламоча. У Купрешком Пољу пут за Купрес води дуж поља, његовим североисточним оквиrom, испод села. И у Вуковском и Равном Пољу путеви воде се-

вероисточном страном, испод села; у Купрешко Поље избијају преко једне преседлине и удолине на пречазу, што дели Купрешко Поље од Вуковског.

Један уздужни пут води и Гламочким Пољем. У јесен и у пролеће, када се цео доњи део Гламочког Поља и североисточни рукавац горњег дела поплаве, села испод североисточног оквира буду одвојена од Гламоча. Тада само два-три виша места остају опедна и једино се преко њих може доћи из села на североистоку у Гламоч на југозападу. Тада је непоплављена цеста, која иде од Дубраве, између Младешковаца и Исаковаца, према Гламочу, и у доњем делу поља цеста код Зајаруге, где је на Јаруги мост. На ова два места сконцентрише се онда сав прелаз.

4. Спољашњи саобраћај.

Доста је знатан саобраћај између ових поља и других области, ближих и даљих. То је спољашњи саобраћај.

Сва четири поља су у живим саобраћајним везама са долинама Врбаса и Пливе на северу и истоку, а Вуковско и Равно Поље још и са котлином Раме на југу. Ове везе настају услед тога што се од поменутих долина и котлина (као жупа) ова висока поља издвајају по многим својим особинама. У кречњачким пољима лети је оскудица у води, док се у жупама, састављеним махом из вододржљивих стена, таква оскудица не јавља. Услед дужих и оштријих зима, и краћих и свежијих лета, поља се одликују травама, четинарима, јечмом и зоби; међутим жупе, са ранијим пролећима и топлијим летима, имају листопадне шуме, пшеницу, кукуруз и разне воћке. Према пољима, где је привредни живот у главном сточарски, стоје жупе са својим житима и воћем. Услед ових разлика између поља и жупа јавиле су се и живе саобраћајне везе између њих.

Из ових села у пољима, која немају речица ни потока ни у једно годишње доба, одлазе сељаци ради млевења у суседне долине. Неки тамо имају и млинове. У северозападном делу Купрешког Поља, Шемановчани, Новоселци, Мрђеновчани, Благајци и Растичевљани имају на Ријеци, у сливу Врбаса, око десет редовничких млинова. Рилићани у Купрешком Пољу иду ради млевења у Копривницу, такође у долину Врбаса. Доње-вуковци (у Вуковском Пољу) имају редовничке млинове

у сливу Врбаса, и то седам на Пећинама, а четири на Дубокој. Доње-равњани (у Равном Пољу) имају млинове на овој истој Дубокој, док Звирњачани (у горњем делу Равног Поља) иду да међу у Раму. Гламочани иду ради млевења у околне ниже долине и поља, где млинова има на речицама што потичу од карсних врела. Северно од Гламочког Поља млинови су у Гудаји (у сливу Унца) и у Пливи; јужно су у Ливну, а источно у Копривници, у сливу Врбаса.

У југоисточном делу Купрешког Поља, испод Стожера, који се састоји од шкриљаца има поточића и долиница. Поточића има и у горњем делу Гламочког Поља, и то у његовом југозападном крају, где су раседом оголићени вододржливи слојеви. На сваком од ових потока има више малих млинова. Они раде само у пролеће и у јесен (када поточићи носе више воде); тада редовници, чији су млинови, међу у својим млиновима и не одлазе на млинове у околне области. Међутим, лети када поточићи јако ослабе, или зими када се замрзну, млинови не раде. Тада и редовници, сопственици млинова, иду ван поља ради млевења. У лето најдуже раде млинови који су подигнути у алувијалним вртачама, на понорима Милача (у Купрешком Пољу).

У Гламочу је недавно подигнут парни млин, у који долази доста сељака из околних села.

Пољци одлазе у жупе и тамо купују жупске производе, или жупљани изгоне своје производе у поља ради продаје.

У Купрешком Пољу, Шемановчани, кад им нестане жита, иду у Јајце и Бугојно, те га тамо купују. Новоселци иду са товарним коњима те купују жито у Јајцу, Кључу и Бања-Луци, где оно пре сазрева. Сељаци из Доњег Вуковског у пролеће и у лето, док им не стигне ново жито, иду у Бугојно те га купују. Доње-равњани купују жито у Бугојну или Рами — како где роди и како је где јефтиније. У ове жупе пољци силазе те набављају и шљивовицу и расад за купус. Тако Новоселци (у Купрешком Пољу) иду по шљивовицу у Јајце и Бугојно.

Сељаци из жуна догоне воће у поља. У Купрешком Пољу, у Ново Седо догоне воће муслимани из Прусца. Они доносе у Благај товаре јабука, нарочито о православном Преображењу, кад се свет скупља код пркве. У Риљин догоне исти жупљани товаре јабука, крушака, белих шљива и маџарки;

воће продају на крчму и свет се о њега скоро отима. У Купрес догоне жупљани из Раме „зерзелије“ (џанарике), беле шљиве и јабуке и продају их купрешким воћарима. У Равном Пољу, у Доње Равно догоне Рамњани јабуке, крушке и шљиве и поједини купују по 2—5 ока. И у Звирњачу догоне они у јесен шљиве; оне се распродају „на јагму“ и чељад их одмах поједе. У Гламоч долазе суботом на пазарни дан сељаци из нижих области на северу, из слива Сане и Пливе, а поименце из села: Медне, Слатине, Герзова, Трнова, Драгнића, Подова, Пљеве и т. д. Они долазе путем, који иде удолином: Преседло—Чардак Ливаде—Дугодо—Дубрава. У врећама и великим сепетима, натовареним на осамарене коње, догоне: брашно, пшеницу, грах, шљиве, крушке, јабуке и т. д. Жито купују Гламочани, а воће воћари из града. Пазарни дан у Гламочу представљен је на фотографији број 1.

Пошто у околним жупама усеви раније сазревају, сиромашнији пољци одлазе у жупе ради сређивања летине. Купрешани, на пример, из Отиноваца, иду те жању у Ускопљу, у долини Врбаса, од средине јула до средине августа; тада се враћају те жању себи.

Како у жупама снег раније окопни, сељаци из поља слазе у пролеће у жупе са стоком и тамо је напасају. Из Вуковског Поља, на пример, из Доњег Вуковског, чобани иду сваког пролећа у Ускопље и тамо се баве од почетка фебруара до краја априла. Они напасају стоку бесплатно и торе њиве тамошњих жупљана. Чобани чувају стоку да не штети зимицу, Стоку враћају у поље, кад дође време да се овце јагње.

Ова поља, у многом са Ливањским и Дувнањским на југозападу, као област планинских фитогеографских и економских особина, чине супротност према динарском приморју, где су поменуте особине средоземног карактера. Отуда су између високих поља и приморја настале врло живе и значајне саобраћајне везе.

Из поља се носе и продају у приморју, на првом месту, стока и сточни производи. Из Купрешког Поља, на пр. из Шемановаца, гоне се у Сињ овнови, волови и коњи. Купрешани су плаћали у пролеће стоком дуг трговцима, код којих су се задуживали узимајући и робу и готов новац. Трговци су стоку гојили и на јесен гонили овнове преко Сплита у „Тријест“. И трговци из околних градова

(из Ливна и Бугојна) купују од тежака овнове по пазарима, и дају их у пролеће муслиманима да их напасају и гноје земљу. Трговци плаћају „најменике“, који чувају овнове и дају им сѐ. У јесен долазе трговци те терају стоку на продају у Ливно, Сињ и Сплит. Често, трговци из ових градова излазе те купују овнове. На годишњи сајам у Купресу, о католичком Мартин-дану, дотерују тежаци многу стоку. Тада долазе и трговци од Задра и Сплита, купују овце, волове и коње и извозе у „Тријест“. У Гламоч на годишњи сајам о Малој Госпођи догоне сељаци највише волове. Тада долазе трговци из Ливна и Сплита и купују стоку. Стоку купују и сеоски трговци и препродају је по пазарима у Книну и Сињу; и на ове пазаре долазе трговци из Сплита и Шибеника. Вуну купују трговци из Гламоча и продају је у Ливно и Сплит. 1921. године једна задруга из Вагана, која је имала око хиљаду брера, продала је девет стотина кила вуне. Из Чукура (до Гламоча) један сеоски трговац куповао је „уз буну“ 1875. године крмке по околини Бања-Луке, гонио их у Ливно и продавао Далматинцима с Каменског. Те исте године отерао је у Задар и продао двадесет и четири вола. Из Ћослија (у Гламочком Пољу) гонио је један сељак почетком 19. века овнове у Лијебно и продавао их по три бановца (гроша). Трговачке „кумпаније“ Билића, Чизмића, Маленица и Крола из Студенаца куповале су у августу и септембру по пољима овнове. Овнове су делили у групе и терали у Омиш, Трогир, Макарску, Задворје и Сињ, на Вис, Брач и т.д. У октобру и новембру тако су куповали и гонили волове, а од децембра до краја априла крмке. За турске управе више се трговало воловима, а за аустријске више крмцима. У турско доба Шотрићи из Мостара куповали су по пољима неопрану вуну, прали је на Милачу у јуну и јулу, паковали у „жаке“ и преко Ливна извозили у „Тријест“. Жаке су догонили на коњима.

У приморје се извози и сточна храна. Трговци из Сиња и Сплита долазе у Гламочко Поље (на пр. у Ћослије), купују сено и гоне га. И сељаци из Ливањског Поља купују овде сено, па га после препродају у приморју.

После стоке, у приморје се из поља носе прерађевине и производи од дрва, нарочито четинарских. Из Мрђеноваца (у Купрешком Пољу) један старац је гонио у Сплит и Шибеник

у мешинама „паклину“ (катран) за бродове. Сељаци из Вуковског Поља гонили су у турско доба на коњима луч, јелове и смрчеве дуге, израђене сандуке и даске преко Имотског у Макарску. Дрвенарију су продавали већ од Дувна. У Гламочу из стругаре Крстановића извозе се даске и летве највише у Сплит. Сплитски трговци закључују погодбе, затим долазе у Гламоч и терају јапију. Из поменутих Ћослија (у Гламочком Пољу) до рата 1914. године гонили су сељаци у Сплит дуге за бачве (смрчеве и јелове) и тамо их продавали.

Најзад, у приморје се носило из поља и жито. Купрешани су ишли са житом пут Сплита и тамо га продавали. Из Шемановаца на пр. носили су у Сплит зоб у врећама. Растичевљани и Рилићани терају на коњима товаре јечма, ражи и овса у Сињ и Сплит. Доње-равањци (у Равном Пољу) ишли су у Макарску са товарима јечма и овса и тамо продавали. У Гламочком Пољу сељаци из Дебељака терају зоб у Книн преко Преодца.

Из приморја су пољци доносили приморске производе, највише ракију, вино, зејтин и сѐ. У Купрешком Пољу старији људи из Шемановаца ишли су у Сплит по ракију за крсно име; ракију су доносили у меховима на коњима. Из Новог Села ишли су у Сињ по „гроздовачу“. Сељаци из Мрђеноваца догонили су за себе из приморја „грозду“, вино и сѐ, а за трговце у Ливну, Дувну и Гламочу: пиринач, ламук, кафу, чоху и т.д. Ова је роба раније доношена од Габеле и Дубровника преко Мостара, а доцније од Сплита. И сѐ се куповала на Габели, док нису „отворене соларије“ у Сплиту и Шибенику. Сељаци из Рилића иду пред Божић или свадбу у Сињ или Сплит по вино и ракију. У Ливно су одлазили и куповали морску сѐ, која је врло добра за стоку. У Вуковском Пољу, сељаци из Доњег Вуковског ишли су у Макарску и куповали сѐ, зејтин, вино и „грозду“. Сѐ се мерила каблом (који хвата двадесет ока), а вино, грозда и зејтин букарком (која садржи два литра). У Равном Пољу, Доње-равањци су ишли у Макарску и отуда доносили сѐ. Пред Божић или „службу“ иде се у Башку Воду, Љуту и Шестановце те се купује ракија и вино. Али и сами Далматинци догоне на коњима, у јарећим мешинама, с пролећа и јесени по педесет до шесет литара вина, ракије и зејтина. У јесен 1919. године у Доње Равно су догонили зејтин сељаци из Студенаца, који

су га сами куповали у приморју. У Гламочком Пољу сељаци из Дебељака догонили су сѐ из Книна. Сељаци из Послија догонили су из Сплита сѐ, пиће, воће и кукуруз.

Трговина морском сољу престала је око 1890. године. Власт је тада забранила ту трговину, да би се трошила сѐ из Тузле; ко се отада ухватио са морском сољу плаћао је глобу. Трговина са осталим приморским производима ишла је до рата 1914. године.

У приморје се ишло путем преко Ливна и Пролога. Купрешани су стизали до Сплита за три дана, четвртог се тамо бавили, а седмог били код кућа. Сваки је носио собом за храну сира и „круха“, а коњима зоби. Преко Купрешког Поља води „соларски пут“, „стара теста“ или „главна цада“ која је „ишла од мора до Саве“. У Купрешком Пољу, долазећи од Ливна, соларски пут је ишао југозападном ивицом; затим је прелазио на североисточну страну и изнад Новог Села ишао превојем Просјском између Мосора и Стражбенице. Даље је пут водио изнад Стројице, на град Соколац, изнад пљевског врела и т.д. Тим је путем долазила сѐ, најпре из Габеле, а затим из Сплита и ишла до Јајца и Бања-Луке. Педесет ока соли продавало се за „вижлин“ (дванаест „шолата“). „Теста“ од Травника преко Бугојна, Купреса, Ливна и Пролога за Сињ и Сплит почела се градити око 1850. године. Преко Купрешког Поља, од Купреса до Шујице, она је грађена 1870. године. Пре него што је теста направљена, један старац из Огиноваца (у Купрешком Пољу) гонио је из Ливна товари „беза“ и „бакалука“, који су ишли од Трста у Сарајево. Пут од Ливна до Сарајева прелазио је за шест дана.

У Макарску се ишло путем преко Дувна, Винице, Студенаца, Љуте и Башке. На томе путу били су турски пандури, којима се плаћала „пандурија“.

Ова висока поља, као целина, фитогеографски и економски представљају супротност и према ниском панонском ободу и панонској равници на североистоку. Отуда саобраћајни односи и са овом облашћу. Тамо у лето раније сазревају траве и жито и раније пристижу пољски радови. Због тога сиромашнији сељаци из Вуковског и Равног Поља одлазе у те крајеве и раде пољске послове, док још ти исти послови нису код њихове куће пристигли. Тако сељаци, пошто узору,

иду у Славонију и тамо косе за надницу и храну; одлазе средином маја а враћају се средином јула да косе себи.

Раније је и стока из поља продавана у те крајеве. Почетком 19. века сарајевски трговци, муслимани Соче и Твлићи, куповали су волове и догонили их у пролеће у Купрес на летовање. Пашу су закупљивали од турске државе. Омар и Баре (у севорозападном делу Купрешког Поља) били су царско имање. Ту су пасли целепи. У једном целепу било је четрдесет до педесет волова. Чобани су градили колибе („ћулане“): наслонили би даске и покрили их сеном. Код Сочине Чесме било је камено корито за појење стоке; отерали су га доцније Идризбеговићи у Врила. Од средине августа до краја септембра волови су се гонили путем кроз Просјек ка Костајници. „Скопаљски и травањски бези“ нерадо су гледали на то што су Сарајлије догониле целепе. Они, као сопственици читлука, помицали су своја имања ка „царевини“ и ове је нестало. Криводђ су, н. пр. искрчили кмети Зубићи из Благаја по захтеву бега. Иза тога, од почетка 19. века, нису више долазили целепи.

Становници поља искоришћавали су свој средишни положај између приморја на једној и панонских крајева на другој страни и одавали се трговини носећи жупске и панонске производе у приморје, а приморске у жупе и у панонске области. Тако су пољци куповали по околним жупама и носили у Макарску: јабуке, крушке, орахе, суве шљиве и т. д. Сељаци из Вуковског Поља, сѐ, зејтин, вино и „грозду“, које су доносили из приморја, не само да су сами трошили, већ су ишли према Богојну, Бања-Луци и Травнику и тамо их продавали. И сељаци из Равног Поља носили су сѐ у Бугојно, Травник и Сарајево.

Ш Н А С Е Љ А.

1. Положај.

За положај градских насеља, Купреса и Гламоча, од значаја су саобраћајне прилике.

Пут, који иде из долине Врбаса и из Босне за Ливно и Сплит прелази североисточни оквир Купрешког Поља у дубоком превоју Велика Врата. На путу, испод превоја, лежи

Купрес. Гламоч је у страни од овог пута, али у средини поља; тиме је постао економским средиштем за гламочка села.

На положај села од највећег је утицаја распоред привредних површина. Као што се из приложене картице види, највише села лежи на граници између двеју површина, различитих привредно. Она су ивицом поља, између карсне паше која је на страни и њива, које су у равни. Са оваквог положаја може се искоришћавати и страна за сточарство и раван за земљорадњу.

Али су оба оквира, североисточни и југозападни, до крајности неједнако насељени. У Купрешком и Вуковском Пољу и у доњем делу Гламочног Поља сва села леже уз североисточни оквир. Уз југозападни оквир Купрешког Поља лежи само Горњи Малован. Извори у пољима су на североисточној ивици; на југозападној их нема. Од ових извора потичу потоци (скупљајући се често у речицу) према југозападу, и кад-кад пониру још у равни поља, не допревши до оквира. Ово богатство водом североисточног оквира и безводност југозападног одредило је онако неједнаки распоред насеља у пољима.

И у Равном Пољу села леже само уз североисточни оквир, иако се дуж њега никад не јављају извори. Али речница Вођеница, која из Вуковског Поља, на североистоку, долази у Равно и у њему се вештачки продужује, тече ближе североисточном оквиру.

У горњем делу Гламочног Поља многа села леже такође уз североисточни оквир, где су бунари и извори. Југозападним оквиrom овог горњег дела услед раседа су огођени вододржљиви пешчари испод кречњака. Отуда се и овим оквиrom јављају извори, за које су везана неколика насеља.

Поред тога што се североисточним оквиrom поља јављају извори, села на оваквом положају заштићена су од буре, која долази и са севера и са истока и која је зими врло хладна; југозападне стране поља, међутим, нарочито су изложене бури.

У Купрешком Пољу, почињући са северозападног краја, неколико села леже на додиру равни и стране. Овакав општи положај показује неке споредније разлике. Највише је кућа саом ивицом, између стране и равни поља. Али су негде куће ивицом између стране поља и темена терасе, или ивицом између темена једне терасе и одсека којим се узлази на теме

више терасе. Сем тога, неке куће леже и на теменима тераса и у вртачама, којима су темена ижљебљена. Најзад, неке куће леже и на странама долиница, што су усечене у оквир. Оваквог су положаја: Шемановци, Ново Село, Мрђеновци, Благај, Растичево, Суава и Јуричи. Сва су ова села на оној граници различитих привредних површина. Овакав положај једне мале у Растичеву види се на фотографији број 2. Али, иако, сем Шемановаца, сва села леже уз североисточни оквир, ипак у њима нема ниједног сталног извора. Само у Суави некад вода проври. Због тога ова села доносе воду са бунара и врела, која су у равни поља, око корита Мртвице. Воду доносе и са потока из села Билог Потока. Сем тога се вода прибира са стреха у дрвена корита.

Даље према југоистоку села такође леже уз североисточни оквир. Од њих је само Олово на граници између стране и равни, између паше и њива. Остала села: Били Поток, Злосела и Османлије, леже уз оквир, али су куће на теменима коса у које је исечена ниска површ, на странама и дну долиница којима је ова површ просечена, и, даље, у равни поља. Њиве су у овим селима око кућа. Вода се пије са врела и потока.

Југоисточно од Купреса, опет уз североисточни оквир, леже села слична по положају. И овде су, у Алајбеговом Оџаку, Беговом Селу, Горавцу, Отиновцу и Ботуну куће по теменима ниских коса и тераса и по странама плитких долиница. Паша је у Стожеру, изнад кућа, а њиве су не само испод кућа, већ и око њих. Вода се носи са врела и потока, којих је доста испод Стожера.

У сливу горњег Милача, на његовој југозападној страни, уз обод леже: Кукавице, Куте, Млаквa и Врила. У овим селима куће су ивицом између стране и равни или по теменима и страни ниских тераса. И ова су села на граници паше и њива; воду пију са извора и врела.

У рилишском делу Купрешког Поља уз североисточни оквир леже Рилић и Заноглина. Куће су ивицом између стране и равни или на странама и дну сувих долаца, — увек на граници између њива и паше са шумом. Вода се доноси са бунара, који су испод кућа, на дну долине или у равни поља.

Горњи Малован је једино село, које лежи уз југозападни оквир Купрешког Поља. Куће су ободом поља, на граници између њива и паше. Воду захватају са Милача.

У Вуковском Пољу, оба села, и Горње и Доње Вуковско, леже уз североисточни обод. Али су на оваквом положају групе кућа и куће разноврсно распоређене: ивицом између стране и равни, на терасама, на странама и дну долина, усечених у оквир, на нижим деловима оквира и у равни поља. Изнад кућа су паша и шума, а испод кућа и између њих културе. Вода се пије са врела.

У Равном Пољу, куће Доњег Равног, Горњег Равног и Мушића леже ивицом на којој се додирују страна и раван, — на граници између паше и њива. Воду лети доноси са Вођенице, а зими топе снег. Четврто село овог поља, Звирњача, такође је ободом између стране и равни. Само су овде куће не само око оне додирне линије, као у поменутих три села, већ и у равни поља, по дољима и на оквиру. Паша је изнад села, а њиве су између кућа. Уз куће су вештачки бунари, где се доводи кишница и снежница са кровова.

У Гламочком Пољу, почињући са северозапада, прва три села (Маслина Страна, Руњићи и Прдуово Село) леже уз североисточни оквир. Куће су на граници између паше и шуме с једне и њива с друге стране. Вода се доноси са бунара и врела у равни поља.

Даља села, Дсбелјак и Пријани, леже ивицом између широког темена ниске терасе Подова и оквира поља. И она су на граници паше и њива. У Пријанима је низ кућа прокинут: тамо, где из оквира избија на Подове долина, нема кућа. У овом истом селу неке су куће и на самом темену терасе. Вода се доноси са бунара, из равни поља, или се скупља у дрвена корита, испод стреха.

Пространо теме Подова ижљебљено је плитким депресијама, на чијим странама леже: Подградина, Красицац и Сувара. Овде су културе испод кућа, на дну депресија, а паша изнад кућа, на темену терасе, и даље од села, на планинском оквиру. На дну депресија су бунари.

Према југозападу тераса Подови пада одсеком у раван поља. Око ивице између равни и стране, а делом и на самој страни, леже: Подгреда, Хасанбеговци, Брајићи, Опачић, Рајићке и Младешковци. И овде су њиве испод кућа, а паша изнад кућа, на страни и темену терасе и на оквиру поља. Воду пију са бунара и реке у равни.

На југоистоку, иза Младешковца престаје тераса Подова и страна поља пада непосредно у раван. Куће сад леже нешто изнад ивице, на којој се додирују страна и раван; врло ретко су на страни и темену ниских тераса. Таквог су положаја: Дубрава, Исаковци, Исаковачки Подкрај, Брдо, Брдски Подкрај, Зајаруга, Скупани, Карловац, Заглавица, Подглавица, Старо Село, Видимлије, Карајизовци и Копић. И ова су села на граници између њива у равни и паше на кршној страни. Вода се доноси са бунара, који су испод кућа, у равни, или са реке, која тече пољем.

Сличног је положаја Долац, који лежи у врху широке и кратке долине, ивицом између кршне стране и плавине. И овде су куће на граници њива и паше. Вода се доноси са бунара испод кућа; кад ту пресуши, доноси се са бунара из сред поља.

У Драгнићу су куће опет ивицом између равни и кршне стране. Лети се вода доноси са бунара у пољу. Живост која на њему влада у то доба види се са фотографије број 3. У јесен, кад он буде поплављен, служе се водом са врела, која тада провру на страни, и водом из чатрња.

Као што је речено, у доњем делу Гламочног Поља нема села уз југозападни оквир. Рудине, на овој страни, леже на темену ниске терасе. Паша овог села је изнад кућа, а њиве у пољу; отуда се и вода доноси.

Међутим, у горњем делу Гламочног Поља југозападним ободом леже села: Подградина, Камен, Радаслије, Тослије, Рудићи, Халапић, Брањешци, Главица, Медена Селишта, Шумњаци и Ваган. Куће су око ивице између стране и равни, или на темену и страни ниских тераса. Изнад кућа је паша, а испод кућа њиве. Вода се носи са врела и бунара; у лето, кад они пресуше, иде се у поље на реку.

Сем ових села, која леже оквиrom, има неколико села, која су у средини поља, удаљена од оба оквира.

У Купрешком Пољу, Мрђебаре и Стражбеница леже у плитким долинама, које су удубене у ниску површ. Око кућа, на површи су њиве и паша; њиве су по дну улегнућа и долаца, а паша по ниским главицама између њих. Ова села доноси воду са бунара у равни Мртвице.

Сличног су положаја Брда, која леже на вишој кречњачкој површи, у јужном оквиру Купрешког Поља. И овде су њиве

и паша на површи, и то њиве на дну вртача и долова, а паша по кршу између њих. Вода се доноси из равни поља.

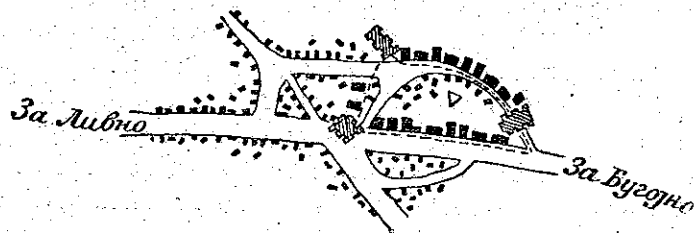
У горњем делу Гламочког Поља средину заузима пространије терцијерно побрђе.

На североистоку, где ово побрђе прелази у раван леже Малкочевци и Петрово Врело. Прво је у равни, до обода, а друго на страни. У овом другом, у Петровом Врелу, паша је изнад кућа, на терцијерним брежуљцима, а њиве су око кућа и испод њих. У оба села вода се захвата са врела.

Терцијерно побрђе је, даље, дисциплирано плитким долинама. Овде на теменима коса и по странама и дну долина леже: Јакир, Олук, Ђуличани, Чукури, Хасићи, Бегзићи, Ковачевци, Биличић и Хозићи. Њиве су око кућа или испод њих. Паша је на терцијерној греди Хомају, или даље од ових села, на кршном оквиру поља, и североисточном и југозападном. Вода се пије са бунара и врела, који су на странама и дну долина.

2. Тип.

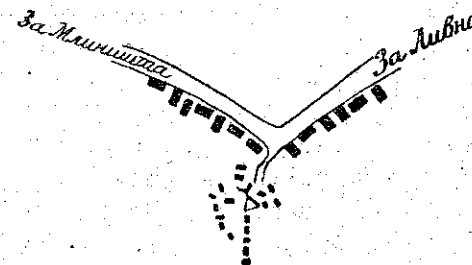
Код градских насеља, код Купреса и Гламоча, тип зависи од положаја или, посредно, преко положаја, од саобраћајних прилика. Купрес је друмско насеље; куће, трговине и кафане су око пута. Овакав тип Купреса у вези је с новијим досељавањем и развитком и настао је од Окупације. Раније је Купрес био знатно мањи, опкољен високом дрвеном оградом; на њој су биле капије. Унутра су биле појединачне куће, и уске кривудавае улице. Данашњи Купрес, који се према свом старом језгру померио, прилагођавајући се саобраћају, види се из ове скице:

Скица 3. Стари и нови Купрес.

Ланија у цртама означава ограду, која је опкољавала стари Купрес.

И Гламоч је друмско насеље, јер су у њему куће око пута, који иде дужином поља. У Гламочу се, даље, виде једна изнад друге две вароши, различне по типу: Стара Чаршија и Нова Чаршија. Изнад данашње вароши, која је друмско насеље, одржала се и стара варош; у њој је мала чаршија, испод које су уске, стрме и кривудавае улице, удешене за коњски саобраћај. Услед развитка и промене саобраћајних прилика некадашња је напуштена горња варош, варош старог типа, и основана доња варош, варош новог типа. Две чаршије у Гламочу, виша и нижа, стара и нова, представљене су овом скицом:

Скица 4. Стари и нови Гламоч.

И села зависе од положаја. Само посредно, преко положаја, не зависе од саобраћаја, већ највише од распореда привредних површина. Села, која леже ивицом између стране и равни по типу су низна. Таква су села најмногобројнија. Местимице оквир поља није једноставан, већ је богатији детаљима рељефа, за које су везане групе кућа или поједине куће; отуда су често низна села мање или више разређена. Међутим, села која леже уз оквир, али не око оне ивице, у целини су издужена, и састоје се од група кућа или појединих кућа.

У Купрешком Пољу низна су села Шемановци, Ново Село и Суава, јер леже ивицом између стране и равни. Највећим делом су таквог типа и Мрђеновци, Благај и Растичево. Овакав тип једне мале у Растичеву види се са фотографије број 3. У Мрђеновцима, уз оквир су две ниске терасе. Многе куће леже дуж ивица на којима се састају темна и одсеци тераса и село је отуда разбијеније. У Благају, Растичеву и Јурицима неке куће леже на странама долина, којима је оквир

дисциплиран; зато су и ова села разређенија. Карсне особине рељефа такође утичу на тип. У Шемановцима, Мрђеновцима и Благају поједине куће леже у вртачама, те су тиме јаче издвојене од осталих кућа. Али се свуда виде мањи низови и групе породичних кућа. Ти низови и групе су растављени њивама, и растојања између њих износе до 100 м.

Даља села, Били Поток, Злосела и Османлије леже уз североисточни оквир, али на земљишту јаче разуђености, на ниским косама и површима, на странама плитких долина и у равни поља. Због тога су села разређена. Куће су у групама, најчешће породичним; те су групе растављене њивама, а у групама око појединих кућа су вртови.

Олово, које лежи ивицом између равни и оквира, по типу је низно.

Села испод Стожера, Алајбегов Оцак, Бегово Село, Горавце, Отиновце и Ботун, лежећи на косама и теменима тераса и на странама долина, састоје се из група од кућа; ове групе су често одвојене њивама и вртovima.

И села, која леже уз обод на југозападној страни Милача, Кукавице, Куте, Млакве и Врила, лежећи на теменима и странама тераса, имају групе, већином породичне; оне су опкољене њивама. Један део Млакве, који лежи ивицом између оквира и равни, јесте низно насеље. У Врилима је група хришћанских, кметских кућа јаче одвојена од групе мухамеданских, беговских.

Рилић је великим делом низно село; али је доста и разређен, јер неке куће леже по странама долова, којима је оквир дисциплиран. Заноглина је подељена у групе, које су по долинама.

Горњи Малован, једино село уз југозападни оквир Купрешког Поља, такође је низно. У њему се виде мањи низови од сродничких кућа, растављени вртovima и њивама.

У Вуковском Пољу североисточни оквир састоји се из доломита и дисциплиран је долинама; уз оквир су и ниже терасе. Лежећи на странама и дну долина и на теменима коса које деле долине, Горње и Доње Вуковско су разбијенији. На оваквим положајима виде се групе кућа, најчешће породичне, растављене вртovima и њивама; и поједине куће у овим групама растављене су малим њивама. Неки делови Доњег Вуковског низни су по типу.

У Равном Пољу, Доње Равно, Горње Равно и Мушићи јесу најтипскији представници низних села. И у њима се виде где-где мањи низови породичних кућа, одвојени њивама. Звирњача је малим делом низно село; чешће су мање групе и појединачне куће, издвојене тиме што леже по плитким доловима.

У Гламочком Пољу, она прва три села, која леже на страни (Маслина Страна, Руњићи и Пјеруово Село) представљају групе од кућа.

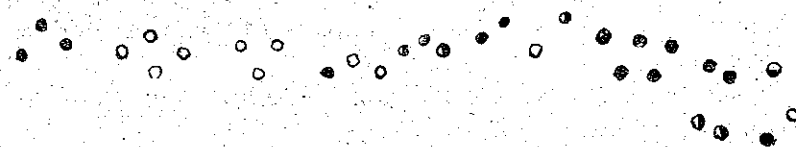
Даља села, која леже ивицом између темена Подова и оквира поља, Дебељак и Пријани, по типу су низна.

Села на страни депресија по Подовима (Подградина, Красинац и Суvara) чине издужене групе од кућа.

У овом горњем делу Гламочког Поља, и то уз његов североисточни оквир, знатан је број низних села. То су сва она села, која леже изнад ивице, на којој се додирују одсек Подова и раван поља, као: Подгреда, Хасанбеговци, Брајићи, Опачић, Рајићке и Младешковци. Прва два села, Подгреда и Хасанбеговци, нешто су разбијенија, јер неке куће у њима леже и на теменима и страни терасе. Младешковци су разређенији услед тога, што је једна група муслиманских кућа јаче издвојена од хришћанских.

После Дубрава, чије су куће разређене и леже на страни долазе понова низна села, која леже уз североисточни оквир средњег и доњег дела Гламочког Поља. То су: Исаковци, Исаковачки Подкрај, Брдски Подкрај, Скуцани, Карловац, Заглавица, Подглавица, Старо Село, Видимлије, Карајизовци, и Копић.

Тип Исаковаца, једног од низних села, види се из ове скице:

Скица 5. Тип Исаковаца.

Куће по пореклу становништва:

- староседеоци (муслимани);
- досељеници непознатог порекла;
- досељеници из Купрешког Поља; и
- досељеници из Гламочког Поља.

Међу овим селима, у Видимлијама се издвајају мањи низови породичних кућа. Карловац је разређенији, јер неке куће леже на страни долине и на страни и темену терасе. Код Зајаруге се виде два низа кућа, који леже горњом и доњом ивицом терасе, око њеног темена.

Кад се прође Долац, чије куће граде полукружан низ, прокинут коритом једног потока, наилази се на Драгнић, који је опет низно село.

Села која леже у горњем делу Гламочког Поља, на његовом југозападном ободу, највећим делом су низна. То су: Подградина, Камен, Радаслије, Ђослије, Халапић, Брањешци, Медена Селишта и Шумијаци. У већини ових села, поред низног распореда кућа, виде се и групе кућа, које леже на теменима и странама тераса. Даље, у Радаслијама су издвојене муслиманске куће од православних. У овом селу и у Халапићу јаче су издвојене и куће новијих досељеника.

Од ових села, која леже оквиром и по типу су низна или издужена, издвајају се својим типом села која леже у средини поља, далеко од оквира. Она представљају групе кућа, само су те групе четвртасте или округласте.

У Купрешком Пољу, Мрђебаре и Стражбеница чине групе, везане за плитке долине.

У горњем делу Гламочког Поља села терцијерног побрђа састоје се од већих група, у којима су куће неколико породица, или, чешће, од мањих група, у којима су куће једне породице. Лежећи на теменима коса и на странама плитких долина, ове су групе издвојене. Таквог су типа: Јакир, Олук, Ђуличани, Чукури, Хасићи, Бегзићи, Биличић, Хозићи и Петрово Врело. У Бегзићима и Биличићу, муслиманским селима, између кућа је „мејдан“, празан простор. У Хасићима су јаче издвојене куће мухацира, који су се у новије доба повратили из Турске.

Малкочевци и Ковачевци, који леже око путева у равни, по типу су друмска села.

Тип једног пољског села, Петрова Врела, чије куће леже полукружно око извора, види се са скице на страни 37.

3. Зграде и кућа.

Сточарски карактер привредног живота огледа се и у томе што су од шест разних зграда, колико их има најмућнији сељак, сточарству намењене три (појата, кошара и млечар).

Сем млечара, ове остале сточарске зграде су великих димензија. Имућнији сељаци имају по две појате и кошаре.

Појата је дуга око 10, а широка до 6 м. Хоризонталан пресек јој је правоугаони. Зидови су јој од дебала и високи до 2 м. Кров је „на лепирицу“: даске нису уметнуте једна у другу, већ су приковане једна поред друге. Кров има десет „шавова“. Појата је без тавана. У једном зиду су врата, а на крову је баца. И на врата и на бацу уноси се у појату зимска пића (сено и слама). Појату представља фотографија број 4.

И кошара је дуга око 10, а широка до 6 м. И у ње је хоризонтални пресек правоугаони. Зидови су јој од дебала, високи преко 2 м. Подзидани су за 0,5 м каменом, да дрва не би трулила од земље. Кров је од „шимле“:

Куће по пореклу становништва:

- досељеници непознатог порекла;
- досељеници из Далмације;
- досељеници из Ливањског Поља;
- досељеници из Гламочког Поља.

Скица 6. Тип Петрова Врела.

даске су уметнуте једна у другу; кров има осам „шавова“. У кошари су уз оба дужа зида јасле, с једне стране за волове, а с друге за краве. У углу је ограђен простор, теочак, где се телад држе одвојена док сисају. Кошара има дрвен таван. Уз степенице на њега се спраћају овце. На тавану је јагњечар, ограђен простор у углу, где се получају јагањци док сисају.

Млечар је дуг око 6, а широк до 3 м. Хоризонтални му је пресек правоугаони. Зидови су од брвна, високи 2 м. Кров је од шимле и има пет „катова“. У средини млечара, на земљи, гори ватра и дим излази на бацу. Ту се вари млеко. Около, уз зидове су полице, на којима стоје „шкипови“ (карлице) са разливеним млеком.

Земљорадни служи само мали амбар.

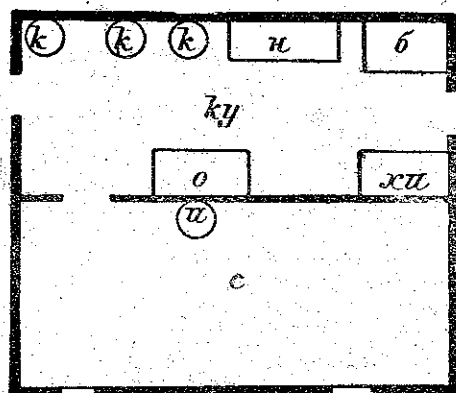
Дужина и ширина амбара је као и млечара: прва износи 6, а друга 3 м. Хоризонтални пресек је правоугаони. Зидови су од брвана, високи 2 м. Амбар је без тавана. У амбару једну трећину заузима празан простор, а друге две трећине подељене су зидовима од дасака на четири оне. У сваком је окну друго

жито: „јелско“ (за храну), „сјеменско“ (за семе), „зобно“ (за коње) и „гојатно“ (измешано са песком и грашком). Гојатно жито се даје коњима; кад нестане јелског жита, од њега се и хлеб меси. Зоб се продаје и купује кукуруз.

За становање служе кућа и колиба.

Хоризонтални пресек куће представљен је овом скицом:

Скица 7. Хоризонтални пресек куће Лазара Зубића у Мрђеновцима.
(Купрешко Поље).

ку, „кућа“; о, огњиште; хп, хлебна пећ; к, каца; н, наћве; б, брашнар;
с, соба; п, пећ.

Ова је кућа широка до 7, а дуга око 12 м.; зидови су јој високи преко 2 м.

У „кући“ је под од дасака. Зидови су такође од дасака, само нешто подзидани каменом, да дрво не „гније од земље“. У „кући“ су: огњиште, хлебна пећ, каце за купус, наћве и „брашнар“ (сандук за брашно). Изнад каца, наћава и брашнара је „таванак“ где се суше дрва. Дим излази на баце. Изнад огњишта су вериге, а горе „паштре“ за сушење меса.

У соби је под такође од дасака. И зидови су од дасака, само „пошипчени“: по њима су косо приковане дашчице за које се држи малтер; зидови су окречени. Таван је такође од дасака. Пећ је земљана и са дончићима. На соби су два мала стаклена прозора. У соби се спава зими.

Пред собом је приграђена „диванана“, дуга око 4 и широка до 1 м. Ту се држи ракија, кафа и шећер.

Кров има осам „катова шимле“. Са двеју крањих страна испод крова су дрвена корита, где се скупља кишница и снежница за пиће.

Фотографија број 5 представља колибу Лазара Зубића из Мрђеноваца, у Купрешком Пољу.

Доњи део колибе је изба, чији су зидови од камена и високи до 2 м. Под је од дасака. У изби спава ожењен задругар са женом и децом и држи се њихово рухо. Пред избом је ајат, дуг до 3, а широк и висок до 1,5 м; спољашњи зидови ајата су дрвени. У ајату станује такође задругар са женом и децом, или се држе разне ствари.

Изнад избе је колиба, истих димензија као и изба. У њој су под и зидови од дасака, а тавана нема. У колиби су сргови (мотке), преко којих су пребачене ствари и бисаге; даље, ковчези са рухом; и окно за особину, то јест за приватно жито, које човек добија као кирију, дајући на изор волове, што их је добио у прђију. У колиби спава задругар са женом и децом. Пред колибом је диванана, дуга 3 и широка 2 м; њен кров је кос. Ту стоји вуна, спемљена за предиво. У колибу се улази уз мале степенице.

На колиби је кров од шимле са пет катова.

Овим су описане зграде кмета, и православних и католичких и мухамеданских. Овакве, какве су данас, зграде се праве од почетка аустријске управе, од времена кад су кмети постали некретни.

Раније, за време турске управе, куће кметске биле су много неугледније. Биле су мање и „на четврт“. Имале су такође кућу и собу, са зидовима од дрвета. У кући је било огњиште, а у соби пећ. На прозорима је био разапет „дроб“. Основа крова била је од врљика. Преко њих су долазили смрчеви дубови, па шевар.

Старији људи тврде, да аге и бегови нису допуштали да кмети подижу боље зграде. Такве би кмете дизали са имања, говорећи: „Освоји Влах моју земљу!“ Кад би бег кренуо кмета, није му допуштао да „раскопа“ кућу и пренесе је. У Злоселима (у Купрешком Пољу) старији људи причају, да је колибу и амбар кмет превлачио са 25 до 40 пари волова. Ове су зграде лежале на два-три брвна, као на саоницама. При превозу за свако брвно се упрезало по десет волова.

Кмети никад нису знали колико ће остати на земљи коју обрађују. У Рудинама, у Гламочком Пољу, старији људи, који су живели под турском управом, причају, да се за „турског вакта“ бегу носила о Божићу плећка од овце, и бег би онда казао кмету, хоће ли и идуће године остати на његовој земљи. Због ове несталности кмети нису ни градили боље куће. Рудињани тврде, да су куће и зграде остајале на беговој земљи, кад би их бег кренуо. Кмети су само терали „благо“ (стоку) и односили покућство. У Видимлијама, у Гламочком Пољу, старији људи причају, да су кмети градили куће, а бег при томе „није помагао ни ексера“. Кад је кмет одлазио, кућа је остајала бегу. Кмета је бег кретао и кад би се што на њега ражљутио, викнувши му: „Пртљај!“ Али и кад би кмет нашао боље место, одлазио је. Кућа и земља су тада остале бегу празне. У Рилићу (у Купрешком Пољу) прича се да су кмети градили куће. Кад је бег дизао кмета, кућа је остајала иако ју је кмет градио. И у Новом Селу (у Купрешком Пољу) тврди се, да су сâми кмети правили куће. Бег је могао кренути кмета, кад је хтео. Кад би један одселио, други би доселио и ушао у кућу. Ко није налазио кућу, правио ју је. И бегови Филиповићи у Опаку, у Гламочком Пољу, казују да су кмети градили куће и зграде. Али додају да су кмети могли зграде „оћерати“, кад би се преселили.

Од кметских кућа јакo се разликују куће оних муслимана, који имају своју сопствену земљу. Куће таквих муслимана су двоспратне, зидови су и споља омаљтерисани и окречени, а прозори су већи и стаклени. У Радаслијама, Опаку и Драгнићу (у Гламочком Пољу) у муслиманских кућа зидови су камени. Према оваквим кућама чине велику супротност мале кметске куће, све од дрвета. У Карајизовцима (у Гламочком Пољу), на пример, кућа муслимана Кобилића је двоспратна, камена, окречена и са великим прозорима. Поред њих, у Крњија, доскорашњих кмета, кућа је од брвана, а само је изба од камена и неокречена; прозори на кући су мали.

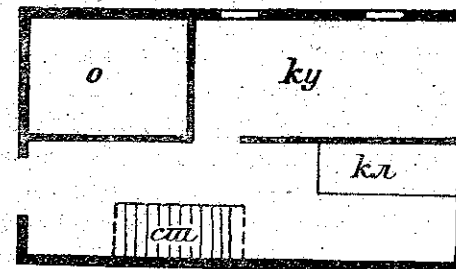
У вези су са кметским системом беговски чардаци, најбоље зграде ових области.

Хоризонтални пресеци оба спрата једног чардака представљени су скицама на страни 41.

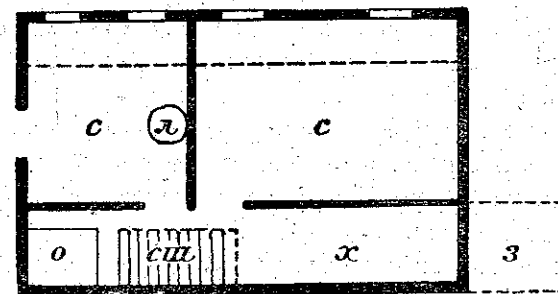
На оба спрата подови и тавани су од дасака. Зидови су окречени, и споља и изнутра, а кров је од смрчеве шимле.

На крову су оцаи. У обема собама на горњем спрату су „сећије“, дугачка седишта уз зид, са којих се може гледати кроз прозоре.

Скица 8. Хоризонтални пресек чардака Фери-бега Тескерџића (из Травника) у Рилићу, у Купрешком Пољу.

(први спрат): о, остава за пртљаг и вуну; ку, кујна; кл, клето за кајмак и млеко; ст, ступнице.

(други спрат): х, ходник; ст, ступнице; о, остава; з, заход; с, соба; л, пећ лончара.

Сем чардака, из доба кметског система и турске управе заостале су и куле. Такву једну кулу представља фотографија број 6. Она је у Доњем Вуковском. Била је својина бегова Сулејман-пашића из Бугојна. Грађена је крајем 18 века. Градили су је сељаци надницом и Лука Кујунџија, прадед Косте Кујунџића из Ливна, имао је надницу од три паре. Ову су кулу запали кмети у јесен 1918 године, приликом пада Аустро-Угарске. У Гламочком Пољу најбоље је одржана кула Јакир-лића у Јакиру, зидана, према турском натпису, 1780 године.

На њој су биле пушкарнице. Јакирлић је „наместио кулу“ кад је купио капетанство од Ћирића. Филиповићи у Оцаку имали су до 1876 године камену кулу „на три боја“ и у њој судили. Те године, приликом устанка у Крајини, кула је запаљена и порушена. У Рељину Селу била је такође кула, где је „судио“ Дервиш Алај-бег. У Камену, међу кућама је заостао зид од доњег боја куле. Та је кула припадала неком бегу, чији су кмети били Врањешци.

Дрвену грађу за куће кмети су узимали за време турске владе одакле су хтели, оданде где им је било најближе. Од почетка аустријске управе јапију су добијали од лугара. Новији досељеници из Далмације, из области камених кућа, граде куће као у своме крају. У Гламочком Пољу, у селу Олуку, Јукић, новији досељеник из Бителића, код Сиња, доселивши се овде ушао је у турску, дрвену кућу. Затим је подигао велику, камену. Њен је кров од дасака, али је за половину од старе мање куће.

4. Зграде на планини.

Најимућнији сељаци имају на планини кошару, кућу и амбар. Неки немају амбара и овршено жито преносе у село. Често нема ни куће и чобани тада живе у кошарама.

На планини су ове зграде у удолинама, ивицом између дна удолине и стране, најчешће уз североисточни оквир, где су заклоњене од буре. Растајање између зграда појединих сељака износи по неколико стотина метара.

Кућа, амбар и кошара су као у селу. Близу зграда, у каквој вртачи држи се снег, покривен сеном; он се преко лета топи у „водници“. Водница је у соби. То су два корита, једно испод другог, ижљепљена у деблу. У горње корито међу се грудве снега; оно је на средини пробушено и кроз рупу иде вода у доње корито.

Старији људи причају, да је средином 19. века на планини стока ноћевала зими у торовима, а чобани у колибама са кровом од луба или сламе. Да су кмети тада градили куће и кошаре, оне би остале бегу кад би он кмете кренуо са свога имања. Зграде на планини, какве су данас, граде се од Окупације.

IV КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА.

1. Староседеоци.

Староседелачких породица има:

у *Купрешком Пољу*:

у Шемановцима	1 породица	са 34 куће;
„ Растичеву	2 породице	„ 15 кућа;
„ Билом Потоку	1 породица	„ 1 кућом;
„ Горавцу	2 породице	„ 3 куће;
„ Отиновцу	1 породица	„ 3 „
„ Кукавицама	1 „	„ 2 „
„ Кутима	2 породице	„ 21 кућом; и
„ Рилићу	1 породица	„ 1 „
свега 11 породица		„ 80 кућа;

у *Вуковском Пољу*:

у Доњем Вуковском 2 породице са 56 кућа;

у *Равном Пољу*:

у Доњем Равном 2 породице са 10 кућа; и

у *Гламочком Пољу*:

у Маслиној Страни	1 породица	са 1 кућом;
„ Руњићима	1 „	„ 3 куће;
„ Прдуову Селу	1 „	„ 8 кућа;
„ Подградини	1 „	„ 2 куће;
„ Оцаку	1 „	„ 3 „
„ Опачићу	3 породице	„ 19 кућа;
„ Младешковцима	3 „	„ 11 „
„ Дубрави	1 породица	„ 3 куће;
„ Исаковцима	2 породице	„ 14 кућа;
„ Зајаруги	1 породица	„ 5 „
„ Видимлијама	2 породице	„ 26 „
„ Карајизовцима	1 породица	„ 3 куће;
„ Доцу	3 породице	„ 17 кућа;
„ Драгњићу	2 „	„ 12 „
„ Камену	2 „	„ 9 „
„ Јакиру	9 породица	„ 29 „

у Гламочу	15	породица	са	30	кућа;
„ Малковцима	6	„	„	19	„
„ Буличанима	1	породица	„	2	куће;
„ Чукурима	3	породице	„	3	„
„ Хасићима	3	„	„	7	кућа;
„ Бегзићима	4	„	„	5	„
„ Ковачевцима	4	„	„	17	„
„ Биличићу	4	„	„	8	„
„ Ђослијама	3	„	„	10	„
„ Хозићима	2	„	„	3	куће;
„ Халапићу	2	„	„	2	„
„ Главицама	3	„	„	4	„ и
„ Шумњацима	1	породица	„	8	кућа;

свега 86 породица са 285 кућа.

У Купрешком Пољу староседелаца има само у неколико села. Скоро половина од тих породица, у три села, су муслиманске. И у Гламочком Пољу, у Гламочу и у већем броју околних села, има староседелачких породица, скоро искључиво муслиманских. Све су то „темељите“ породице, чији су преци преживели кугу крајем 18. века у овим селима. Ови су муслимани сопственици својих земаља. Према томе су они можда живели овде још у 15. веку, кад су примили мухамеданство. У турско доба Гламоч, као утврђено насеље, био је средиште муслиманско и турско. И села у околини Гламоча, са муслиманским староседелачким становништвом, такође морају бити стара. Уз североисточни оквир Гламочног Поља у многим селима су староседелачке породице муслиманске.

У неким селима, у којима данас и нема староседелачких породица, има помена о породицама, које су ту живеале па су замрле или се иселиле. У Купрешком Пољу, у Мрђеварама на месту данашњих биле су раније друге породице које су се раселиле. У истом пољу, у Отиновцу једна муслиманска породица је замрла почетком 19. века. У Вуковском Пољу једна породица је замрла у Доњем Вуковском. У Равном Пољу једна породица је „обамрла“ у Доњем Равном. И у Гламочком Пољу зна се за старе породице, које су „обамрле“ или „отпргљале“ у овим селима: Маслиној Страни, Драгнићу, Камену, Буличанима, Петрову Врелу, Малковцима и Халапићу. Највише породица је замрло о куги крајем 18. и почетком 19. века.

У старо становништво долазе и стари досељеници непознатог порекла. Њих има:

у Купрешком Пољу:

у Мрђеновцима	2	породице	са	8	кућа;
„ Билом Потоку	1	породица	„	3	куће;
„ Горавцу	1	„	„	2	„
„ Отиновцу	1	„	„	3	„ и
„ Кукавицама	2	„	„	3	„

свега 6 породица са 18 кућа;

у Равном Пољу:

у Горњем Равном	2	породице	са	32	куће
„ Мушићима	1	породица	„	2	„

свега 3 породице са 34 куће; и

у Гламочком Пољу:

у Доцу	2	породице	са	2	куће;
„ Камену	6	породица	„	12	кућа;
„ Петрову Врелу	1	„	„	2	куће; и
„ Радаслијама	1	„	„	1	кућом;

свега 10 породица са 17 кућа.

2. Досељавање.

Досељеника има:

из Граховског и Ливанског Поља:

у Купрешком Пољу:

из Црног Луга	1	породица	са	19	кућа;
од Пролога	2	породице	„	17	„
из Рујана	2	„	„	7	„
„ Голињева	4	„	„	18	„
„ Подгреде	4	„	„	15	„
„ Подхума	1	породица	„	1	кућом;
„ Ливна	10	„	„	11	кућа; и
од Ливна	4	породице	„	4	куће;

свега 28 породица са 84 куће;

у Вуковском Пољу:

из Крешева	1	породица	са	30	кућа; и
„ Грахова	1	„	„	4	куће;
свега	2	породице	са	34	куће:

у Равном Пољу:

из Голињева	1	породица	са	1	кућом;
-------------	---	----------	----	---	--------

у Гламочком Пољу:

из Подобљаја	1	породица	са	1	кућом;
„ Печенице	1	„	„	1	„
„ Пеуља	8	„	„	20	кућа;
„ Грахова	1	„	„	8	„
„ Црног Луга	3	породице	са	3	куће;
„ Подгреде	1	породица	„	2	„
„ Лиштана	2	породице	„	2	„
„ Застања	1	породица	„	3	„
„ Врбљака	1	„	„	2	„
„ Каблића	2	породице	„	3	„
„ Врбице	5	породица	„	16	кућа;
„ Казанаца	2	породице	„	2	куће;
„ Грбореза	1	породица	„	2	„
„ Липе	1	„	„	1	кућом;
„ Рујана	3	породице	„	3	куће;
„ Биле	2	„	„	2	„
„ Сајковића	2	„	„	4	„
„ Радановаца	1	породица	„	8	кућа;
„ Прова	1	„	„	2	„
„ Жабљака	1	„	„	1	кућом;
„ Сухаче	1	„	„	1	„
„ Грковаца	4	породице	„	11	кућа;
„ Богдаша	1	породица	„	1	кућом;
„ Прилуке	1	„	„	1	„
„ Струпнића	1	„	„	1	„
„ Бастаха	3	породице	„	14	кућа;
„ Губина	1	породица	„	3	куће;
„ Нуглашице	2	породице	„	3	„
„ Челебића	1	породица	„	1	кућом;

из Ливна	16	породица	са	23	куће;
„ Ливањског Поља	2	породице	„	7	кућа;
свега	73	породице	са	153	куће;

из Лике, Книнског, Врљичког и Сињског Поља:

у Купрешком Пољу:

од Книна	1	породица	са	4	куће;
„ Врљике	6	„	„	102	„
„ Сиња	4	породице	„	11	кућа;
из Дицма	2	„	„	12	„
„ Каменског	1	породица	„	2	куће; и
„ Студенаца	1	„	„	1	кућом;
свега	15	породица	са	132	куће

у Вуковском Пољу:

од Книна	1	породица	са	2	куће;
„ Врљике	3	породице	„	32	куће;
из Задворја	1	породица	„	8	кућа;
свега	5	породица	са	42	куће;

у Равном Пољу:

од Цетине	1	породица	са	2	куће;
-----------	---	----------	----	---	-------

у Гламочком Пољу:

из Ловинца (Лика)	1	породица	са	7	кућа;
од Зрмање	1	„	„	1	кућом;
из Плавног (Книн)	1	„	„	4	куће;
од Книна	1	„	„	19	кућа;
„ Дрниша	4	породице	„	17	„
из Петрова Поља	1	породица	„	16	„
„ Полаче	2	породице	„	4	куће;
„ Дабра	2	„	„	3	„
„ Бителића	15	породица	„	26	кућа;
„ Обровца	2	породице	„	12	„
„ Бајагића	3	„	„	7	„
„ Отишића	2	„	„	10	„
„ Главица	1	породица	„	4	куће;
„ Штикова	1	„	„	1	кућом;

из Засиока	5 породица	са	7 кућа;
„ Сатрића	1 „	„	1 кућом;
„ Потравља	2 породице	„	2 куће;
„ Маљкова	1 породица	„	1 кућом;
„ Кољана	1 „	„	3 куће;
од Сиња	1 „	„	6 „
из Дицма	1 породица	„	1 кућом;
свега 63 породице са 182 куће;			

из Приморја и Далмације (уопште):

у Купрешком Пољу:

из Котара	1 породица	са	2 куће;
„ Клиса	1 „	„	1 кућом;
„ Врањца	1 „	„	8 кућа;
„ Приморја	1 „	„	3 куће;
„ „Кавура“	5 породица	„	7 кућа;
„ Далмације	9 породица	„	23 куће;
свега 18 породица са 44 кућа;			

у Гламочком Пољу:

из Котара	2 породице	са	12 кућа;
„ „Кавура“	3 „	„	8 „
„ Далмације	7 породица	„	30 „
свега 12 породица са 50 кућа;			

из Дувњанског Поља, Имотског Поља и Раме:

у Купрешком Пољу:

из Доњег Малована	3 породице	са	10 кућа;
„ Шујице	10 породица	са	22 куће;
„ Мандина Села	2 породице	„	4 „
„ Летке	2 „	„	2 „
„ Мокронога	2 „	„	4 „
„ Буковице	1 „	„	16 кућа;
од Жупањца	1 породица	„	2 куће;
„ Дувна	6 „	„	16 кућа;
из Виноце	1 „	„	3 куће;
„ Конгоре	2 породице	„	8 кућа;

из Пролошца	1 породица	са	1 кућом;
од Имотског	6 „	„	25 кућа;
свега 39 породица са 114 кућа;			

у Вуковском Пољу:

из Баљака	1 породица	са	1 кућом;
„ Летке	1 „	„	3 куће;
свега 2 породице са 4 куће;			

у Равном Пољу:

из Баљака	3 породице	са	5 кућа;
„ Омеља	1 породица	„	1 кућом;
„ Рашког Поља	1 „	„	1 „
„ Ведашића	1 „	„	1 „
„ Кука	1 „	„	1 „
„ Црљенаца	1 „	„	3 куће;
од Дувна	1 „	„	1 кућом;
из Ловрећа	1 „	„	5 кућа;
„ Румбока	3 породице	„	3 куће;
„ Плоче	1 породица	„	9 кућа;
свега 14 породица са 30 кућа;			

у Гламочком Пољу:

од Дувна	1 породица	са	2 куће;
----------	------------	----	---------

из Херцеговине и Црне Горе:

у Купрешком Пољу:

из Посушја	6 породица	са	38 кућа;
„ Студенаца	1 „	„	6 „
„ Воштана	1 „	„	7 „
„ Груде	1 „	„	2 куће;
„ Кришчића ¹⁾	1 „	„	1 кућом;
„ Ракитне ²⁾	4 породице	„	19 кућа;
од Вргорца	1 породица	„	2 куће;
„ Требиња	1 „	„	2 „
из Попова Поља	1 „	„	4 „

¹⁾ код Мостара.

²⁾ код Љубушког.

од Билеће	1	породица	са	12	кућа;
из Херцеговине	5	"	"	22	куће;
од Никшића	1	"	"	4	"
" Данилова Града	1	"	"	4	"
из Црне Горе	1	"	"	7	кућа;
свега	26	породица	са	130	кућа;

у Вуковском Пољу:

из Горавца ¹⁾	1	породица	са	5	кућа;
од Љубушког	1	"	"	14	"
из Братача ²⁾	1	"	"	5	"
из Херцеговине	3	породице	"	17	"
свега	6	породица	са	41	кућом;

у Равном Пољу:

из Горанаца ³⁾	1	породица	са	3	куће;
" Новаковића ⁴⁾	1	"	"	14	кућа;
" Бањана	1	"	"	1	кућом;
" Никшића	1	"	"	5	кућа;
" Херцеговине	3	"	"	11	"
свега	7	породица	са	34	куће;

у Гламочком Пољу:

из Мостара	2	породице	са	2	куће;
" Херцеговине	6	породица	"	36	кућа;
" Котора	1	"	"	1	кућом;
" Паштровића	1	"	"	2	куће;
" Црне Горе	1	"	"	4	"
свега	11	породица	са	45	кућа;

из околине Бугојна, Доњег Вакуфа и Тузле:

у Купрешком Пољу:

из Порича	2	породице	са	6	кућа;
" Копривнице	3	породице	"	5	"

¹⁾ код Мостара.²⁾ код Невесиња.³⁾ код Мостара.⁴⁾ у Бањанима.

из Црница	1	породица	са	1	кућом;
" Доњег Вакуфа	1	"	"	1	"
од Бугојна	1	"	"	1	"
из Ускопља	1	"	"	2	куће;
свега	9	породица	са	16	кућа;

у Вуковском Пољу:

из Мрачаја	1	породица	са	2	куће;
------------	---	----------	----	---	-------

у Равном Пољу:

из Мрачаја	1	породица	са	6	кућа; и
" Обораца	1	породица	"	1	кућом;
свега	3	породице	са	6	кућа; и

у Гламочком Пољу:

из Доњег Вакуфа	1	породица	са	5	кућа;
" Прусца	2	породице	"	2	куће; и
од Тузле	1	породица	"	2	куће;
свега	4	породице	са	9	кућа;

из Унца, Крајине и околине Бања-Луке:

у Купрешком Пољу:

из Унца	2	породице	са	14	кућа;
" Бабића (у Јању)	1	породица	"	1	кућом;
" Јања	1	"	"	2	куће;
" Љубше (код Јајца)	1	"	"	3	"
" Оровице (код Дубице)	1	"	"	5	кућа;
свега	6	породица	са	21	кућом;

у Вуковском Пољу:

из Јања	1	породица	са	2	куће;
" Гомионице	1	породица	"	6	кућа;
свега	2	породице	са	8	кућа; и

у Гламочком Пољу:

из Поповића	8	породица	са	20	кућа;
" Отковаца	4	породице	"	28	"
" Рора	5	породица	"	12	"

из Преодца	2 породице	„ 13 кућа;
„ Тичева	1 породица	„ 1 кућом;
„ Стекороваца	2 породице	„ 2 куће;
„ Унца	3 „	„ 9 кућа;
„ Пољница (у Унцу)	1 породица	„ 10 „
„ Бјелајског Поља	1 „	„ 10 „
„ Бараћа (код Варцара)	1 „	„ 2 куће;
„ Пећске (код Варцара)	3 породице	„ 20 кућа;
из Љубишине Долине ¹⁾	1 пород.	„ 1 кућом;
„ Трнова (код Варцара)	1 „	„ 1 кућом;
од Варцар-Вакуфа	1 „	„ 2 куће;
из Ступне (у Подгори)	1 „	„ 2 „
„ Велије (код Кључа)	1 „	„ 2 „
од Јајца	1 породица	са 3 куће;
из Орашца (у Крајини)	1 породица	са 5 кућа;
свега 38 породица са 143 кућом; и		

из осталих крајева:

од Ибра	1 породица	са 2 куће;
из Арнаутлука	1 „	„ 3 „
„ Родоста (?) ²⁾	1 „	„ 12 кућа;
„ Читаклука (?) ³⁾	1 „	„ 2 куће;
„ Берлина (?)	1 „	„ 9 кућа;
свега 5 породица са 28 кућа.		

У досељавању се издвајају четири струје: западна, јужна, источна и северна. Западна струја обухвата досељенике из Граховског и Ливањског Поља, из Лике, Книнског, Врљичког и Сивског Поља и из Приморја и Далмације уопште. У јужну струју спадају досељеници из Дувњанског Поља, Имотског Поља и Раме и из Херцеговине и Црне Горе. Источну струју чине досељеници из околине Бугојна, Доњег Вакуфа и Тузле, а северну из Унца, Крајине и околине Бања-Луке. Досељеници из осталих крајева тако су малобројни, да се могу занемарити.

Западну струју представљају 218 породица са 744 куће, јужну 106 породице са 400 кућа, источну 16 породица са 31

¹⁾ код Варцара.

²⁾ код Цариграда.

³⁾ у Турској.

кућом и северну струју 47 породице са 174 куће. У насељавању поља западна и јужна струја имају кудикамо претежнији удео, него источна и северна. Може се рећи да су поља насељена досељеницима из западних и јужних крајева.

Овај различан удео појединих струја у насељавању поља у вези је са особинама оних области, из којих су струје полазиле. Источна струја полази из околине Бугојна и Доњег Вакуфа, а северна из околине Јајца, Бања-Луке и Подгоре уопште. Обе су ове области жупе, са бољим погодбама за живот него што су у пољима. Отуда је из њих тако незнатан број досељеника у пољима. Западна и јужна струја потичу из области љућег крша него што је крш ових поља; тај љућ крш дају млађи кречњаци, кретацејски. У тим областима су стране голије, паша ређа и оскуднија, а простори за земљорадњу, према становништву, мањи; суша је тамо од тешких последица и за сточарство, које је слабо развијено, и за земљорадњу. Погодбе за живот уопште тамо су горе него овамо. Отуда из тих области на западу и југу тако велики број досељеника у овим пољима. И према западу и према југу може се повући граница оних области, из којих се становништво досељавало у ова поља. Та се граница поклапа са копненом, источном и северном границом приморја. Из приморја скоро нема досељеника у овим пољима.

Код западне струје „давно“ се доселило 8 породица, средином 16. века 1, крајем 18. века 14, у првој половини 19. века 85, у другој половини 19. века 82 и почетком 20. века 27 породица. Код јужне струје „давно“ се доселило 6 породица, у почетку 17. и 18. века по 1, крајем 18. века 9, у првој половини 19. века 63, у другој половини 19. века 28 и у почетку 20. века 2 породице. Код источне струје „давно“ се доселила 1 породица; 4 породице доселиле су се у првој половини 19. века, 7 у другој половини 19. века и 4 у почетку 20. века. И код северне струје 3 породице доселиле су се „давно“, 1 почетком и 2 крајем 18. века, 25 у првој и 12 у другој половини 19. века.

Сем оних поменутих, општих узрока досељавања, било је и таквих који су у вези са временом и са историјским догађајима. То се нарочито види код западне струје. Ранији досељеници те струје, који су дошли „давно“ и крајем 18. века, јесу муслимани, који су се повлачили из суседних дал-

матинских крајева, како је турска војска те области напуштала. Остати под хришћанском влашћу за муслимане је значило подносити велике духовне патње; то, разуме се, нико није хтео дочекати, када је могао прећи у Босну и живети под турском управом. Од почетка 19. века па све до Окупације Динаром је ишла граница између Аустрије у Далмацији и Турске у Босни. У оближњим далматинским крајевима когод је учинио какав злочин или хтео побећи од службе у аустријској војсци, склањао се у ова висока поља; ту је било доста празног простора за настањивање, па су бегови радо прихватили овакве бегунце и насељавали их. После Окупације и Анексије муслиманско становништво из ових поља селило се у Турску. Тада су се из суседних далматинских крајева насељавали поглавито католици, купујући имања од муслимана, који су одлазили.

После Окупације у градове Купрес и Гламоч, где су до тада живели скоро само муслимани, почели су се насељавати трговци и занатлије из Ливна. И Купрес и Гламоч представљају у великој мери насеобине ливњанских грађана. Оба градића, дотада мале муслиманске чаршије, добијали су отада све више изглед оних карсних варошица, које имају извесне особине заједничке са приморским градовима.

Из података о досељавању види се да су многи досељеници одлазили из својих дотадашњих места становања, када више у њима нису могли остати. Неке је „глад истерала“, неки су били „опотребили“ (осиромашили), неки су морали бежати због убиства, неке су кретали бегови, неки су остајали без стоке када би за убиство платили крварину и т. д. Дошавши овде, многи су постајали кмети. Али, како их је бег могао по вољи кренути са имања, они су се често премештали из једног села у друго. Други досељеници постајали су најамници, сеоски говедари или станари код бегова; њихов се положај поправљао када су, затим, постајали кмети или, женивши се, улазили у туђе куће. Овако тежак положај досељеника — положај кмета и најамника који су тек постајали кмети — утицао је на села те су она била примитивна.

Известан бољитак у овом правцу настаје од Окупације када су кмети постали некретни. А још већи напредак јавиће се од 1918. године, када су кмети постали сопственици земље коју обрађују.

Има и таквих досељеника, којима се зна време и често узрок досељавања, а не зна се место одакле су дошли. У Купрешком Пољу има таквих 17 породица са 4 куће; у Равном Пољу 5 породица са 14 кућа; и у Гламочком Пољу 8 породица са 14 кућа. Од ових породица доселило се: 21 у првој и 3 у другој половини 19. века.

3. Унутрашње сељење.

Из села у пољима било је пресељавања, и то:

у Купрешком Пољу:

из Шемановаца	4 породице са 23 куће;
„ Новог Села	1 породица „ 1 кућом;
„ Мрђеноваца	10 „ „ 40 кућа;
„ Благаја	6 „ „ 7 „
„ Растичева	9 „ „ 18 „
„ Суаве	3 породице „ 11 „
„ Јурича	4 „ „ 6 „
„ Мрђебара	1 породица „ 1 кућом;
„ Билог Потока	9 „ „ 12 кућа;
„ Злосела	8 „ „ 11 „
„ Османлија	12 „ „ 25 „
„ Олова	3 породице „ 13 „
„ Купреса	1 породица „ 1 кућом;
„ Алајбеговог Оцака	1 „ „ 1 „
„ Бегова Села	6 „ „ 8 кућа;
„ Горавца	6 „ „ 9 „
„ Отиновца	3 породице „ 6 „
„ Ботуна	2 „ „ 4 куће;
„ Кукавица	3 „ „ 7 кућа;
„ Кута	1 породица „ 1 кућом;
„ Млакве	5 „ „ 13 кућа;
„ Врила	8 „ „ 15 „
„ Брда	3 породице „ 3 куће;
„ Рилића	8 породица „ 17 кућа;
„ Заноглине	3 породице „ 5 „
„ Горњег Милована	4 „ „ 11 „
„ Прибеље	8 породица „ 19 „
„ Купрешког Поља	5 „ „ 21 кућом;
„ Сухог Поља ¹⁾	2 породице „ 4 куће;

¹⁾ део Злосела.

из Ратковине ¹⁾	1	породица са 6 кућа; и
„ Бајрамоваца ²⁾	2	породице „ 10 „
свега 142 породице са 330 кућа;		

у Вуковском Пољу:

из Горњег Вуковског	8	породица са 15 кућа;
„ Доњег Вуковског	6	„ „ 8 „
свега 14 породица са 23 куће;		

у Равном Пољу:

из Доњег Равног	2	породице са 6 кућа;
„ Горњег Равног	2	„ „ 17 „
„ Мушића	1	породица „ 5 „
свега 5 породица са 28 кућа;		

у Гламочком Пољу:

из Прдуова Села	4	породице са 6 кућа;
„ Пријана	15	породица „ 18 „
„ Красинца	2	породице „ 2 куће;
„ Оџака	11	породица „ 47 кућа;
„ Хасанбеговаца	6	„ „ 13 „
„ Брајића	6	„ „ 14 „
„ Опачића	4	породице „ 5 „
„ Младешковаца	5	породица „ 7 „
„ Дубраве	1	„ „ 1 кућом;
„ Брда	3	породице „ 7 кућа;
„ Зајаруге	7	породица „ 14 „
„ Скуцана	2	породице „ 2 куће;
„ Заглавице	4	„ „ 16 кућа;
„ Подглавице	2	„ „ 8 „
„ Старог Села	4	„ „ 6 „
„ Видимлија	4	„ „ 11 „
„ Карајизоваца	1	породица „ 4 куће;
„ Доца	11	„ „ 24 „
„ Драгнића	3	породице „ 6 кућа;
из Рудина	2	породице са 6 кућа;
„ Подградине	4	„ „ 12 „
„ Камена	4	„ „ 7 „
„ Јакира	3	„ „ 12 „

¹⁾ била у Купрешком Пољу.²⁾ био у Купрешком Пољу.

из Гламоча	13	породица са 17 кућа;
„ Малкочеваца	3	породице „ 9 „
„ Ђуличана	7	породица „ 10 „
„ Петрова Врела	3	породице „ 11 „
„ Хасића	2	„ „ 5 „
„ Радаслија	2	„ „ 5 „
„ Ковачеваца	11	породица „ 21 кућом;
„ Биличића	5	„ „ 8 кућа;
„ Ђослија	2	породице „ 3 куће;
„ Хозића	2	„ „ 2 „
„ Рудића	3	„ „ 3 „
„ Халапића	8	породица „ 15 кућа;
„ Брањежаца	3	породице „ 6 „
„ Главица	13	породица „ 25 „
„ Медених Селишта	1	„ „ 1 кућом;
„ Шумњака	5	„ „ 9 кућа;
„ Вагана	10	„ „ 25 „
„ Врбе	1	„ „ 1 кућом;
„ Гламочног Поља	12	„ „ 47 кућа;
свега 214 породица са 471 кућом.		

Ова су се пресељавања извршила: у Купрешком Пољу: у првој половини 18. века 2, крајем истог века 3, у првој половини 19. века 27, у другој половини овог века 89 и у почетку 20. века 18; у Вуковском Пољу: у првој половини 19. века 4, у другој половини истог века 9 и у почетку 20. века 1; у Равном Пољу: крајем 18. века 1, у првој половини 19. века 3 и у другој половини истог века 1; и у Гламочком Пољу: „давно“ 2, крајем 18. века 4, у првој половини 19. века 60, у другој половини истог века 111, и у почетку 20. века 38.

Сва четири поља географски и економски готово су истоветна. Отуда се скоро и не може запазити, како се у једно поље или у један део неког поља становништво јаче насељава из других поља или из других делова поља, који би били економски непогоднији. Али се у овим унутрашњим сеобама ипак запажа јаче насељавање становништва по градовима. У Купрес и Гламоч, економска средишта поља, сеоско становништво се нарочито насељава иза Окупације. После Ливна, пољска села представљају други извор из кога притичу досељеници у оба поменута града. Дошавши у градове, сеоско становништво не одаје се једино градским занимањима, већ

се поред њих држи још и сеоских: гаји краве и обрађује мале њиве. У најновије доба, са умножавањем становништва, насељавају се стално и она места у пољима, која су погоднија за становање. У Купрешком Пољу, као што је показано, села леже уз североисточни оквир, где су заштићена од буре и где има извора. Југозападним оквиром, који је изложен бури и где нема извора, леже појате. Услед деобе задруга, у најновије доба појединци се стално настањују на појатама. Ова појава још није наступила југозападним оквиром Вуковског и Равног Поља.

Многобројна унутрашња пресељавања извршила су се у 19. веку, нарочито у другој половини његовој, а особито до Окупације. До тада је владао у пуној снази кметски економски систем, и бег је могао кренути кмета, кад је хтео, као што је и кмет могао оставити бега, ако би нашао боље место. Бегови су нарочито кретали оне кмете, који би изгубили стоку. Доцније је исељавање муслиманског становништва изазвало извесно унутрашње кретање. Од муслимана који су се после Окупације и Анексије селили у Турску, сељаци из суседних села куповали су имања и долазили на њихова места.

Многобројна су унутрашња исељавања отуда што су појединци довођени као деца при преудаји мајке, улазили же- нидбом у куће, ступали у најам и т. д.

4. Исељавање.

Из ових је поља било исељавања и то:

у Ускопље и околину Бугојна:

из Купрешког Поља:

у Копривницу	1 породица;
„ Караџе	1 „
„ Ускопље	2 „
	свега 4 породице;

из Вуковског Поља:

у Мрачај	2 породице;
„ Ускопље	1 „
	свега 3 породице;

из Равног Поља:

у Чипуљић (Бугојно)	1 породица;
„ Горњи Вакуф	1 „
	свега 2 породице;

из Гламачког Поља:

у Бугојно	1 породица;
„ Доњи Вакуф	1 „
	свега 2 породице;

у околину Травника, долину Босне и у Посавину:

из Купрешког Поља:

у Слимена (Травник)	1 породица;
„ околину Травника	3 породице;
„ „ „ и Сарајева	10 „
„ Мутницу (код Зенице)	1 породица;
„ Оманску (Посавина)	1 „
„ Посавину	2 породице;
	свега 18 породица;

из Вуковског Поља:

у околину Травника	3 породице;
„ Травник	1 породица;
„ Караулу (Травник)	1 „
„ Зеницу	2 породице;
„ околину Маглаја	1 породица;
„ Брчко	1 „
	свега 9 породице;

из Равног Поља:

у Комар (Травник)	1 породица;
-----------------------------	-------------

из Гламачког Поља:

у Пазарић (Сарајево)	1 породица;
„ Дервенту	1 „
„ Босну	1 „
	свега 3 породице;

у Бачку, Србију и Турску:

из Купрешког Поља:

у Србију	1 породица;
--------------------	-------------

из Вуковског Поља:

у Србију 1 породица;

из Гламочког Поља:

у Кулу (Бачка) 1 породица;

„ Куманово 1 „

„ Цариград 2 породице;

свега 4 породице;

у околину Јајца, Бања-Луке и Кључа:

из Купрешког Поља:

у Стројице (Јањ) 1 породица;

„ Веларе (Јајце) 2 породице;

„ Брванце (Јајце) 1 породица;

„ околину Јајца 3 породице;

„ Котор-Варош 1 породица;

„ Јањ 1 „

свега 9 породица;

из Гламочког Поља:

у Језеро (Јајце) 2 породице;

„ Отомаљ „ 1 породица;

„ Јајце 2 породице;

„ Бешњево (Варцар) 1 породица;

„ Медну „ 2 породице;

„ Љесковицу „ 1 породица;

„ Варцар 1 „

„ Вилухе (Бања-Лука) 1 „

„ Лијевче „ 1 „

„ Бања-Луку и околину 9 „

„ Градишку 1 „

„ Растоку (Кључ) 2 породице;

„ околину Кључа 1 „

„ „ Санског Моста 1 породица;

свега 27 породица;

у Ливањско, Петрово и Косово Поље и у Далмацију

из Купрешког Поља:

у Ливно 2 породице;

„ Косово Поље 1 породица;

„ Далмацију 1 „

свега 4 породице;

из Гламочког Поља:

у околину Дрниша 1 породица;

у Дувњанско Поље и северну Арбанију

из Купрешког Поља:

у Доњи Малован 1 породица;

из Вуковског Поља:

у Дувно 1 породица; и

из Гламочког Поља:

у Дувно 1 породица; и

„ Скадар 1 „

свега 2 породице

И код исељавања се запажају струје. Источна иде у Ускопље и околину Бугојна, у околину Травника, долину Босне и Посавину, и у Бачку, Србију и Турску; северна иде у околину Јајца, Бања-Луке и Кључа, у долине Врбаса и Сане; западна иде у Ливањско, Петрово и Косово Поље и у Далмацију уопште; и јужна иде у Дувњанско Поље и у северну Арбанију. Исељеничке струје су неједнаке јачине. Источном је отишло 48 породица, северном 36, западном 5 и јужном 4. Исељавање из поља иде, дакле, истоку и северу. Док се досељавање у ове области извршило са запада и југа, а врло мало са истока и севера, дотле исељавање иде према истоку и северу, а врло мало према западу и југу. Исељавање се не врши у карсне области на западу и југу, већ у жупне и наводњене долине и равнице на истоку и северу.

По времену исељавања је било: из Купрешког Поља: у првој половини 19. века 4 породице и у другој половини

истог века (али пре Окупације) 17 породица; из Вуковског Поља: у првој половини 19. века 12 породица и пре Окупације 1 породица; из Равног Поља: пре Окупације 1 породица и почетком 20. века 1 породица; и из Гламочног Поља: крајем 18. века 1 породица, у првој половини 19. века 3 породице, у другој половини истог века 21 породица (и то пре Окупације 10, а за време Окупације 9 породица) и у почетку 20. века 7 породица. Као најчешћи узрок исељавању наводи се сиромаштво („офукарио“, „опотребио“ веле за исељенике); неки су одлазили због убистава и крађа. Муслиманско становништво се исељавало приликом Устанка у Крајини 1875. године и приликом Окупације и Анексије.

ПОСЕБНИ ДЕО

КУПРЕШКО ПОЉЕ

1. Шемановци.

Привредне и саобраћајне прилике. Испод кућа, у равни, су само њиве и ливаде. Паша је изнад кућа, у: Витороги, Гундиним Долинама, Љесковачи, Јасику, Чолиним Подовима и т. д.; то је крш, по коме је ретка трава. На врховима, особито на Витороги, има смрчеве шуме.

Северно од села по планини су растурене неколике стаје; уз њих су њиве и ливаде, и тамо се издиже са стоком. Скоро сваки сељак има на планини нешто њиве и ливаде.

Из села једна стаза води у Виторогу, а друга удолином у Јасик. Оне воде у шуму, куда се иде по дрва и јапију.

Положај и тип. Куће Крндија и Марића леже ивицом између кршне стране и равни и окренуте су југоистоку. Два низа кућа Кнежића, од којих је у првом шест а у другом двадесет и осам кућа, истог су положаја; само су прве окренуте североистоку, а друге југоистоку, југу и југозападу; неке кнежићске куће пењу се уз кршну страну, а две леже у једној вртачи.

Вода се доноси у вучијама, на коњима, са врела Јаруге, које је у равни поља, далеко око један час хода.

Мртвица долази у јесен и у пролеће до понора Ивкуше, у сред поља. Кад ту „зајази“, иде на северозапад: прво дође у понор Дијело, затим у понор Врућак и најзад у понор Пеће, код кнежићских кућа. 1896. и 1906. године били су велики поводњи у овом делу поља.

Кућа има: Крндија 6, Марића 11 и Кнежића 34. Куће првих двеју породица и шест кућа Кнежића растављене су од осталих кнежићских кућа, и то растојање износи око 200 м. У обема групама куће су у низу. У другој групи кнежићске су куће једна до друге; јаче су издвојене само оне две, што леже у вртачи.

Порекло становништва. Кнежићи славе Св. Јована. Они су „од вета“. Прича се да су њихови стари „пасали сабље“ и ишли уз Турке у бој. Кад је био овладао „зулум“ један од њихових предака побегне „у Кавуре“. Доцније се поврати са тапијама у Копчић (Ускопље) и Турци му даду његову земљу. Он је подигао прво кућу у Долинама, на месту које се сад зове „Римино Кућиште“; доцније је сишао у село. Идризбеговићи из Врила отели су им много земље.

Марићи славе Св. Ђорђа. Старо им је презиме Досадовићи. Њихов прадед је дошао из Отковаца (у Гламочу) прво у Рилић, затим у Бајрамовце (где је данас Миралегова кула) и најзад у Шемановце.

Крндије славе Св. Ђорђа. Дошли су „од потребе“ из Вагана (у Гламочу) око 1830. године.

2. Ново Село.

Привредне и саобраћајне прилике. — Изнад кућа Божића и Прибељака је крш под ретком пашом у Мосору, Вујиној Страни и Трешњику. Испод кућа Марића, Меселџија и Мандића су њиве, и у њима местице кршеви. Југозападно од Петковића кућа је ниска тераса, по чијем су темену вртаче са кромпирима и житом. Испод Турковића кућа у вртачама је купус.

Поједини сељаци знају правити зграде од дрвета. Зграде подижују каменом Имоћани; они праве и пећи.

Положај и тип. — Куће леже око ивице између кршне стране на којој је ретка паша и равни по којој су њиве. Куће Боснића и Прибељака су ободом, испод одсека ниске терасе. Две куће Туркића су у дубокој вртачи, испод Стражбенице; окренуте су југу и заклоњене од буре.

Број кућа по породицама је овај: Боснићи 7, Прибељак 1, Мандићи 4, Марићи 4, Меселџије 3, Мандићи 3, Петковићи 4, Колоње 2, Видовићи 2, Меселџије 2, Вулете 5, Фелаје 2, Вулете 2, Чолићи 2, Милишићи 1, Туркићи 2, Радак 1, Пивачи 3, Милишићи 2, Кисо 1, Шебези 2, Милишићи 7, Ждере 3 и Зубић 1. Мандићи су растављени од Боснића њивама и ово растојање износи око 100 м; Марићи чине једну групу; Петковићи су одвојени њивама од Мандића; Вулете су групе; куће Милишића и Туркића растављене су вртачом; и куће Пивача и Милишића растављене су такође вртачама, а између кућа Милишића су њиве.

Порекло становништва. — Петковића чукундед дошао је крајем 18 века од Никшића (у Херцеговини). Најпре су били на месту где су данас Милишићи. Неки њихов рођак одселио је око 1870. год. у Веларе (код Јајца). Славе Игњатија Богоносца.

Марићи и Чолићи дошли су почетком 19 века из Шемановаца. Били су најпре на месту Боснића. Око 1850 год.

„сургунисали“ су их због хајдука у Зеницу, где су остали неко време. Један од њих је тада и остао у Мутници (код Зенице), а други су се повратили. Одавде (т. ј. из Новог Села) једни су одселили у Брванце (код Јајца) око 1860 год.

Боснића предак дошао је око 1820 године „од потребе“ из Унца. Славе Св. Јована.

Мандића предак дошао је око 1820 године из Унца, где им је било „тијесно“. Славе Св. Николу.

Видовића је старо презиме Алексићи. Дед им је донет „бешици“ из Ускопља око 1825 године. Један од њих одселио је у Веларе (у Пљеви) око 1878 године.

Колоње (стара су презимена Травари и Милковићи) пореклом су из Котара. Тамо их је било деветорица браће и имали су једну сестру. Она се уда и муж јој постане кнез. Он дигне у војску осам шурака. Кад је хтео узети и девог, овај убије зета (кнеза) и побегне у Убавића Долину (у Гламочу). Одатле им је доселио прадед око 1830 год. Славе Св. Марка.

Пивача је старо презиме Вујаковићи. Доселио је њихов прадед око 1830 год. из Гламоча. Славе Св. Јована.

Предак Радака доселио је из Јакира (у Гламочу) око 1840 год. Слави Св. Василија.

Меселџије су дошли из Прибеље око 1840 год. Славе Св. Јована.

Вулете су дошле из Доца (у Гламочу) у Шемановце око 1845 године, и одатле у Ново Село око 1870 год. Славе Св. Ђорђа.

Туркићи славе Св. Јована. Њихов дед је пореклом из суседних Мрђеноваца. Био је једно време млинар у Пруцу; затим се населио у Шемановце, и одатле је прешао у Ново Село око 1860 год.

Прибељака је старо презиме Шобота. Предак му је дошао као „најменик“ из Прибеље око 1860 год.

Мало пре Окупације доселили су се: Фелаје из Доца (у Гламочу), славе Арх. Михаила; Кисо од Ливна. Он је био „фукаран“ и чувао је најпре сеоска говеда. Слави Св. Ђорђа; и Шебези, Милишићи, Ждере и Зубићи из суседних Мрђеноваца. Милишићи славе Св. Николу.

3. Мрђеновци.

Привредне и саобраћајне прилике. — Њиве су на тераси, испод кућа, у Армаништима, Шауровицама, Суоту, Котлуши, Вигњишту и т. д. Где је међу њивама дубок „долац“ или „плећина“ па се не може орати, ту се коси. Ливаде су испод терасе у пољу, у Стењцу, Бабином Вреду и т. д. Паша је на венцима и брдима изнад села, у Становцу, Вучковцу, Стражбеници и т. д., а с друге стране у Јарузи, испод Црног Врха. Шума је изнад села и паше, у Паљенама, Малој Локви и т. д. Највише је смрчеве и јелове шуме; букова је ређа.

Један пут води у шуму, косо уз планину; други, шири пут води између њива, преко терасе, у ливаде и пашњаке у пољу.

Положај и тип. — Југоисточно од Новог Села диже се тераса, чије је теме пространо и ижљебљено вртачама. Три куће Вељка су у једној вртачи; дванаест кућа Зубића леже ивицом између одсека више и темена ове главне терасе и окренуте су југозападу. Три куће Ждера су на страни, изнад терасе; две куће Мијатовића су на темену више, а две на темену главне терасе; пет кућа Зубића и две куће Ковачића леже ивицом између стране и равни терасе и окренуте су југу; четири куће Матића, четири куће Ковачића и једна кућа Васића леже на темену главне терасе и окренуте су југу; три куће Зубића и две куће Ковачића леже у долини и окренуте се западу; и једна кућа Шебеза је у вртачи.

Вода се носи са Алајбеговца (бунара код благајске цркве), са Мрђеновачког Бунара (код кућа Милишића), са Стубла и Чесме (у пољу) и са језера (код Јапага). Испод стреха су намештена смрчева и јелова корита, у која се хвата кишница.

Број кућа по породицама је овај: Вељке 4, Зубићи 9, Зјаићи 3, Ждере 3, Милишићи 4, Ждере 3, Мијатовићи 4, Зубићи 5, Ковачићи 2, Матићи 4, Ковачићи 4, Васић 1, Зубићи 3, Ковачићи 2, Шебез 1 и Ковачић 1. — Три куће Вељка, у вртачи, јесу једна до друге; куће Ждера растављене су од Зјаића и то растојање износи око 100 м; од Ждера је растављена њивама група кућа, где су Милишићи и Ждере; и пет кућа Зубића и две куће Ковачића чине једну групу.

Порекло становништва. — Вељке су стари досељеници непознатог порекла. Славе Св. Николу.

Милишићи су такође стари досељеници непознатог порекла. Славе Св. Николу. Били су једно време у селу Љуши (у Јању).

Ковачића преци живели су у Гламочу, код Рашкове Главице. Неки њихов Стеван запроси „цуру“. Она оде за другог; а Стеван запао појату и у њој изгори жена и троје деце из породице те цуре. Стеван побегне у Горажде паши Сирчићу и уговори с њим да живи у Мрђеновцима; ту му дође и породица из Рашкове Главице. То је било крајем 18 века. Славе Св. Николу.

Мијатовићи (старо презиме Шарвале) доселили су из Херцеговине. Славе Арх. Михаила.

Зубића је старо презиме Малешевићи. Крајем 18 века довела је баба Зуба из Гламоча два сина: Јована и Арсенија и неколико кћери. На месту где су сада Зубићи био је Илија Шарвала. Арсеније да субаши Мехмед-аге Тулића по капу масног сира и кајмака, те он дигне Шарвале а намести Зубиће. Славе Св. Јована. Од Арсенија данас има тринаест, а од Јована десет кућа.

Ждере су се доселиле из Рујана (код Ливна) такође крајем 18 века. Једне Ждере су одавде отишле у Стројице (у Јањ) и сад се тамо зову Цакићи. Славе Св. Јована.

Шебеза је старо презиме Лабудићи. Доселили су се из Бабићи (у Јању), где су имали земљу од старине и продали је. Онде су дошли крајем 18 века. Славе Св. Глигорија.

Васића је старо презиме Црногорац. Досељен је из Растичева, око 1845 год, кад су се тамо Црногорци поделили. Слави Св. Николу.

Матићи су пореклом из Горњег Малована. Једни су одавде дошли у Мрђебаре, бегу Бушатлији из Ливна, а други у Благај, спахији Чамбарлићу из Прусца. Око 1870 год, прешли су бегу Тулићу у Мрђеновце. Славе Св. Ђорђа.

Зјаићи су из Горњег Малована. Њихова мати је остала „сирота“, па је око 1890 год. дошла брату и довела сина. Славе Мратин-дан.

4. Благај.

Привредне прилике. Изнад кућа је паша и смрека у Млинарској Пољани, Шарића Пољани, Бунгуровој Пољани, Вранокрекама и т. д. Испод кућа су њиве у Јазавицама, Перуовинама, Брдинама и т. д. Даље југозападно, у Јапагама је паша, а у Брдинама су њиве, ливаде, паша и ретки смрчеви. Преко Брдина, у пољу, све до стаја, су ливаде у Стублу, Отокама, Јеловачи, Ковионици и т. д.

Положај и тип. Матићи (2 куће) и Каран (1) леже на страни долине и окренути су истоку; Шебези (2), Јањић (1) и Матић (1) леже на страни исте долине и окренути су југу; и Ковачић (1) лежи високо на страни, испод шуме. Ободом вртаче је група кућа, која се зове *Чардак*, где су: Марићи (4) и Кнежевићи (3). Кнежевићи (1), Шебез (1), Васић (1), Рацо (1), Шебез (1) и Чота (1) леже на страни дола и окренути су југу. Куће Васића и Раца растављене су њивом и градином и то растојање износи око 100 м. Тривуновићи (2), Зубићи (3), Марићи (4), Вељко (1), Ковињала (1), и Ловрићи (4) леже по странама долине; куће су једна до друге. Куће Карана (1), Ждера (1) и Стипића (1), леже на темену и страни косе. Куће Машића (4), Ивића (1), Баришића (2), Карана (2), Курељушића (1) и Вељка (4) леже ивицом између стране и поља и чине групу. Одвојена од Вељка је група са кућом Шебеза (6), које лежи на страни, и група Ловрића (3). У једној долини су куће Јарчевића (6) и Шебеза (4).

Вода се пије са Језера и Стубла. У Језеру (где се пере рубље и кисели конопља) има увек воде.

Порекло становништва. Баришићи су се доселили из Посушја крајем 18. века.

Карани су пореклом из Мандина Села (у Дувну). Отуда им је дошао прадед у почетку 19. века. Њихов дед Ђуро

одселио је „са ђецом“ ка Травнику средином 19. века. Славе Св. Николу.

Ковињала је досељен из Гламоча почетком 19. века. Слави Св. Николу.

Ловрићи су досељени из Дувна почетком 19. века. Стари су им дошли као имућни људи и прво се настанили код Чардака. Средином 19. века једни Ловрићи су се одселили у околину Јајца.

Јарчевићи су дошли из Суаве у првој половини 19. века.

Чота је доселио из Далмације у првој половини 19. века. Његов се дед „уговорио“ у Јарчевиће.

Курељушић је досељен из Дувна у првој половини 19. века. Његов предак је своју земљу у Дувну дао Мемед-аги Цепару из Ливна, а сам отишао у Љушу, бегу Пашићу из Горњег Ускопља. Одатле је дошао у Благај. Слави Св. Николу.

Стипић је доселио из Летке (у Дувну) „од зулума“ средином 19. века.

Матићи су се доселили из Малована средином 19. века.

Васић је доселио из Растичева средином 19. века од Црногораца; његов предак се оделио од свог стрица.

Кнежевићи су се доселили из Доњег Малована средином 19. века. Тројицу браће: Илију, Николу и Сима дигао је бег Кукавичић, а овде их је примио бег Тулић. Славе Св. Ђорђа.

Марићи су се доселили из Шемановаца и најпре били, где је сада Ковињала. Одатле их је бег дигао „зулумиле“, и они су отишли у Рилић. Два брата су се отуда повратила овамо. Славе Св. Ђорђа.

Машићи су се доселили од Имотског средином 19. века. Изашао је Мате „потребан“ и извео сироте братиће.

Сви остали досељеници дошли су „прије Аустрије“: Шебези из Мрђеноваца; Јањићи из Гламоча. Њихов стриц Сава „преварио“ је кћер попа Травара и с њом дошао овде. Он је одавде отишао у Јањ, а овде је остао брат му Марко. Слави Св. Николу; Тривуновићи су се доселили из Растичева. Старином су из Пеуља, у Ливањском Пољу. Славе Св. Јована; Зубићи, Вељке и Ждеро су дошли из Мрђеноваца; Рацо је досељен из Ливна. Тамо му је породица обамрла, а овде је „одб“ по најму“. Слави Св. Јована; и Ивић је из Растичева.

5. Растичево.

Привредне и саобраћајне прилике. Изнад кућа су паша и смрека у Мекотинама и т. д., а испод кућа у пољу су њиве.

Један пут иде уз Мекотине, на планину, а други, кроз Јапаге, у поље. Један пут води уз драгу, у млине, који су у Риједи. Од Икића кућа један пут води уз брдо Синачиће (до Плазенице), а други низ поље. Од кућа Кавураца један пут води такође у Плазеницу, а други у Грла (у поље).

Положај и тип. У мали Црногорчева Долина куће леже по дну и странама долине. У малама Бучу, Карапају и Јамановој Долини куће су ободом између стране, на којој је паша и смрека, и поља у коме су њиве; све су ове куће окренуте југозападу. У Растичеву никад не проври вода.

У Црногорчевој Долини су куће Црногораца (7); оне су једна до друге. У Бучу су куће: Рогала (3), Патруна (6) и Куни (6). Куће су у низу, једна до друге. Одвојена је од њих пашима (са растојањем око 300 м) мала *Карайај*, где су куће: Токића (2), Рајича (6), Токића (4), Булута (2), Бушића (2), Мриша (1), Џунића (1), Пашка (1), Бешлића (4), Јањића (1) и Травара (1). Куће Токића и Рајича су једна до друге. Од Карапаја је одвојена драгом, која је под њивама, и растојањем око 100 м. *Јаманова Долина*, где су куће: Баришића 2, Марића 1, Токића 2, Припунића 1, Лека 1, Браља 1, Кришта 2, Јукића 1, Свалине 1, Икића 2, Јурчевића 1, Икића 2, Јамана 14, Тримуновића 8, Гароње 1 и Кавураца 6. Од Кавураца су одвојене конопљом, и растојањем око 100 м., куће: Ивића 6. Матијаша 4, Токића 1 и Баришића 3. Од села су издвојене куће: Грбеша 3, Ивића 1 и Припунића 1.

Порекло становништва. Староседеоци су: Ивићи и Тримуновићи; ови славе св. Јована.

Баришићи су се доселили из Посушја крајем 18. века. Њихов дед је одлазио у Посушје и на коњима догонио пшевицу, коју су му давали Галићи, што су били остали на њиховој земљи. Једном га је ухапсио љубушки капетан и запретио му, да никад више не долази. С њима су род Булут и Бешлићи. Баришићи су били на месту Кавураца. Одатле их је дигао бег и наместио Кавурце. Један од Баришића отишао је тада у Суаву, један у Мрђебаре, а двојица су остала у Ивићима.

Црногорци су се доселили из Црне Горе почетком 19. века. Један од њих отишао је у Јајце пре Окупације. Славе св. Николу.

Патруни (старо презиме Бешкери) доселили су се из Студенаца, такође почетком 19. века.

Рогале су се доселиле из Љубше (код Јајца) почетком 19. века. Њихов прадед је дошао као самац и овде се оженио.

Куне су се доселиле из Дица почетком 19. века. Њихов прадед Леко Кавурин ушао је у кућу једном Куни.

Јукићи су се доселили из Посушја почетком 19. века.

Јамани су се доселили из Посушја почетком 19. века. Отуда их је „истерала глад“. И сада има тамо „Јаманов Гај“. Овде се њихов предак „уговорио“ у Баришиће. Један Јаман је одселио средином 19. века у Котор-Варош.

Икићи су досељени почетком 19. века из непознатог места. Њиховог претка довела је мати, преудавши се у кућу Јамана.

Криште су се доселили из Дувна почетком 19. века.

Почетком 19 века доселили су се: Браљи (Думанчићи) из Злосела; Матијаши од Книна; Јањићи из Посушја; и Токићи из Ракитне, од „зулума“.

Бушићи су се доселили из Ракитне (у Херцеговини), такође почетком 19 века у Благај, у Шебезову Долину. Одатле их је истерао „Турчин“ и средином 19 века дошли су у Растичево.

Рајичи су се исто тако доселили из Ракитне, почетком 19 века, у Благај, у Шебезову Долину. Одатле су дошли у Растичево средином 19 века.

Леко је досељен од Имотског средином 19 века. Његов се дед овде оженио.

Кавурци (старо презиме Николићи) доселили су се од Имотског. Било их је петорица браће, који су били „фукарни“ и пошли у најам. Један (њихов дед) „избио је“ средином 19 века у Растичево и ступио у најам код Матијаша, а затим се „уговорио“ у Ивиће; други је дошао у Раму, у Јаклиће, и од њега су Цолани; трећи је отишао у Мостар; а четврти се повратио „на старину“. Од њиховог деда „изашло је“ у Растичеву 45 чељади у једној кући.

Грбеше су се поселили из Винеце (код Имотског) почетком 19 века и живеће су у Билом Потоку, Османлијама, Злоселима и Мрђебарима; одавде су дошли у Растичево средином 19 века.

Џунић је доселио из Мокронога (у Дувну) средином 19 века.

Пред Окупацију су дошли: Баришићи из Благаја; Гароња из Горњег Вуковског. Он је „допртљао“ и чувао бегова говеда, па остао и „наместио кућицу“ уз бегову авлију. Слави Св. Ђорђа; Мршо из Шујице. Његов је отац изишао у најам, оженио се и остао овде; и Марић из Малована. Слави Св. Ђорђа.

Свалина је доселио из Мрђебара у другој половини 19 века. Био је у најму код Јамана.

Травар је живио у Стекеровцима (у Гламочу) и био „у ешкији“ у Црним Потоцима. Кад је „ушла Аустрија“, дошао је овде и уговорио се.

Јурчевић (Видаковић) „уговорио“ се из Злосела почетком 20 века.

Досељеници непознатог порекла су: Пашко (старо презиме Џулић), чији је дед живео у кући са Џурићем средином 19. века; и Припунићи, чији је отац био у најму код Бушића.

6. Суава.

Привредне прилике. Изнад села, на Дебељачи и Плазеници, је паша, измешана са смреком. Испод кућа у депресији су њиве. Преко њива, југозападно, на Брижинама је опет паша.

Положај и тип. Куће леже по ивици између стране и равни поља. Испод кућа је извор Суава, који проври о католичком „Јурјеву“ и тече до Петров-дана. Понекад проври и у јесен. Иначе се вода доноси из Билог Потока, у „фучијама“ на „парипу“ или „о себи“.

Кућа има: Баришића 6, Шимића 8, Бушића 2, Баришића 1 и Јурича 2. Куће су у низу, једна до друге.

Порекло становништва. Шимића предак дошао је крајем 18 века из Посушја у Јуриче, и одатле одмах прешао у Суаву. У Посушју је било „тисно“, а овде је било празно.

Пред Окупацију („прије Аустрије“) дошли су Баришићи и Бушићи из Растичева, и Јуричи из Јурича.

Око 1870 године у Суави су биле свега три куће: Шимића, Рајича (који је одселио у Растичево) и Баришића.

7. Јуричи.

Привредне прилике. Паша је изнад села, на планини Плаји. Између кућа, по дну долине, су вртови са кромпиром. Њиве су око кућа, на косама површи.

Положај и тип. Куће леже на обема странама долине. Воду доносе из суседног Билог Потока.

На једној страни долине су куће: Шимића 1, Јукића 2 и Клепића 2; а на другој: Јелића 1 и Шимића 2. Обе групе су растављене дном долине.

Порекло становништва. Предак Шимића, као што је забележено у Суави, дошао је крајем 18. века из Посушја.

Око 1870. године („прије Аустрије“) доселили су се из Злосела Клепићи и Јелићи, а из Растичева Јукићи.

8. Мрђебаре.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су на „плећима“, око кућа, у Шестоперцу, Ромића Бригу, Прикачама и т. д. Између њих су пашњаци у Дубоком Доцу, Томасином Доцу, Брижинама и т. д. Ливаде су по дну поља, а пашњаци су испод ливада, до Рбине, у Сувати, Крсту, Малим Коритима, Рајичевој Коси и т. д.

Низ драгу води пут у поље, где су ливаде.

Положај и тип. Куће леже у облуку Камените Драге, којом потече вода за време кише. Вода се доноси у вучијама, на коњима, из Сариног Врила; оно је усред поља, у јарузи, удаљено од села за 20 минута хода.

Кућа има: Лозића 3, Ивића 2, Матића 2 и Свалина 3. Између кућа су вртови са купусом и конопљом и њиве.

Порекло становништва. Матићи су пореклом испод Врљике. Њихов предак је на пиру (о женидби) или на слави

убио човека, и, бојећи се освете, побегао у Долац (у Гламочу), почетком 17. века. Ту су Матићи живели око 100 година, и имали увек 1000—1600 оваца. Једна „дура“ у Доцу отишла је за једног Матића, а није хтела за Ковачића. Овај тада запали кућу Матића и у њој изгори мушко дете. Матићи су тада морали платити Турцима глобу и почетком 18. века иселе се у Благај (код Тулића Чардака) са 1600 оваца и коза. Једног Матића ту убију Јањани (мислећи да је „кесеџија“), а другог убију Талићи (Бећир беговићи). Преостали Матићи се онда преселе Пашићима у Малован. Кад је Малован почетком 19. века припао Кукавичићима, они отерају Матиће и ови се настане у Мрђебарама. Одавде су отишли једни Матићи „прије Аустрије“ у Благај.

Свалине су дошле из Суаве око 1860. год.

Ивићи су пореклом из Суаве. Њихови су преци били остали „сироти“, па су „ходали по најму“. Овде су дошли „прије Аустрије“.

Лозићи су пореклом „из Кавура“ (из Далмације). Њихов прадед Топо рођен је у Приморју. Био је „злочест“, па је морао да бежи: дошао је најпре у Посушје и одатле у Злосела. Једном га је позвао Бећир-бег на беглук, а Топо није хтео ићи. Бег „поводи сабљу“, а Топо замахне косом и скине бегу „ахмедију“ (чалму). Турци одведу Топу у град (Купрес), и затворе га у кулу; али он одатле побегне. Доцније Бећир-бег дође Топу и нападне га, а Топо убије бега вилама и одсели у Малован (у Ђемалиће). Ту су живели четири године; али се „закрве“ са Ивазима, те их бег дигне. Онда пређу у Османлије; одатле дођу у Злосела, где су били 10 година; и из Злосела преселе се у Мрђебаре, око 1873. године.

У Мрђебарама су раније биле Куне и одселиле у Растичево. Крајем 18. века били су и Ромићи, па их је дигао паша и населио Матиће; Ромићи су тада отишли у Стражбеницу. Овде су биле и Свалине; оне су се одселиле у Злосела, а на њихово место дошли су Лозићи.

9. Стражбеница.

Привредне и саобраћајне прилике. На ниској површи око кућа су њиве. Северно од села, у равни поља, су ливаде. Југозападно, на површи, по главицама је паша, а по доловима њиве.

Дрва се догоне из Јеловаче и Орловаче, венаца на северозападном оквиру поља.

Положај и тип. Око Стражбенице је ниска површ, састављена од доломита. У њој је плитка долина, по чијим странама и дну леже куће. Вода се доноси са Сарина Врела, које је у пољу, далеко за пола часа хода.

Кућа има: Токића 1, Галића 3, Ромића 1 и Багарића 8. Куће багарићке су у групи, а остале су око њих.

Порекло становништва. Преци Багарића дошли су из Буковице (код Дувна) у Јуриче. Кад су ту орали, растоваривали су за ораче по осам коња натоварених сплитским и сињским вином; у пролеће су пуштали „алашу“ у Плазеницу, и ишли да је траже тек у јесен, кад ће „врћи“. Затим су „отањили.“ У Растичеву, где су сада Грбеше, били су Ив-кићи и Припунићи. Бег Миралем дигне ове, насели Багариће и да им жито и волове; ту опет „пођу к’о из воде“. Затим их ју бег молио, те су крајем 18. века прешли одатле у Стражбеницу. Кад су овде дошли, јагњило им се по 500 оваца.

Ракићи (старо презиме Вукадини) пореклом су из Кон-торе, код Имотског. Њихови преци били су на „сто“ места, пре него што су овде дошли; а овде су дошли из Мрђебара крајем 18. века.

Токић је доселио из Растичева око 1860. године.

Галићи су дошли из Злосела око 1875. год.; тамо су били на месту Кукавичића хамбара.

10. Били Поток.

Привредне прилике. Северно од села у Јагминама су њиве и паша. У планини, на Плазеници, су ливаде.

Положај и тип. На левој страни Билог Потока, окренуте западу, су куће: Ђоралића 1, Багарића 2, Багарића 2, Вр-гоча 2, Михаљевића 4 и Ороза 6. Обе групе багарићких кућа растављене су кромпиром и житом и ово растојање износи око 200 м. Куће Михаљевића су у групи. Западно од долине, на ниској површи су куће: Баришића 2 и Вукадина 1. У Ратковини, под Плазеницом, су 3 куће Свалина. Вода се лије са Билог Потока.

Порекло становништва. Ђоралићи (Јандрићи) староседеоци су.

Свалине су стари досељеници непознатог порекла. Они су „пртљали“ у Срђевиће (код Ливна), па су се отуд повратили.

Орози (муслимани) живели су у Османлијама, на месту где су сада Ловрићи. Отуда су их „претерали“ бези почетком 18. века.

Вукадин је доселио из Летке (код Дувна) у првој половини 19. века. Они су „стали“ у Злоселима, Мрђебарама и т. д., пре него што су дошли у Били Поток.

Багарићи су се доселили из Буковице (код Дувна) средином 19. века. Отуда им је дошао дед Иван најпре у Јуриче.

Баришићи су се доселили из Јурича средином 19. века. Михаљевићи су пореклом из Подгреде (у Ливну). Овде су дошли из Злосела пред Окупацију.

Вргочи су дошли испод Вргорца („из Кавура“), пред Окупацију. Били су најпре у Злоселима.

11. Злосела.

Привредне прилике. Почетком 19 века били су испод Злосела по пољу борови, а изнад Злосела, до Билог Потока, букова шума.

Западно од Злосела у Катрцијама, Мединовцима и Крижу су њиве са кромпиром, јечмом и зоби, а на Дебелом Брду су њиве и паша. У пољу су њиве у Црњукушама и Брижинама, а даље ливаде до Малована.

Злосела су била читлук Малоч Алај-бега. Он је имао шест кћери и разудао их за Фазлибеговића, Курића, Лику, Бећирбеговића, Афезадића и Куленовића. Село се тако поделило на шест делова, а потом је „уз миразе“ прешло у „сто руку“.

Положај и тип. Са североистока долази Били Поток и протиче кроз село. У равни, северозападно од Билог Потока су куће: Брстила 6, Гргића 8 и Раштегораца 6. Куће Брстића и Гргића чине две групе. Даље, на северозападу коса се пење и на њој су куће: Думанчића 20 и Жуља 4. Куће Думанчића су једна до друге. Северозападно, преко пута, на истој коси су куће: Михаљевића 12, Багарића 1 и Брстила 6. Ка пољу на крајњем делу косе леже куће: Ивића 6, Грбеша 2, Вргоча 1 и Кожице 1. Довде је Горње Село.

Северозападно је поток Бојана, паралелан са Билим Потком; тече такође од североистока ка југозападу. Одавде почиње Доње Село. На северозападној страни Бојане су куће: Лозића 3, Ивића 2, Ђалета 3, Јурчевића 1, Раштегорца 1 и Брстила 5. Ка западу настаје ниска тераса, чијом су горњом ивицом куће: Свалина 3, Хакрепа 2, Свалина 3, Раштегораца 6 и Лозића 3; а доњом ивицом: Брстила 4, Думанчића 4, Токића 2 и Хлепића 1. По темену ове ниске терасе, између горњег и доњег низа кућа, леже њиве.

Средином 19 века у Злоселима је било око 32 куће.

Порекло становништва. У Злоселима су живели Баножичи, који су „отпртљали“ ка Јајцу и Бања-Луци. Прича се да су отишли зато, што им је мраз с пролећа уништио усеве.

Најстарији су досељеници Лозићи (или Галићи), који су дошли из Далмације.

„Давно“ су се доселили: Хлепићи, такође из Далмације, и били у Јуричима; и Јурчевићи из Херцеговине.

Грбеше су се доселили из Херцеговине почетком 18 века и сели најпре у Злосела; одатле су прешли у Мрђебаре и у Растичево, па су се повратили овамо.

Свалине су се доселили из Дицма крајем 18 века.

Брстике (Ћосићи, Гргићи, Павићи и Чолићи) потичу од браће: Ћосе, Грге, Паве и Чола. Доселили су се из Врљике почетком 19 века, пребегавши у Турску. Један им је прадед отишао у околину Травника.

Ивићи су се доселили из Вранице (код Сплита) крајем 18 века у Мандино Село (у Дувну). Отуда су дошли у Суаву. Ту су убили субашу и један њихов предак пређе почетком 19 века у Растичево, а двојица у Злосела.

Думанчићи су од Врљике (у Далмацији). Одатле су отишли у Ракитну (код Љубушког). Почетком 19 века дошли су у Османлије, а у првој половини 19. века у Злосела.

Михаљевићи су се поселили из Голињева (код Ливна) почетком 19 века. Њихов прадед је побегао испред Турака у заштиту Хусејин-бегу. Прво су сели код врела Башинца, иза Олова, а одатле су дошли у Злосела у првој половини 19 века.

Хакрепи су пореклом из Каменске (код Сиња). Одатле су дошли у Мокроноге, и затим у Злосела у првој половини 19 века.

Токићи су се доселили из Растичева средином 19 века; ту су дошли „давно“ из Ракитне (код Љубушког).

Раштегорци и Жуљи пореклом су од Врљике (у Далмацији). Један њихов предак убио је бега, кад је овај затражио да прву ноћ проведе с његовом невестом. Онда је побегао ноћу у Малован, где га је примио травнички паша Кукавица; паша му је поручио да ће му послати све што му треба. Из Малована су дошли у Стражбеницу почетком 19 века, и одатле у Злосела средином истог века.

Багарић је доселио из Билог Потока средином 19 века.

Ђалета се доселио из Врљике у другој половини 19 века; његов се отац „уговорио“ у Раштегорце.

Вргоч се доселио почетком 20 века из Билог Потока и овде купио земљу.

Кожица је досељеник непознатог порекла.

12. Османлије.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су у селу, између кућа, и испод села у Обадинама. Паша је изнад села на планини, у Плазеници, између Великих и Малих Врата, у Буковачи и у Плаји (коси, која се одваја од Плазенице).

Осморица најимућнијих сељака имају у пољу, под Јармом, кошаре.

Пут за кошаре води низ поље. Пут за град иде паралелно пољу, кроз Олово. Стока иде у планину између њива.

Положај и тип. Испод Плазенице по странама долиница леже куће: Ђалете 1 и Ђалета 2; куће су растурене. У долини потока Ригавца, окренуте југу, леже куће: Ловрића 4 и Михаљевића 1. Јужно од Ловрића по темену и падини терасе су куће: Шакића 3, Црница 3 и Ђалета 4. Куће Ловрића су у групи; око ове групе су вртови са конопљом и кромпиром. Ка југу су њиве, на дужини око 200 м, на група ша-

кишских кућа. Ове су куће раздвојене вртovima са растојањем око 60 м. На страни долине Врила леже куће: Хусеинбеговића 2 и Хусеинбеговића 1, а на дну исте долине Хусеинбеговића 2. Куће Ловрића и Хусеинбеговића растављене су њивама и пашом са растојањем око 600 м. Око доњег тока Врила, на ниској површи је група од 6 кућа Думанчића. Од њих су растављене њивом две куће Ерцега које леже на страни. Од ових је за 100 м удаљена група, у којој су 3 куће Михаљевића. У пољу су куће: Куна 4, Думанчића 7, Папића 2 и Крстановића 1. Ка западу, у равни поља је група кућа Думанчића 3 и Куна 1; куће су одвојене вртovima кромпира са растојањем око 30—50 м. Од ове групе, одвојено је њивама и удаљено за 400 м Сухо Поље, где су око цркве куће: Думанчића 1, Куна 2 и Мијоча 4.

На ниској коси је крај Гредине, где су групе кућа: Куна 4 и Думанчића 7. Куће Куна су јаче издвојене од кућа Думанчића; око појединих кунских кућа су вртови са конопљом и кромпиром.

Западно, преко ниске карсне површи, која је под пашом, лежи група од 5 кућа Куна. Куће су на страни сувог дола Кврцуше.

Вода се пије са врела.

Порекло становништва. Хусеин беговићи (старо презиме Баба-ахметовићи) јесу стари досељеници непознатог порекла. Њихов предак Ахмет-бег био је, прича се, у битци на Мохачу. После се населио у Ускопљу и у Порицу подигао кулу са пет бојева. Своме унуку је подигао кулу у Османлијама. Ова је кула оборена пре Окупације и од ње је саграђена кућа. Њиховог претка Хусеин бега, који је живео крајем 18. века, била је земља: с Малих Врата на Сухо Поље, на планину Јарам и, обухватајући Клопотник, граница се враћала на Олово и Плазеницу.

Ерцеги, прича се, воде порекло „од ерцега Стипана“. Доселили су се од Требиња у Подхум (код Ливна). Ту су живели неко време и крајем 18 века дошли у Османлије.

Думанчићи и Црнице су иста породица са Думанчићима у Злоселима. Овде су се доселили из Ракитне почетком 19. века, а у Ракитну од Врлике.

Михаљевићи су иста породица са Михаљевићима у Злоселима. Доселили су се из Голињева почетком 19. века.

Куће су се поселиле из Ливањског Поља (испод Пролога) крајем 18. века. Њихови преци су била два брата, Стипо и Јуре. Стипо је побегао са „турском цуром“ у Главицу (код Сиња), а Јуре је добегао у Малован, где га је примио паша Кукавица. Потом, у првој половини 19. века, прешли су у Османлије из Малована.

Ловрићи су се доселили од Сиња у првој половини 19. века. Тамо је после куге у једном селу било остало седам

њихових удовица. Једна је од њих отишла у Сплит, једна у Сарајево, а једна се преудала у Будово (код Дувна) и довела сина Ловра. Она се уплаши да се Ловро, који је био у најму код Турчина, не потурчи и дође с њим у Османлије.

Крстановићи су се доселили из Шујице средином 19. века.

Шакићи су се доселили из Далмације средином 19. века. Отуда је „испртљао“ њихов дед Јуре.

Папићи су се доселили из Шујице средином 19. века. Њихови преци, браћа Мијо и Илија, „ходали су по најму“ и населили се.

Мијочи су се доселили из Шујице пред Окупацију.

Галета је старо презиме Вабићи. Њихов дед се доселио из Воштана (код Каменска, у Далмацији) у Ливно. Одатле је прешао у Олово, а из Олова у Османлије пред Окупацију.

13. Олово.

Привредне прилике. Њиве су у пољу, у Округлици, Подовима, Салкуши, Муртуши, Зголовима и т. д. Паша је изнад села у планини, у Чардачици и Плазеници; кад се покоси, стока пасе у пољу до Малована.

Положај и тип. Куће леже ободом између стране и равни и окренуте су југозападу. Вода се пије са врела Олова, које избија на додиру стране и равни.

Куће су у низу, једна до друге. Има их: Смоља 4, Бркана 4, Барешића 3, Барешића 1, Баришића 1, Ловрића 1 и Бабића 1.

Порекло становништва. Бркани су „испртљали из Сиња“ и изнели „товар злата“. Њихови прадеди Марко и Стипе живели су у Отиновцима и отуда дошли у Олово почетком 19. века. „Прије Аустрије препртљали су у град“ (Купрес), где их је сад 6 кућа.

Смоље су такође старином из Далмације. Њихов дед Ђор-Марко живео је у Шемановцима, ишао је уз Турке и средином 19. века населио се овде.

Барешићи су дошли из Билог Потока „прије Аустрије“. Њихов се отац „уговорио“ удовици у кућу.

„У очи Аустрије“ доселили су се: Баришић из Билог Потока; Ловрић из Османлија; и Бабић из Кута.

Барешић је дошао почетком 20. века из Билог Потока и ушао удовици у кућу.

14. Купрес.

Привредне прилике. У Купресу има по две-три кафане, хлебарнице, пиљарнице и хана, и више трговина мешовитом робом. Нарочито се троши тузланска со, јер на једну овцу треба преко лета килограм соли.

Положај и тип. У североисточном ободу Купрешког Поља, између врха Плазенице (1766 м.) и Малог Стожера

(1629 м.) лежи прослоп Велика Врата, висок 1384 м. Овом преседлином води пут из долине Врбаса (и из Босне) преко Купрешког Поља у Ливно. Испод ове преседлине, на путу, лежи Купрес. Куће су по странама и темену ниске косе.

По типу, Купрес је друмско насеље. Главна улица је око пута, који иде страном долине. У њој су трговине и кафане. Овај главни део је нов. Раније је средишни део града био на брегу, око цамије, опасан оградом. Средиште вароши се преместило затим на страну, прилагођавајући се саобраћају. Пре цесте стари пут, стаза, водио је поред града; друга стаза је ишла изнад Оцака. Обе су избијале на превој Велика Врата.

Старине и порекло становништва. У Купресу је био град од борових дебала, високих 3 м, и горе зашиљених. На граду су биле три куле („табије“); једна од њих била је окренута пољу, друга Великим, а трећа Малим Вратима. На кули, окренутој пољу, била су три топа; однети су око 1858 год. Град је био елиптичан, а куле троугласте. На граду су биле две велике капије за кола, два капицика и гвоздени мандали. Пред Окупацију „дрвље“ на граду је било „изгниљило“ и град опао. Свет је онда дрва разнео.

Око 1860 године у граду су живеле ове муслиманске породице: Фазлибеговићи (данас 3 куће). Њихов дед Фазлибег оделио се од Хусеин-бега у Османлијама и отишао на материнство у Стражбеницу. Ту је преживео прву кугу (око 1770 год.) и дошао у Купрес. Овде је умро друге куге (око 1785 год.); — Брчићи (данас 6 к, тежаци). Они су живели у Ратковини и „од чета“ су се склонили у град, почетком 19 века; — и Манџукићи (данас 14 к, тежаци и агике). Њихов прадед је дошао почетком 19 века као кувар уз неког пашу. Овај га је населио у Купрес и купио му читлук у Олову. Непознатог порекла су: Рамчићи, данас 1 к, тежаци; — Кешко, данас 2 к, касаци и телали; — Пилићи, данас 2 к, тежаци. Зна се да су овде од средине 19 века; — Бећирбеговићи, данас 3 к, тежаци; — Друшко. Отац му је био у служби код Идризбеговића, и Идриз-бег га је населио у Кукавице пред Окупацију; — Бурзић; — Ахмић и Ђемал, 1 к, колар. У граду је било око 20 кућа муслимана. Њима су околни сељаци радили беглуке.

„Кршћани“ се нису смели тада насељавати у Купрес. У граду су живела свега четири католика, који су били турски измешари и имали у граду кућице. То су: Малеш, данас 1 к, тежак. Његов предак био је слуга код Манџука; Папић 1 к; Блатанчићи (старо презиме Вуковићи) данас 2 к, трговци. Њихов отац био је у служби код Манџука; и Прапетар 1 к.

Тек пред Окупацију и после ње почели су се у Купрес насељавати „кршћани“.

Пред Окупацију и пре ове доселили су се: Бркани, 8 к, надничари, из Олова; Ерцези, 2 к, из Османлија; Костеровић, 1 к, муслиман, кафеџија, из Ливна; Мишић, 1 к, хтебар, из Сухог Поља. Отац му је дошао из Голињева (код Ливна) као кувар братрима у Сухо Поље; Мештровић, 1 к, трговац из Ливна; Радић (Кебо) 1 к, из Горавца; Ребрине, 2 к, трговци, доселили су се из Брда; Сучићи, 3 к, из Сухог Поља. Њихов отац је доселио из Ливна у Сухо Поље и био слуга код фратора. Они су му у Купресу отворили радњу; и Виле, 2 к, столар и тежак, из Олова.

После Окупације доселили су се: Талета, 1 к, из Османлија; Чолићи, 2 к, из Османлија; Радман, 1 к, гостионичар, из Ливна. Био је најпре слуга код фратора; Спремо, 1 к, трговац, из Бегова Села; Томас, 1 к, столар из Порича; Вучићи, 1 к, хлеббар, из Ливна; и Цале, 2 к, тежаци, из Горавца.

Крајем 19. века доселили су се: Ацаге, 2 к, из Билог Потока; Буркић, 1 к, муслиманин, из Голињева (у Ливанском Пољу). Он је дошао у службу код Манџука; Баришић, 1 к, трговац, из Копривнице; Галић, 1 к, бакал, из Копривнице; Кутлеша, 1 к, трговац, из Ливна; Ледићи, 2 к, тежаци, од Ливна; Мешкић, 1 к, тежак, из Доњег Вакуфа. Отац му је дошао као цамијски хоџа; Радић, 1 к, из Горавца; и Теркало, 1 к, тежак, из Јурича.

Почетком 20. века доселили су се: Антић, 1 к, хлеббар, од Бугојна; Аничини, 2 к, тежаци, из Османлија; Брнос, 1 к, из Алајбегова Оцака; Чички, 3 к, кафеџије и обућари, из Горавца; Чаја, 1 к, ципелар, из Ливна; Фејзићи, 2 к, ковачи, из Жупањца; Хусеинбеговићи, 2 к, трговци, из Османлија; Ерцези, 2 к, надничари, из Османлија; Иванчић, 1 к, трговац, из Црнича (код Бугојна); Идризбеговић, 1 к, бег, из Врила; Јуркић, 1 к, трговац, из Ливна; Куштро, 1 к, надничар, из Врила; Лозанчић, 1 к, ханџија, из Млакве; Ливанчић, 1 к, радник, из Злосела; Милорад, 1 к, цестар, из Ливна; Мешан, 1 к, из Брда; Орозовић, 1 к, радник, из Билог Потока; Токић, 1 к, трговац из Злосела; Теркало, 1 к, тежак, из Јурича; Тустоњић, 1 к, тежак, из Ливна; Вучак, 1 к, ханџија, из Злосела; Дувњак, 1 к, надничар, из Доњег Малована; и Цаје, 3 к, тежаци и ханџија, из Копривнице. Пореклом су од Ливна; одатле су дошли у Врила, а из Врила су отишли у Копривницу.

15. Алајбегов Оцак.

Привредне прилике. Паша је изнад села, по главицама Великом и Малом Крижу.

Положај и тип. Горњи и Доњи Оцак леже на темену једне ниске косе, која се састоји од шкриљаца.

У Горњем Оцаку су куће: Спрема 1, Рњака 2, Ивковића 4 и Чичка 5; а у Доњем Оцаку: Ивковића 2, Раванчића 1,

Брноса 1, Рибића 1, Рњкашевића 2, Куна 1, Чичка 3, Шарића 1, Кара-османовића 1 и Алај-беговића 3. Горњи и Доњи Оцак одвојени су њивама јечма и вртовима кромпира и ово растојање износи око 100 м. У оба Оцака куће су једна до друге.

Порекло становништва. Алај-бег се доселио давно из Класа (у Далмацији). У Доњем Оцаку имао је кулу „на три боја“. Чички (старо презиме Ловрићи) доселили су се давно из Дувна.

Рњаци су пореклом из Раповине (код Ливна). Отуда је дошла баба са два сина и удала се за једног Рњака, који је живео у Брдима испод Врила. После тога је живела у Бегову Селу (у Ражишћима, до Стожера), где је крајем 18. века преболела кугу. Затим је дошла у Оцак.

Раванчић (старо презиме Бријановић) пореклом је из Кришчића, код Мостара. Његов дед је тамо изгорео и довео његовог оца као дете средином 19. века.

Шарић је досељен из Бегова Села око 1860. год. Он је учио Алајбеговићима коње да се јашу и изучене их давао беговима. Кад се оделио од својих рођака у Беговом Селу, Алајбеговићи су му поклонили мало „вртла“.

Ивковићи су пореклом из Подгреде (код Ливна). Њихови су преци дошли око 1865. год. и били најпре у најму код Идризбеговића у Врилима.

Рњкашевићи су живели раније у Ботуну и Османлијама; одакле су дошли у Оцак око 1873. год.

Брноса-отац дошао је од Ливна пре Окупације.

Кара-османовића отац дошао је од Ливна као хоца пре Окупације; био је неко време у Врилима.

Рибић је дошао из Билог Потока пре Окупације.

Спремо је био у Отиновцима, Горавцима и Бегову Селу; одакле је дошао у Оцак крајем 19. века. Слави Св. Стевана.

Куна је доселио из Османлија 1918. год.

16. Бегово Село.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су око села, ливаде су у пољу, испод села, а паша је на Стожеру, изнад села.

Кроз село води пут средином косе у поље, ка ливадама, које су испод Погане Главице.

Положај и тип. Куће леже по темену једне ниске косе, која се састоји од шкриљаца. Вода се пије са врела Шадинца.

Број кућа по породицама је овај: Спрема 8, Глигурића 4, Батинића 3, Туралија 9 и Шарића 8. Кроз сред села, теменом косе, води пут; с једне стране пута су куће Спрема, Глигурића и Батинића, а с друге куће Туралија и Шарића. Куће Спрема су у реду. Куће Туралија и Шарића чине две групе, растављене вртовима и њивама.

Порекло становништва. Спреме (старо презиме Шушљици) пореклом су из Билеће у Херцеговини. Најпре су прешли у Љубушки и одатле побегли од Турака. Њихови преци Божо, Ристе, Глиго и Тоде ходали су сиромашни „свукуда“, и најзад се крајем 18. века настанили у Беговом Селу. Данас од Риста има 8, а од Глига 4 куће; око средине 19. века била је од Риста и Глига по 1 кућа. Славе Св. Стевана. За „турског вакта, прије Аустрије“, Спреме су биле „опотребиле“, па су „нашли боље стање“ у Карацама, до Бугојна. Тамо има данас по 2 куће Спрема и Глигурића.

Туралија дед доселио је из Далмације средином 19. века. Шарића дед доселио је од Имотског, „из Кавура“, такође средином 19. века.

Батинића предак дошао је из Далмације (из „Кавура“) у Врила, у најам; после је прешао у Оцак као најамник; и око 1870. год. населио се у Бегову Селу, на месту Спрема који је отишао у Купрес.

Пре Спрема у овом су селу живели Турци бегови, које је крајем 18. века куга поморила.

17. Горавце.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа у Подворницама, Бришцима, Прикачама, Пуревинама, Жежевинама, Обадицама и т.д.; све до Погане Главице. Њиве су и у селу, између Горавца и Доца. Паша је изнад кућа на странама Стожера, на Ривинама, Равницама, Клеку и т.д.

Цело је село било читлук бегова Идризбеговића из Врила. Само је кућа Рњкаша „отишла по миразу“ и постала читлук Осман-аге Трте из Доњег Вакуфа.

Положај и тип. У Горавцу куће леже испод стране Стожера, на темену ниске терасе. У Доцу су једне куће на темену исте те терасе, а друге на страни долине и окренуте су југу. У Горавцу је врело испод кућа; у Доцу такође има врело. На врелу Кадинцу највише се поји „благо“.

У Горавцу су куће: Рњкаша 3, Чичка 2, Релата 2, Кеба 1 и Хајдаровића 1; а у Доцу су: Радоша 3, Хајдаровића 1, Папића 2, Кеба 2, Јовића 2, Крижановића 1, Аркуловића 1, Мухановића 1, Цала 1 и Радића 1. Горавце и Долац су одвојени њивама. У оба села куће су близу и највећим делом у реду.

Порекло становништва. Старинци су Хајдаровићи и Мухановићи, муслимани, који имају своју земљу.

Стари досељеници непознатог порекла су Јовићи.

Кебе су дошле од Имотског прво у Врила и одатле су „допртљали“ у Горавце, у првој половини 19. века. Радић је „оцењеник“ од њих.

Чичци су се доселили из Отиноваца око 1855 год.

Средином 19. века дошли су: Релате од Имотског. Пре него што су се населили у Горавце, били су у Оцаку и Доњу; Папићи из „Кавура“ у Кукавице и одатле у Горавце; и Крижановића дед из „Кавура“.

Пред Окупацију доселили су се: Рњкаши из Оцака. Њихов је прадед живео у Ботуну и одатле се преселио у Османлије. Њихов је дед прешао у Оцак, а њихов отац у Горавце; и Радоши, такође из Оцака. Њихови су преци дошли у Оцак из „Кавура“ средином 19. века.

Аркуловић је дошао крајем 19. века из Османлија, од Јурича.

Цало је дошао такође крајем 19. века из Врила, где је био најамник.

18. Отиновце.

Привредне прилике. Њиве су по ниским терасама око села и по пољу испод села, у Брду, Загоницама, Муачеви, Лукама, Орловачама, Обадицама, Заслонима, Црним Њивама, Прикачама, Пошепницама, Подворницама и т.д. Ливаде су у Орловачама и Катаницама. Изнад села на два терасама и на странама Стожера, у Катуну, Сјенокосима, Коси, Врани, Стожеру, Вилићевцу и т.д. је паша са смреком; при врху је ситна букова шума. Дрва доносе из шуме на североисточној страни Стожера и из планине Јелице, која с југа ограђује Купрешко Поље. Дрва за огрев доносе на коњима, о самарима; греде за јапију свлаче воловима.

На Отиновачком Потоку има око 15 млинчића.

Положај и тип. Куће леже у облук и по странама Отиновачког Потока, који је просекао једну ниску терасу. Воду за пиће захватају у јутру са потока; врело је у планини, изнад села, под шумом.

Куће су: Јелића 1, Ковачушића 1, Франића 3, Багарића 2, Маријановића 1, Багарића 2, Ђелића 2, Бркани 1, Слипчевића 1, Бркани 1, Падрића 1, Рајича, 1, Чичка 1, Туралије 1, Мрша 2, Маријановића 2, Радића 1, Антића 1, Лозанчића 3, Бркани 1 и Лозанчића 1. Куће су скоро све једна до друге.

Порекло становништва. Маријановићи су староседеоци. Они су живели у амбару, у који се сипала десетина.

Франићи су стари досељеници непознатог порекла.

Багарићи су пореклом из Буковице у Дувну. Дед им се доселио из Јурича у првој половини 19. века.

Око средине 19. века доселили су се: Јелић из Горавца, где је био на месту Рњкаша; Бркани (или Пеливановићи) из Олова; Туралија из Бегова Села; Лозанчићи из Подгреде (у Ливну); Ђелићи из Држанлија; Слипчевић од Дувна. Њихов дед се звао Зрно. Био је слеп и ходао по Славонији, певајући уз гусле. Тако је просио и по мало трговао. Затим

се настанио у Отиновцима и примио у кућу једног Чичка давши му кћер за жену.

Мрше су пореклом из Рилића. Отац им је дошао „прије Аустрије“ у Горавце и одатле „у кметство“ у Отиновце.

Антића дед био је у Ботуну мајстор. Одатле је отишао у Купрес, и из Купреса у Отиновце. Њихови очеви пређу у Горавце у „кметство“ Селиму Мухановићу. Један од њих умре у Горавцу и ага му узме земљу, а други дође у Отиновце, у најам Слипчевићу. Ту купи од Мерце Муртића кућу и вртлић за једног вочића.

Ковачушића је старо презиме Хајдуковићи. Њихов предак изишао је из Дувна на Брда (изнад Врила), а одатле дошао „поприје Аустрије“ у Отиновце. Одавде је био отишао у Ботун, где је живео само две године, па се опет повратио.

Рајич је из Билог Потока. Он је био „најменик“, па га је око 1880. год. „винчала за се“ једна удовица.

Падрић је дошао из Подхума (у Ливну) око 1885. год. Овде је најпре служио код фратара.

Дед Радића (Кеба) био је у најму код бега у Горавцу. Кад им је отац умро, дошли су око 1890. год. у Отиновце као „наменици“.

Чичак се населио крајем 19. века као најамник Слипчевића.

Почетком 19. века у Отиновцу су живели муслимани: Муртићи који су замрли; Кичини, који су средином 19. века отишли у Ускопље, па у Шујицу и најзад у Копривницу; Брчићи, који су отишли у Купрес „прије Аустрије“; и Ризвани. Сви су муслимани отишли да боље живе.

19. Ботун.

Привредне прилике. Њиве су око кућа и испод кућа. Паша је изнад села у Ботунском Стожеру (где је трава са ситном буковом и јеловом шумом) и у Дугим Врелима (где је трава са смреком и бујад).

Положај и тип. Већи део кућа лежи на страни долине Ботуна, испод Стожера, и окренут је југу; мањи део је на темену ниске терасе. Вода се пије са врела Ботуна. Поток Ботун поплави некад њиве и нанесе шљунак, као што је то било 1914. године, али се то одмах очисти.

Куће су: Зрна 1, Ђурковића 2, Лозанчића 2, Спрема 3, Кушића 1 и Лозанчића 4. Од ове групе кућа одвојена је њивама и удаљена око 300 м. друга група, у којој су куће: Вучка 1 и Лозанчића 4.

Порекло становништва. Спреме славе Св. Стевана. Дошли су из Бегова Села у првој половини 19. века, када су се поделили.

Лозанчићи (у другој групи) доселили су се из Млакве у првој половини 19. века.

Зрно је пореклом из Шујице; његов дед је отуда дошао у Врила и из Врила на беговско имање у Ботун средином 19. века.

„Прије Аустрије“ су дошли: Кусић из Бегова Села око 1868. год. Његов дед је дошао са двоје деце „из Кавура“ у Горавце Чичку на конак. Одатле је прешао у Бегово Село; Лозанчићи (у првој групи) из Отиноваца; и Турковићи из Кукавице.

20. Кукавице.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве са ливадама су испод кућа у Гребљима, Зологама (у равни око Милача), Дугама (до Вуковске Привије), Сридцима (до бара на југоистоку), Подворницама, Крчевинама (југоисточно од језера), Пољанама (до Кукавичког Врха) и т. д. Паша је изнад села на Вуковској Прививи, испод Главичице, на Лазинци (под Црним Врхом) и т. д.

Један пут води за Вуковско, а други за Мрачај, и то оба преко „привија“. Дрва за огрев догоне из „наревине“ (шуме) преко Мрачајске Прививи.

Положај и тип. Куће леже на темену терасе и окренуте су југоистоку.

Куће су: Мусића 1, Сантра 3, Ковачушића 1, Друшка 1, Јозицића 1, Турковића 1, Бабића 1, Лозанчића 2, Јајића 2, Мусића 1, Јозицића 1, Ацаге 1, Брадарића 1 и Мусића 1.

Порекло становништва. Јајићи („туркуше“) јесу староседеоци.

Мусићи (такође „туркуше“) доселили су се давно из Арнаутлука.

Бабића дед пореклом је из Студенаца, између Сиња и Имотског. Одатле је дошао у Брда, где је правио дрвене суде. Из Брда је прешао у најам Одак, и одатле на кућиште у Кукавице у првој половини 19. века.

Ковачушића дед дошао је из Мандина Села (у Дувну) у Врила, где је ковао; одатле је прешао у Брда и почео тежачити; и из Брда је око 1868. год. дошао у Кукавице.

Око 1870. год. дошли су: Јозицићи из Подгаја (код Врила), када су се изделили; Лозанчићи из Млакве; и Друшко („туркуша“) из Купреса. Тамо му је отац био сеиз код бега и овај му је дао две њиве.

„Прије Аустрије“ су дошли: Сантро из Кукавице. Његов дед Тома био је у Шујици у најму код бега и тамо се оженио. Одатле је дошао у Брда и нашао добар чифлук. Из Брда је прешао у Подгај, у кметство Бећирбегу. Ту се његов (Томин) син оделио од брата и прешао у Кукавице; Турковић је био у најму код Идриз-бега у Врилима и одатле је дошао у Кукавице; и Брадарића дед Шимун дошао је од Сиња у Куте (где је чувао кутска говеда) и одатле је прешао у Кукавице.

Ацага је доселио из Брда. Његов отац је дошао у Кукавице у најам неком Турчину око 1880. год. Један његов рођак је „офукарио“ и „за муку“ отишао у Оманску (у Посавини).

21. Куте.

Привредне прилике. У пољу, испод села су њиве и ливаде у Великом Крижу, Малом Крижу, Башчама, Ражишћима, Брдима и т. д. Њиве су и изнад кућа, на темену ниске терасе, у Подашумама. Паша је изнад кућа Баковића у Страни и Врху, а паша са ситном буковом и јеловом шумом је у Црном Брху.

Положај и тип. Куће Баковића леже на темену ниске терасе и окренуте су северистоку. Кућа Угарака и осталих леже и на темену и на страни те терасе.

Кућа има: Баковића 7, Хелеза 1, Сантра 4, Перија 4 и Угарака 14. Баковићи су одвојени од осталих кућа, и ово растојање износи око 500 м, а њихове су куће једна до друге. Сантре су такође одвојене од осталих кућа њивама и то растојање износи око 300 м. Куће Сантра и Перија чине групе, а куће Угарака су у низу.

Порекло становништва. Баковићи (муслимани) староседеоци су и имају своју земљу. Око 1850. год. била их је само једна кућа.

Угарци (муслимани) такође су староседеоци и имају властиту земљу. Они су живели у једној кући, у Зидинама, изнад Млакве. Тада је била „робија“ и неки Јанковић им је запалио кућу и одвео цуру; они су онда сишли на садашње место. Око 1850. год. било их је три куће.

Перије су пореклом из Грахова, где су дошли из Далмације. Њихов је дед дошао овде око 1860. год. због зулума на имање бега Кујића из Ђемалића (више Доњег Вакуфа). Изделили су се у најновије време.

Сантре су дошле из Подгаја „прије Аустрије.“

Хелез је доселио из Равног.

22. Млаква.

Привредне и саобраћајне прилике. У Млакви изнад кућа по страни су вртови са кромпирима и њиве са јечмом и пшеницом; на више је ситна букова шума и паша у Брегу. У Подгају њиве са зоби и пшеницом и вртови са купусом и кромпиром јесу у Доцу; изнад кућа, у Гају, је паша и ситна букова шума.

У Млакви од кућа је „прогон“ на више за стоку, која се гони у пашу, а низ долину је пут за поље.

Положај и тип. У Млакви куће леже ободом између стране и равни поља и окренуте су југоистоку. У сред села

је извор Точак. Куће у Подгају леже на темењу ниске терасе; до кућа је извор.

У Млакви је шест кућа Лозанчића, а у Подгају је седам кућа Јозицића. У обема групама куће су близу једна друге.

Порекло становништва. Лозанчића прадед Мате био је у Врилима код бега у најму и затим је дошао у кметство у Млакву у првој половини 19. века. Мате је имао пет синова. Око 1870. год. била је једна кућа Лозанчића.

Јозицића прадед дошао је из Конгоре у Брда и одатле у Кукавице; из Кукавица је дед прешао у Млакву и затим у Куте, на место Сантра; и из Кута су око 1865. год. дошли у Подгај. 1888. год. била је једна кућа Јозицића и тада су се издвојили. Има их одсељених у Ускопљу.

23. Врила.

Привредне прилике. Испод села око Милача су њиве у Лукама, Доцу и Змијовачама; изнад села су паша и „смрике“ у Страни и Градини.

Положај и тип. Куће леже на темењу ниске терасе. До кућа су два јака врела од којих теку потоци. Изнад села је паша са „смрикама“, а испод села, око Милача, су њиве.

Кућа има: Идризбеговића 5, Зрна 3, Куштра 1 и Иштука 1. Куће бегова Идризбеговића су у групи. Међу њиховим је и кућа Куштра, чији су им преци били слуге. Од њих су одвојене куће Зрна, које су у реду.

Порекло становништва. Идризбеговићи су досељеници непознатог порекла. Њихов чукун-дед Смаил-бег дошао је овде почетком 19. века и у Врилима „наместио кулу.“ Идризбеговићи су имали кмете по купрешким и околним селима: у Злоселима, Ботуну, Кукавицама, Млакви, Вуковском, Мрачају и т. д.; даље, по Гламочу, око Јајца, у Веселој и т. д. Годишње су добијали по 500—700 товара жита. По селима имали су амбаре, где су им кмети сасипали жито; њега су бези продавали. Сено су садевали у котарева и такође продавали кметима. За домаћу потребу бези су имали жита са својих њива код кућа. Имали су многе коње за јахање и кола, многе краве и т. д.

Зрне су пореклом из Шујице. Отуда је дошао њихов дед у првој половини 19. века и извео њиховог оца.

Куштре су се доселиле из „Каура“ (Далмације). Њихов „дид“ је прво дошао у Куте, а затим у Врила у првој половини 19. века и „стао“ у кућицу.

Иштук је „испртљао испод Пролога“, из Далмације, „прије Аустрије.“

24. Брда.

Привредне прилике. Јужно од села су паша, ливаде и њиве у Топлацу, Ђемеру, Бунару итд. Њиве су често на дну

вртача: код Лозанчића куће једна вртача је под кромпиром и јечмом; иза Мешановића кућа су две вртаче под житом. На дну долова су такође њиве или ливаде, а по кршу између њих је паша. Дрва доносе из Црног Врха.

Положај и тип. Куће леже на кречњачкој површи. У једном кречњачком облук, окренута западу је група од 3 куће Зелића, а на страни истог облук, окренута североистоку, је 1 кућа Бабића. Североисточно од Бабића, удаљене од њега за 250 м, леже на површи 2 куће Ребрина, једна до друге. Од Бабића је одвојена њивама и растојањем око 500 м. група од 8 кућа Машана. Остале су куће на површи: Лозанчића 2, Кичина 4, Ребрине 1, Рајича 2, Куштра 2, Милића 5, Милушића 1 и Адага 1. Куће Кичина су у групи. Куће католика Лозанчића одвојене су од кућа муслимана Мешана њивама и то растојање износи око 200 м. Исто тако куће католика Куштра и Рајича одвојене су од кућа православних Милића њивама и то растојање износи око 200 м.

Воду доносе из поља, са Милача, у вучијама, на коњима. Једној кући треба дневно по 100 литара воде. Вода је удаљена од села за пола часа хода.

Порекло становништва. Машани и Кичини (муслимани) становили су раније у пољу, крај Милача, где су сада Кућишћа. Због куге, која је морила, и због чета које су робиле, њихови преци су дошли крајем 18. века из равни на садашње место.

Милићи су из Оровице, код Дубице. Кад је „пукао топ на Дубици“ запаљена им је кућа. Уз Идриз-бега, који је тамо ратовао, дошао је њихов прадед у почетку 19. века и био прво у Врилима, код бега у најму. Бег га је затим оженио и дао му земљу. Славе Св. Глигорија.

Ребрине су доселиле из Мокронога (код Дувна) у првој половини 19. века.

„Прије Аустрије“ или „пред Аустрију“ дошли су: Лозанчићи из Млакве. На њиховом месту овде биле су Мандаре и одселиле у Ускопље; Рајичи „из Каура“ (иза Бушког Блата и иза Студенаца). Њихов отац је прво дошао у Горњи Мирован; Куштре из Врила; Милушић из Новог Села (испод Шемановаца). Слави Св. Николу; Зелићи из Шујице; и Адага из Шујице. Адага је отуда довео жену са двоје деце и ова деца су узела очухово име.

Бабић је побегао из Подгреде (код Хливна) крајем 19. века, кад му је тамо запаљена кућа.

25. Рилић.

Привредне и саобраћајне прилике. Испод кућа су вртови са кромпиром и њиве са јечмом, зоби и пшеницом. Међу њивама је понека „мекота“ (ливада), која то буде коју годину, па се опет преобрати у њиву. До њива су ливаде у Стрља-

ницама, Доњем Пољу, Сметовачи, Рупама, Желиводићу итд. У пољу, око Црне Баре, где су сада њиве, била је раније шума. Крајем 18. века та је шума искрчена по наредби бега и узета за косницу. Североисточно од Рилића су: Омар (под смрчком, јелом и бором), Јаворак (под смрчком и јелом) и Црни Врх. Дрва за огрев догоне из Омара, а брвна за куће из Заноглине. Северозападно од овог венца су две површи обе под пашом и ливадама. У њима су суви долови. У једном су стаје Марића, Велемира и Чавке. У Долићама су кошаре Малеша и Миленовића из Горњег Вуковског. У Доцу су кошаре Лозанчића из Млакве. На Јаворку је кошара Марића итд. Овце пасу по брдима и у пољу око Узур-Језера, Шеварике, Панића Језера, Стубла итд., док се не прокоси; кад се прокоси, пасу до Милача и долазе у тор да ноћују. Чобани лети ноћују у торници (колиби) поред тора.

Изнад села уз брда воде стазе којима се свлаче дрва. Испод села су путеви по равни за кола и они воде у њиве. Пут за Купрес иде преко косе северно од Рилића. Туда иду и сељаци из Равног.

Положај и тип. Куће: Шешума 1, Шешума 4 и Велемира 7 леже ивицом између стране и равни. Затим долази сув долац, који се пружа од истока према западу, и у коме је 1 кућа Велемира. После беговског чардака су 5 кућа Марића, такође ивицом између стране и равни. Испод кућа Марића су два бунара. Лети вода у њима лежи ниско, а у јесен, зиму и пролеће стоји више за 1 м. Из доњег бунара тада вода отиче путем у поље. Од Марића су растављени њивама и одстојањем око 100 м. 2 куће Габрића, које леже ивицом између стране и равни. Затим долази други сув долац, такође правца исток-запад; на обема странама овог доца су по 1 кућа Чавке и Малеша. Од Габрића удаљене око 100 м. су 2 куће Малеша, које леже такође ивицом. Даље су ободом 2 куће Велемира. Затим долази трећи долац правца исток-запад. На страни доца, која је окренута југу, леже 4, а на страни окренутој северу 1 кућа Велемира. Рудића Долина пружа се такође од истока ка западу. На страни окренутој југу су куће: Зелена 1, Велемира 4, Рудића 1 (удаљена од Велемира за 50 м.) и Чавке 1. На страни истог дола, окренуте северу, су куће: Рудића 7 и Мрше 1. Куће Рудића су у низу, једна до друге. У равни дола су 1 кућа Рудића; стара кућа Рудића, у којој су живела седморица браће, док се нису поделили око 1890. године; и на излазу доца у раван поља су беговске зграде (чардак, амбар и две кошаре). Јужно од Рудића Долине је уска долина. У изворишту њеном су куће: Рудића 5, окренутих истоку; Иванковића 1 и Рудића 2, окренуте југу. По дну Мршине Долине су 2 куће Мрша. Даље ободом поља леже куће: Радића 2, Павлица 3, Деспинића 1, Сора 4, Шешума 1, Рудића 1 и Франића 2.

Старине и порекло становништва. На темену једне косе су „Машати“, а на темену друге је „Турско Гробље“; ту су закопани Турци, помрли од куге.

Иванковићи су најстарији. Њихови су преци били овде, кад је куга морила и умирали су од куге. Славе Св. Јована.

Велемири су пореклом из Баљака. Њихови прадеди дошли су овде почетком 19. века. Дед им је упамтио кугу; тада је био у Желиводићу, код оваца у кошари. Славе Св. Ђорђа. „Прије Аустрије“ око десет Велемира се одселило ка Травнику и Сарајеву. Они овде „опотребе“ па „Турчин“ вели: „Хајде ћа!“

Рудићи су из Црног Луга (у Ливањском Пољу). На Рудом Пољу су имали катун, где су лети сви „испртљавали.“ Овде су дошли почетком 19. века. Око 1855. год. била их је једна кућа. Славе Св. Јована.

Преци Малеша живели су у Шујици почетком 19. века. Били су „згодни“ и „три пута су им се хиљадице овце.“ Имали су младе жене, „на које су се Турци били навадили.“ Како су Малеша били „љуће крви“, они убију једног Турчина. Турци им запале зграде и они се разбегну. Један је од њих отишао „на домак Травнику“, други је обешен на „скопаљском“ путу, а трећи је дошао у Рилић паши Миралему. Славе Св. Николу.

Павлице и Франићи пореклом су из Вуковског. Њихов прадед био је једном, у почетку 19. века, у Гушћу код оваца. Туда је наишао неки Турчин и затражио да му покаже пут. Овај то није хтео и у свађи убије Турчина. Затим побегне у Далмацију (где је била Аустрија) и устави се код Дубаца, између Имотског и Макарске. Отуда се вратио са синовима Павом и Франом. Славе Св. Стевана.

Соре су се доселиле из Дувна почетком 19. века. Славе Св. Јована.

Деспинића прадед доселио је у првој половини 19. века из Заноглина, из Спремића Долине. Славе Св. Ђорђа.

Мрше (католици) дошли су из Шујице. Њихове дедове извео је средином 19. века субаша за момке.

Чавка и Габрићи (старо презиме Мркоњића) пореклом су од Данилова Града. Кад су Турци ишли на Никшић средином 19. века, посекли су код Данилова Града једног човека, а његову жену, синове и унуке дотерали овде. Жена покrojи деци црно одело и Турци их прозову чавкама. Славе Св. Николу. Један је од њих одселио „прије Аустрије под Косово“, између Книна и Сиња; сада се његови потомци презивају Поповићи. Други се одселио „истог вакта“ у Ливно и одатле у Босански Петровац.

Зелен је пореклом из Голињева. Његов је отац дошао као приводак уз мајку у кућу Велемира средином 19. века. Славе Св. Николу.

Шешум (на крају села) пореклом је из Гламоча и старому је презиме Панић. Његов дед дошао је у Заноглину у првој половини 19. века и одатле га је преселио бег овде „прије Аустрије“. Славе Св. Јована.

Шешуми (у почетку села) славе Св. Ђорђа и старо им је презиме Поповићи и Убавићи. Старином су из Попова Поља. Тамо су два њихова претка убили бега и добегли у Медну (до Варцар-Вакуфа). И у Медној убију бега и побегну у Гламоч, у Убавића Долину. Њихов дед је поселио из Убавића Долине, из Гламоча, у првој половини 19. века. Тамо је „убио свој најменика“, што му је био „опсовао жену“. Бег „Пилиповић“ узме му „мал за крварину.“ Убавићи онда „оду по најму.“ Њихов дед дође у Горавце, затим у Ускопље, па у Купрес и најзад у Рилић Шешуму, што слави Св. Јована.

Шешум (у почетку села) слави Св. Марка. Старо му је презиме Ждрња. Дошлећен је из Гламоча и ушао је у кућу Шешума.

Марићи су се доселили из Доњег Малована у другој половини 19. века, кад су се тамо поделили. Славе Ђурђев-дан.

У Рилићу су живели Стокићи, који су отпртљали „прије Аустрије“, и то један у Копривницу, а други у Травник.

26. Заноглина.

Привредне и саобраћајне прилике. Висока површ изнад села је сва под шумом. Северно од ње је нижа површ, под ретком јеловом шумом. У овој је удубена широка Шешумова Долина. У њој су испод кућа њиве са јечмом и кромпирима; теме десне косе је под ретком шумом, а леве под травом и њивама. Северно од Шешумове је Спремска Долина. Испод кућа у њој су вртови са кромпирима и даље низ долину њиве са јечмом. Југозападно, по високим косама је ниска и ретка шума; теменом десне косе је паша, а теменом леве њиве и паша. У оном делу долине, који је до локве Турјаче, дно је под житом, а стране под ретком шумом. У долини, која води од Турјаче у поље, испод кућа, у дну долине су њиве, а изнад кућа је паша. Десна, северна коса је под пашом.

Паша је у Рудом Пољу, у равни. Шуму за огрев и грађу добијају из Заноглине.

У Паклинама је 9 стаја. Имају их: Марићи, Спремићи и Шешуми.

Теменом косе између Шешумове и Спремске Долине води пут на једној страни Турјачи, а на другој у шуму.

Положај и тип. На страни и по дну Шешумове Долине су куће: Шешума 1 и Сора 3. По дну Спремске Долине су куће: Гавранића 1, Спрема 3 и Ковачића 1. Кућа Гавранића одвојена је од кућа Спрема њивом и вртом и ово растојање

износи око 100 м. На страни долине, која води од локве Турјаче у поље лежи група кућа: Марића 8, Ковачића 1 и Ждера 1. Све село носи воду са локве Турјаче у вучијама, на коњима. Она је елиптична, дуга у правцу северозапад — југоисток 250, а широка до 150 м. По њеној ивици је барско биље. Сваке јесени и пролећа вода нарасте, а сваких 8—10 година потече из ње поток у поље према западу.

Порекло становништва. У Заноглини је живео Шербо, који је посекао на ливади „сридара“ и побегао у Далмацију.

У Спреминој Долини били су почетком 19. века Деспинићи, који су отишли у Доњи Малован.

Шешуми су се доселили из Убавића Долине (у Гламочу) почетком 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Марићи су живели у Гламочу, у Марића Селу (уз Филиповића Оцак). Неки њихов предак морао је Филиповићима ковати и на Божић и на Ускрс и на славу. Кад им је Филиповић „учинио зулум“, они су дошли у Благај. Одатле је прешао њихов прадед овамо почетком 19. века. Један Марић одселио је у Ливно крајем 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Ждеро је доселио из Благаја средином 19. века. Њихов дед се „уговорио“ у Мариће. Славе Св. Јована.

Ковачићи су „уговореници“ из Благаја. Један од њих дошао је средином 19, а други крајем 19. века.

Спреме су из Ботуна. Одатле су отишли у Ускопље, у Брезичане. Ту се сваде с бегом око вршидбе и пређу овамо у другој половини 19. века. Славе Св. Стевана.

Соре су се доселиле из Рилића у другој половини 19. века. Славе Св. Јована.

Гавранић (Тримуновић), „уговорио“ се из Растичева крајем 19. века. Слави Св. Јована.

27. Горњи Малован.

Привредне и саобраћајне прилике. Паша је на странама изнад села и испод села у Катануши и Сувопољинама. Катануша је била под баром, па је засута 1880.-82. године. Испод кућа Вавана била је раније испаша и нешто њива; сада су само њиве. Даље, до Милача су ливаде. Испод Горњег Малована, кад окопни снег, настане бара, која траје 7—8 дана.

Шума је изнад села, најпре букова па јелова.

У Рбини, и то у Жлебину, су стаје Вавана и Иваза.

Код ханова у Горњем Маловану на понору Милача је млин. Он ради лети, а зими, кад се Милач замрзне, не. Ради млевења сељаци иду тада у Шујицу и у Копривницу.

Изнад кућа Вавана иде пут страном на Ждерин Под и даље у Малован; тим се путем довлаче дрва и јапија. Изнад кућа Иваза, преко пода Раздоља, води пут за Рбину. Од кућа Вавана води пут низ поље на тесту.

Положај и тип. По 2 куће Иваза и Деспинића су ободом поља, на ивици између равни и стране. Изнад кућа је паша, а испод кућа су њиве. Куће Иваза и Деспинића су растављене њивама. Удаљена за 200 м од Иваза је група у којој су 11 кућа Вавана. Куће њихове леже такође ивицом и испод кућа су њиве, а изнад кућа је паша. Око 1844 године била је свега 1 кућа Вавана. Вртовима и растојањем око 40 м од Вавана су одвојене 6 кућа Иваза. И ове куће леже ивицом, и испод кућа су њиве, а изнад кућа је паша. 1 кућа Мишковића је у долини. По 1 кућа Ђајића и Деспинића и беглук (т. ј. чардак, амбар и кошара) леже ободом и испод кућа су њиве, а изнад кућа је паша по кршном брду Плоче. 2 куће Ђајића су у равни. Северно од Ђајића кућа је ниска коса, па затим плитка депресија, у којој су куће: Канлића 2, Шимића 2, Пазичака 2, Ђајића 1, Љубаса 1 и Раштегорца 1. Куће ових последњих су опкољене њивама.

Вода за пиће захвата се рано са Милача.

Старине и порекло становништва. Код Ђајића кућа има „машата“.

Предак Раштегорца је први дошао из Далмације. По њему се шума изнад села прозвала Раштегорачком.

Ђајићи су пореклом из Херцеговине; они су овде дошли почетком 17. века. Славе Мратин-дан.

Мишковић је из Пролошца, код Имотског. Њихов прадед се „уговорио“ у Ђајиће почетком 19. века.

Вавани (старо презиме Савани) пореклом су из Херцеговине. Њихови дедови живели су у Рилићу и одатле су прешли оваму у првој половини 19. века.

Деспинићи су из Заноглине прешли у Доњи Малован почетком 19. века. Ту су Турци због крађе волова једном њиховом претку навукли говећу кожу са роговима. После тога Деспинићи су се „раскопали“ и једни су отишли у Посавину, а други су средином 19. века дошли у Горњи Малован. Славе Св. Ђурђа.

Канлићи су се презивали Петровићи. Живели су у Јању, у Врачети (сада Стројицама). Побили су неке буљубаше у Виторги и побегли у околину Врлике (у Далмацију). Кад су се отуда повратили, један је био у делијама. У Доњи Малован дошли су крајем 18., а у Горњи средином 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Шимићи су пореклом из Груде, у Херцеговини. Овде су дошли из Шујице средином 19. века.

Пољичаци су из Отиноваца, од Пеливановића. Њихов се дед „уговорио“ средином 19. века.

Љубас је пореклом из Рујана, код Грахова. Његов се дед „уговорио“ средином 19. века.

Ивази (старо презиме Љубојевићи) доселили су се из Гламоча у Доњи Малован почетком 19. века. Њихов отац је

био у Доњем Маловану кнез и крио је хајдука Калабу. Кад се то дозна, бег га истуче и отера. Он дође „мало прије Аустрије“ у Горњи Малован, где га прими бег Кукавичић, брат бегла Доњег Малована, за инат брату. Славе Св. Марка.

II. ВУКОВСКО ПОЉЕ.

1. Горње Вуковско.

Привредне и саобраћајне прилике. Вртови са кромпиром и купусом и њиве и ливаде су између кућа. Паша и ситна букова шума су изнад кућа у Голину, Багајници, Рипићу, Палежу, Брижини, Јаворју, Кркашници и т. д.

Кроз све три долинице пролазе путеви. Долинама Дугог Поља и Широке воде путеви с једне стране у Бугојно, а с друге за Дувно. Долином Бућеваче води пут с једне стране у Горњи Вакуф, а с друге у Гушће, у поље где су стаје и кошаре сељака из Бућеваче.

Положај и тип. У долини Дугог Поља, која се пружа од североистока ка југозападу, на страни окренутој северозападу леже куће: Голића 2, Голића 8, Малића 5, Остојића 2 и Манојловића 17. Воду пију са врела Јастреба. Куће су издвојене у пет група. Групе кућа Остојића и Манојловића растављене су вртовима, њивама и ливадама и ово растојање износи око 150 м. Југоисточно од Дугог Поља на темену косе лежи 18 кућа Голића; између кућа су њиве и вртови. Југоисточно је долина Широка, такође правца североисток-југозапад; њен поток увире у селу. На страни ове долине, окренуте југу и југоистоку, леже 9 кућа Лугоња; око кућа су вртови. Од њих је удаљена 1 кућа Лугоње. На супротној страни долине, окренуте северозападу, леже куће: Крвопића 2, Бојанића 1, Франића 2, Керановића 2, Малушића 2 и Лугоња 2. Вода се пије са Точка. Све су ове куће разређене. Према југоистоку је трећа долина, Бућевача, одвојена од долине Широке Јањића Главицом, која је под пашом и шумом. Ова је долина такође правца североисток-југозапад. На њеној страни, окренутој југоистоку и истоку, лежи 9 кућа Јањића. На истој страни је група од 3 куће Ђурића одвојена од Јањића њивама. У равни долине су куће: Навалушаћа 1, Лугоње 1 и Бајића 3. На супротној страни долине, окренуте северозападу, леже куће: Мајсторовића 1, Васића 2, Јаковљевића 1, Бојанића 4 и Радића 1; од њих су одвојене, а леже на истој страни, куће: Лугоње 1 и Ђурића 2. Свака од ових трију кућа је за себе. И најзад, у равни поља су куће: Лугоње 1, Периза 4, Радића 1, Зељкића 2, Шика 3, Васића 1, Радића 2 и Шперака 2. И ове куће из долине Бућеваче носе воду са Точка, из долине Широке.

Порекло становништва. У долини Широке, на месту Крвопића, и у долини Бућеваче, на месту Бојанића, живели су муслимани: Мемећи, Племићи, Бабићи, Деминићи и Прице. Кад је почетком 19. века „запалила куга“, „обањрили“ су и „Турци и Срби“. Мемећи и Бабићи су тада „отпргљали“ у Травник, Племић у Дувно, а остали у Ускопље. После тога, такође почетком 19. века, „допргљавали“ су „Срби“ на турске земље.

Малићи, Манојловићи и Остојићи су стари досељеници непознатог порекла. Најстарији су Малићи, чији се предак звао Мале. Од њих су Манојловићи, а од ових Остојићи. Славе Св. Јована.

Јањићи су старином из Херцеговине. Почетком 19. века доселио је њихов прадед из Липе (у Дувну). Славе Св. Јована.

Зељкићи су се доселили из Јања почетком 19. века. Славе Св. Николу.

Почетком 19. века доселили су се „испод Врљике“ Голићи. Славе Св. Ђурђа; Крвопићи, чији је предак „утекао од солдације“. Славе Св. Јована; и Шперци. Славе Св. Ђурђа.

Лугоње су се доселили од Љубушког почетком 19. века. Веле, да им је тамо била „тјескоба“. Славе Св. Ђурђа. Неке Лугоње су „отпргљале“ у села око Доњег Вакуфа.

У првој половини 19. века доселили су се: Ђурићи и Мајсторовић од Гламоча. Славе Св. Ђурђа; Радићи, Васићи и Малушићи из Гламоча, где су били дошли из Шемановаца (у Купрешком Пољу). Славе Св. Николу; Јаковљевићи из Дувна, а старином су из Херцеговине. Славе Св. Јована; Бојанићи из Гораваца, код Мостара, где им је остало гробље. Славе Св. Луку; и Перизи из Равног. Њихов дед Васо био је остао сироче, па је дошао зету Крвопићу. Славе Св. Јована.

У другој половини 19. века доселили су се: Франићи (Лулићи) из Рилића. Славе Св. Стевана; Карановићи из Мрачаја. Славе Св. Ђурђа; Навалушић из Гоњег Вуковског, од Баштића. Слави Св. Ђурђа; и Бајићи из Доњег Вуковског. Славе Св. Јована.

2. Доње Вуковско.

Привредне прилике. Њиве су у селу између појединих група кућа, испод кућа (где су и градине са поврћем) и то у Диљки, Пожгерима, Кућиштима итд. Ливаде су у пољу, ниже њива. Паша и ситна шума су изнад кућа и то у: Шушњарима, Тројином Врху, Поповој Сјечи, Црном Врху, Развршљу, Голину, Крчонику, Загајници итд.

Положај и тип. У северозападном делу Вуковског Поља, на темењу једне благе косе, лежи крај села, који се зове Моцире. Ту су у једној групи 6 кућа Ашкића. Од њих је растављена њивама друга група, у којој су куће: Дујмића 3,

Шешума 1, Црногорца 1 и Велемира 1. Воду пију са потока, са Врела Потока и са Студенца.

На страни једног сувог дола, који се пружа од североистока према југозападу, леже 5 кућа Золотића. Вода никад не тече оним долом, а испод њега је врело. На страни поља су куће: Ђукића 1, Живанића 2 и Поповића 2. Воду пију са Зечени Врела. Ово има три стубла, од којих је највиши био пресушио крајем јула 1920. године, док су друга два још имали воде. На страни другог сувог дола, који се такође пружа од североистока према југозападу, лежи једна кућа Дражића. На страни дола, и то на тераси, леже 3 куће Живалића. На страни Талића Долине леже куће: Поповића 1, Никића 4 и Поповића 2. На темењу једне ниске терасе су куће: Талића 1, Баштића 2, Брацића 5 и Баштића 2, а на страни више терасе су 9 кућа Малушића. На страни терасе је крај Чоланка, у коме су куће: Рудића 1, Ђурића 2, Бајића 1, Глишића 2, Шкобића 2, Кнежића 1 и Лугоњића 1. Испод кућа је врело Ушља, које проври у јесен и пролеће. Лети иду по воду на Студенац или у Сувопоток (ка Горњем Вуковском). Изнад кућа је паша и ситна шума, а испод кућа су њиве и ливаде.

За 1 км југоисточно, ливцом између стране и равни, лежи 7 кућа Катанића. Изнад кућа је смрека, а испод кућа су ливаде.

7 кућа Марковића леже на страни плитке Марковића Долине и окренуте су југозападу. Западно, на темењу косе, леже 8 кућа Марковића. Два брата Марковића доселила су се од горње групе и дошла на ово место, где им је била „овчарица“ (кошара, где овце зими ноћују). И у дну долине су 3 куће Марковића. Изнад кућа Марковића је врело Трамошница. Турци су ову воду спроводили кроз „томбруке“ (дрвене цеви, састављене од појединих комада; цеви су бушили сврдлом).

Југоисточно је Митровића Дб, по чијој су страни и дну 5 кућа Митровића. Између кућа су вртови кромпира.

На темењу и на страни косе леже 22 куће Свитлица. Испод кућа је бунар, који некад лети пресуши; кад је пича, пресуши и зими, и тада иду на воду на поток Ратковац. Око кућа су мали вртови са кромпирима; куће су близу једна друге.

У долини Луке је крај Шумеље, у коме су куће: Павловића 9 и Мишковића 5, окренуте југу. Воду пију са извора Јасенка, који је у Шупљој Стини; ова вода отиче у поље и иде у Јамине. Куће обеју породица су у групама; групе су растављене њивама и то растојање износи око 2000 м.

Од долине у којој су куће Павловића одваја се дб, у врх кога су куће: Баришића 3 и Савановића 2. Изнад кућа

је паша и ситна шума, а испод кућа, у долу су кромпир и конопља.

На југоистоку је долина Дуго Поље, која се пружа од североистока ка југозападу. На страни окренутој југоистоку леже куће: Бајића 4, Бајића 3 и Баштића 6. Воду пију са врела Јастреба. Куће Бајића и Баштића растављене су њивама и ово растојање износи око 500 м.

Порекло становништва. Раније су овде живели Карамани, који су замрли. Зечево Врело се звало Карамановац. „Прије куге“ су живели Зечевићи, који су сада у Равном. Керановићи, који су били овде, „отиртљали су прије Аустрије“ у Мрачај и у околину Травника,

Живанићи, Дујићи, Ашкићи, Талићи, Золотићи, Дражић, Никићи и Малушићи (старо презиме Кнежевићи) носе заједничко презиме Павловићи и живели су овде, „кад је било Немањина царство“. Славе Св. Ђурђа. Где су сада куће Дујића и Ашкића биле су раније кошаре Павловића. „Прије Аустрије“ су одселили једни Дражићи у Зеницу, и неки Живанићи у Зеницу и око Брчког.

Свитлице су „старовници“.

Савановићи, Баришићи, Митровићи, Марковићи и Глишићи старином су род. Њихов предак Саван живео је у Крешеву, изнад Грахова, и отуда добегао од Турака. Овде се оженио од Павловића и имао девет синова. Како се рачуна, Саван је дошао око средине 16. века. Славе Св. Јована. „Прије куге“ одселили су од њих Дешићи у Мрачај и у околину Травника. У првој половини 19. века дед Марковића Симо одселио је у Србију.

Поповићи и Ђукић су пореклом из Гомионице, код Бања Луке. У селу Поповићима био је свештеник њихов предак Црни Петар. Пошто су Турци чинили зулуме, нарочито женскињу, Петар запали са сељацима турски амбар и побегне у околину Имотског. Ту је чуо да Сулејман Паша примом избеглице и дође њему почетком 18. века. Од њих су одсељени Максимовићи у Караули, код Травника. Славе Св. Николу.

Павловићи и Мишковићи досељени су из Равног крајем 18. века. Славе Св. Ђурђа.

Катанићи су се доселили из Херцеговине почетком 19. века. Славе Св. Николу.

Баштићи су досељени из Грахова почетком 19. века. Славе Св. Николу.

Баштићи (старо презиме Вучени) досељени су из Доца (у Гламочу) почетком 19. века. Славе Св. Илију. Дошао је њихов прадед и довео децу, пошто је њихова породица тамо била страдала од куге. Њихови дедови су се „уговорили“ у Баштиће и напустили презиме Вучени. Један до њих убио је субашу, побегао и „огласио се“ у Србији.

Бајићи су се доселили из Бајића (код Задворја) почетком 19. века. Славе Св. Јована.

Ђурићи су се доселили од Книна почетком 19. века. Овде је била „пустиња“ и бези су примали „злочинце“, који су бежали из Далмације. Славе Св. Ђурђа. После куге од њих су се неки одселили у околину Маглаја.

Брацићи су се доселили из Братача, у Невесињу, почетком 19. века. Били су кратко време у Равном, па су отуда дошли овде. Славе Св. Тому.

Лугоњића предак је „допртљао“ из Горњег Вуковског, почетком 19. века. Славе Св. Луку.

„Прије Аустрије“ дошли су: Шкобићи из Кукавица. Славе Св. Јова а; Ведмир из Бељака. Његов се отац овде „уговорио“. Слави Св. Ђурђа; Кнежић из Шемановаца. Слави Св. Јована; и Шешум из Заноглина. Слави Св. Илију. Очеви ове двојице овде су се уговорили.

„Послије Аустрије“ дошли су: Црногорац из Благаја. Овде се уговорио. Слави Св. Николу; и Рудић из Рилића. Био је у Брдима, одакле га је „дигао“ Асан-бег Идризбеговић.

III. РАВНО ПОЉЕ.

1. Звирњача.

Привредне прилике. Њиве су у селу, између кућа. Паша је изнад села, по кршу, по: Голубинки, Маљковачи, Смрековцу, Звиру и т. д.

Положај и тип. Равно Поље продужује се у југоисточном делу у угао динарског правца и у том углу је највећи део Звирњаче. У једном доцу, који се пружа од североистока према југозападу леже 5 кућа Јонића; одвојена од њих у истом доцу је једна кућа Маркића. У пољу су по 1 кућа Тадића и Чиче, одвојене једна од друге њивама. На страни окренутој западу су 3 куће Карлића; испод њих су њиве, на дужини од 100 м, а даље, по благој страни, разређене су по 1 кућа Голића, Бешкера и Ловрића. На благој страни, са одстојањима око 100 м, леже куће: Гашпера 1 и Чича 2. Растављене од Чича киским терасом, са растојањем око 500 м, на страни доца, окренуте западу леже куће: Додика 1, Јурича 1 и Кјешкића 5; ове су куће једна до друге. Око додирне линије између кречњачке равни и брда, окренуте југоистоку, леже куће: Кјешкића 4 и Тадића 1.

Скоро свака кућа има вештачки бунар. Код куће једног Кјешкића овај је бунар као каца, укупана у кречњаку, са дужином од 2,5 и пречником од 2 м. Дно каце је цемента-

вано, а стране су обложене дугама. Вода са крова, која постаје од топљења снега или од кише доводи се у кацу дрвеним олуцима.

Старине и порекло становништва. Изнад села, на врху Звиру, је градина од камења и пржине; она је опкољена шанцем. — У пољу, испод села, су „машати“. На једном од њих представљено је како два коњаника деле мегдан; на другом је звезда; преко целог трећег је крст и т. д.

У Звирњачи су живели Мештровићи, који су негде „отпртљали“ у првој половини 19. века. Њихов је прадед „правио паре“. Кад су га ухапсили, он је разбио затвор и побегао. Са једним својим другом склонио се код неког имућног човека, где је такође правио паре. А кад је његов друг „наместио дите“ кћери њихова домаћина, обојица су заједно побегли. Њихов отац је правио карлице.

Кјешкићи (старо презиме Јукићи) дошли су из Плоче у у Рами, такође у првој половини 19. века. Отуда је дошао њихов прадед. У Плочи постоји и сада Кјешкића Гробље. Њихов прадед, веле, живео је овде, кад је у целом Равном било дванаест жена.

Јонићи су дошли из Ловрећа (код Имотског) средином 19. века. Њихов дед је био „најменик“ код Бегића у Доњем Равном.

У другој половини 19. века доселили су се: Чиче из Црљенице (у Дувну). Њихов је дед „бивао по најму“; Додик из Дувна. Његов је дед „одао по најму“; Јурич из Кука (у Дувну). Његов се отац „уговорио“ у Кјешкиће; и Тадић из Ведашића (у Дувну).

Крајем 19. века доселили су се: Гашпер из Рашка Поља (у Дувну); Маркић из Румбока (у Рами). Он је дошао уз естру, која се овде удала; Бешкер из Румбока. Он се уговорио у Карлиће; Голић из Горњег Вуковског. Слави Св. Ђурђа; и Тадић из Омеља (у Дувну). Он се „уговорио“ код Кјешкића.

Ловрић је доселио почетком 20. века из Румбока и уговорио се код Карлића.

2. Доње Равно.

Привредне и саобраћајне прилике. Испод кућа у равни су њиве и ливаде, и то у Камењу, Ваљовима, Чворковом Гувну, Сридњој Локви, Машатима и т. д. Паша је по кршној страни изнад села, у Страни, Равашници, Стражи, Пеарцу, Гвозду и Пољани; с друге стране, по дну поља, испод њива, опет је „пашкула“.

Дрва за огрев и јапију доносе из Равашнице на себи, на ручним саонама, на коњу и на воловским саонама. Јелову и тисову јапију за „шимлу“ доносе из Радуше.

Положај и тип. Куће леже испод ивице, на којој се спајају крш и страна и раван. Изнад кућа на страни је паша, а испод кућа су њиве и ливаде. Воду пију лети са Вођенице, а зими топе снег и тако добијају воду и за „хајван“ и за себе.

У једној групи су 3 куће Мрачајаца; од њих је одвојена 1 кућа Мрачајца. Од ове куће је растављена група са 9 кућа Кумовића. У даљој групи су 11 кућа Лугоња. Од ове је одвојена њивама, са растојањем од 100 м, група, у којој су 4 куће Васића. Одвојена од Васића њивама и ливадама, са растојањем од 200 м, јесте група, у којој су 7 кућа Лугоња. Од ових су нешто издвојене куће: Бојанића 1, Буквића (у групи) 8, Голића 2, Пажина 1, Тесла 1 и Лугоња 3. Затим долазе њиве и ливаде, на дужини око 100 м, па куће: Кметаша 8, Бегића 2, Велемира 1, Билкана 1, Тесла 1, Макитана 1, Мирића 1, Велемира 2, Елезовића 2, Живанића 1, Јањића 1 и Лугоња 2.

Старине и порекло становништва. У равни поља у Кршима су једни машати. Други су у Дворишћима, крај рамског пута.

На месту Мирића била је породица Хоџића, која је обамрла. На месту Васића били су муслимани Исанићи, који су „отпртљали“ у Горњи Вакуф. На месту Бојанића били су муслимани Хазине, који су такође отишли у Горњи Вакуф.

Елезовићи, муслимани, староседеоци су.

Кметаша, муслимани, овде су „од постања“. Кад су били у једној кући, имали су толико оваца, да су им задње овце биле код куће, док су прве стизале у Гвозд, далеко пола сата хода од куће.

Кумовићи и Лугоње су род. Доселили су од Љубушког почетком 19. века.

Бегићи, муслимани, доселили су се од Цетиње почетком 19. века. Код Цетине (у Далмацији) била им је кула, а у Звирњачи био им је кмет Мештровић, код кога су држали свој мал.

Макитан је доселио из Обораца (више Доњег Вакуфа) у првој половини 19. века. Његов прадед је био у најму код Бегића, и одатле је преселио бегу. Слави Св. Јована.

Бојанић је доселио из Горњег Вуковског у првој половини 19. века. Слави Св. Луку.

Мрачајци су се доселили из Мрачаја средином 19. века. Слави Св. Јована.

Велемир је доселио из Баљака средином 19. века. Дед му је био у најму код Богића. Слави Св. Ђурђа.

Васићи су се доселили из Горњег Вуковског у другој половини 19. века. Њихови су очеви били по најму, па их је населио бег. Слави Св. Никољу.

Голић је доселио из Горњег Вуковског у другој половини 19. века. Његов отац се оженио од Буквића и ушао је жени у кућу. Слави св. Ђурђа.

Пажин је доселио из Голињева у другој половини 19. века. Довела га је мати као дете удавши се за Сима Бибера. Слави Св. Ђурђа.

Велемир је доселио из Рилића у другој половини 19. века. Његов је отац „ходао по најму и уговорио се у Мириће“. Слави Св. Ђурђа.

Јањић је дошао из Горњег Вуковског у другој половини 19. века. Отац му је дошао у најам код Бегића. Један Хелез био му је дао појату под најам да у њој станује. Кад је „нашла грунтовница, он се казао кметом“. Слави Св. Јована.

Живанић се доселио из Доњег Вуковског крајем 19. века. Купио је земљу од Хелеза. Слави Св. Ђурђа.

Досељеници непознатог порекла јесу: Буквићи. Њихов прадед Буква дошао је у првој половини 19. века. Правио је куће и могао је „слеменом да шета“. Слави св. Ђурђа; Тесло. Њихов предак био је на кућишту Мирића у првој половини 19. века; Мирићи. Њихов предак чувао је говеда и населио га је бег; и Билкан. Његов је предак био у најму код Бегића.

3. Горње Равно.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је изнад села по кршу, у Равним Странама, Мусића Врху, Средњем Брду, Орловцу и т. д.

У Дубокој, у долини Врбаса, имају десет редовничких млинова. У млин оду у јутру, тамо самељу и преноће, а враћају се сутрадан.

Положај и тип. Куће леже испод ивице, на којој се додирују кречњачка страна и раван поља. Воду захватају у јутру са Вођенице. Зими, кад падне снег, немају воде. Тада топе у кући снег за пиће, а стоку поје на локвама.

Куће су у низу. Прво долази 1 кућа Мирића, па група од 5 кућа Периза. После одстојања од 100 м долазе куће: Ђупина 3, Митрића 2, Контића 5, Зечевића 1, Јарчевића 2, Рудића 1, Велемира 1, Баћевића 1 и Јарчевића 6. После одстојања од 100 м, где су конопља и купус, долазе куће: Чивчића 2, Дурана 4, Пепића 3, Велемира 1, Челебића 7 и Драгојловића 5. Затим настаје ледина, са растојањем око 100 м, и група кућа: Челебића 6, Крстановића 4, Ђилића 1 и Мусића 7.

Старине и порекло становништва. Испод кућа Контића су темељи од црквине. Између кућа Дурана и Пепића је празан простор, где су били чардак и три амбара; они су порушени о преврату 1918. год.

Челебићи, Крстановићи (или Пајићи) и Мусићи јесу стари досељеници непознатог порекла. Њихова три претка, који су били браћа, звали су се: Челебија, Паја и Муса. Славе Св. Ђурђа. Један Челебић се одселио у Жепче 1919. год.

Јарчевићи (старо презиме Маливуци) јесу стари досељеници непознатог порекла. Њихов чукун-дед је имао четири

сина, од којих су два умрла а два погинула. Једног од њих, Тодора, убили су „Турци струкавци“, кад их је надбацио каменом. Тодоровог синчића дед је прозвао „јарчићем“. Славе Св. Ђурђа. Један Јарчевић је одселио у Чипуљић (до Бугојна) као килиџија 1912. год.

Контићи су се доселили од Никшића у првој половини 19. века. Њихов прадед Иван, кад је дошао, оженио од Маливуца. Одлазећи у рат у Црну Гору, рекао је жени да надене детету име Иван, и отуда се није ни вратио. Славе Св. Ђурђа.

Митрићи су се доселили из Србије у првој половини 19. века. Славе Св. Јована. Они су били у Доњем Равном, на месту Бојанића и звали се Мирићи. Тамо су остала деца сирочад са дедом. Кад је овде „из темеља обамрла“ кућа Листеша, њихов дед преведе овамо децу. Од Митрића су једни одселили у Усору, „прије Аустрије“.

Перизи су се доселили из Херцеговине у првој половини 19. века. Кад су овде дошли, један њихов рођак одселио се у Комар (код Травника). Славе Св. Јована.

Ђупине су се доселиле такође из Херцеговине у првој половини 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Чивчићи су се доселили у првој половини 19. века. Од њих има одсељених у околини Зенице. Славе Св. Јована.

Баћевићи су се доселили из Бањана у првој половини 19. века. Њихов прадед је био прво на месту Велемира, па су га бегови отерали на садашње место. Славе Св. Јована.

Пепићи су се доселили из Херцеговине средином 19. века. Славе Св. Јована. Њихови су „диди одали по најму“.

Драгојловићи су се доселили из Мушића средином 19. века. Славе Св. Јована.

Зечевић се доселио из Вуковског средином 19. века. Слави Св. Николу.

Дурани су се доселили из Рилића у другој половини 19. века. У Горњем Равном била је породица Дурани, која је спала само на једну девојку. Ова је довела у кућу Васу Павлицу из Рилића, који је тада био у најму у Мушићу. Васо је узео презиме куће. Славе Св. Стевана.

Велемир је доселио из Рилића у другој половини 19. века. Слави Св. Ђурђа.

Велемир је доселио из Баљака у другој половини 19. века. Слави Св. Ђурђа.

Голићи су се доселили из Мрачаја у другој половини 19. века. Њихов отац је приводак уз матер. Славе Св. Јована.

Рудић је доселио из Вуковског у почетку 20. века; у Вуковско је био дошао из Рилића. Слави Св. Јована.

4. Мушићи.

Привредне прилике. Градине (са кромпиром и конопљом), њиве (са јечмом) и ливаде су у пољу, испод кућа. Паша је по кршу изнад села, по Црљенцу, Витрењацима и т. д.

Положај и тип. Куће леже испод ивике на којој се додирују кречњачка страна и раван поља и окренуте су највише југоистоку. Воду за пиће захватају рано у јутру са Вођенице.

Прво долазе 2 куће Драгојловића. Затим, на растојању око 300 м. су вртлићи, ливаде и њиве, па група, у којој су куће: Цвитића 1, Бикића 2, Драгојловића 1, Панића 6 и Иванковића 3. После тога је 1 кућа Цвитића, па група, у коју су куће: Јарића 3, Шелића 2, Станишића 3 и Прашка 1. У обема овим групама куће су једна до друге.

Старине и порекло становништва. На обема странама Врата, и на Црљенцу и на Градини, има камења, креча и пржине; ту су били градови. На много места око села има „машата“. У Вратима су у равни двоји и на страни једни. Испод села, у равни поља су једни, а југозападно од села на коси су двоји. У Вратима, на северозападној страни, један „машат“, истесан од кречњака, висок је као кућица и има слеме. На једној страни овог машата виде се у рељефу два коњаника, од којих је један пружио копље, а други се заклонио штитом. На другом машату представљен је двобој двају пешака. Често су изрезани полумесеци. На једном „машату“ је крст, а на другом рука која држи мач.

Шелићи су стари досељеници непознатог порекла.

Драгојловићи, Бикићи, Панићи и Јарићи старином су род и били су једној кући, па су се давно поделили. Њихова три чукундеда, који су били браћа, дошли су из Новаковића (у Бањанима) почетком 19. века. Доселили су се са 300 оваца. Два брата су остала овде, а трећи је отишао даље. Славе Св. Јована.

Цвитићи су се доселили из Баљака у првој половини 19. века. Славе Св. Лазара.

Иванковићи су се доселили из Горњег Равног средином 19. века. Славе Св. Илију.

Станишићи су се доселили из Рилића у другој половини 19. века. Њихов је отац био у најму код Кумовића у Равном и одатле је дошао. Славе Св. Ђурђа.

Прашко је доселио из Вуковског у другој половини 19. века. Његов отац се „уговорио“ у Контиће, у Равном, и одатле прешао овамо.

IV. ГЛАМОЧКО ПОЉЕ.

1. Маслина Страна.

Привредне прилике. Њиве су испод куће, а паша је изнад кућа. Ливаде су североисточно од села, на површи, у Трбуцима и Млиништу. Сено отуда свлаче.

Положај и тип. Куће леже на страни Пометеника. Изнад кућа је паша и л. скова шума, а испод кућа су њиве. Воду доносе из поља, са врела Рељинца.

У селу су куће: Кавура 3, Малешевића 1, Калаба 2, Станивука 1, Малешевића 2 и Прдуха 1. Куће су близу једна друге; нешто више су одвојене куће последњих Малешевића од куће Прдуха.

Старине и порекло становништва. Изнад села је „Градина“, чији је зид порушен и обрастао. Код ње је бунарић. У селу су били Клинци, који су обамрли.

Прдх је одавна овде. Његови претци су чували „турско благо“ у Опаку.

Малешевићи су дошли из Прибеље почетком 18. века.

Кавури су се доселили из Полоче (иза Црног Луга). Њихови су се претци делили, и при деоби земље један убије свога брата и побегне „у Турску“. Овамо је дошао дед једног старца почетком 19. века. Славе Арх. Михаила.

Калабе су дошле из Црног Врха (до Рора) у првој половини 19. века. Отуда је дошао њихов дед. Кад су овде „опотребали“, тај њихов дед ишао је са својим сином у Босну да проси. Славе Св. Јована.

Станивука отац био је у Красинцу. Сам Станивук је „било самчина па ходало по најму“. „Пао је“ овде на Клинчево кућиште у кметство крајем 19. века.

2. Руњићи.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа, а паша изнад кућа, на Пометенику и Градини. Ливаде су испод њива, у долу, и на планини у Млиништу и Трбуцима; сено са ових ливада превлаче кућама.

Положај и тип. Куће леже на страни Пометеника, на граници између њива и паше. Воду доносе из поља, са бунара Красинца.

У селу су куће: Руњићи 3 и Прдх 1. Куће су близу једна друге.

Порекло становништва. Руњићи (старо презиме Боговићи) староседеоци су. Славе Св. Николу.

Прдх је дошао на „пунчевину“ из Прдухова Села почетком 20. века.

3. Прдуово Село.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа, а паша је изнад кућа на Пометенику. Ливаде су у Трбуцима и Млиништу, одакле сено свлаче. Два сељака имају колибе и кошаре у Трбуцима, где се баве зими исхрађујући стоку.

Положај и тип. Куће леже на страни Пометеника, ивицом између њива и паше. Воду носе из поља, са Красинца.

Кућа има: Прдуха 8, Чегара 1, Клинца 4 и Пејића 4. Групе кућа појединих породица нешто су издвојене једна од друге, а у свакој групи куће су у близу.

Старине и порекло становништва. До „тесте“ су стејци. Прдуси су овде „од бир-вакта“. Раније су имали по 300 „самијех црнијех оваца“. Средином 19. века преудала се једна жена од Прдуха у Медну (код Варцара) и одвела дете. Пејићи су из Купреса. Одатле је доселио њихов прадед крајем 18. века у Ваган. Тамо је њихов дед „опотребио“, па је у првој половини 19. века дошао из Вагана овамо у кметство. Славе Св. Николу.

Клинци су живели у Шумњацима. Одатле су њиховог деда „дигли Турци“ почетком 19. века, па је доселио овде. Једни су Клинци одселили у Љесковицу (код Варцара), кад је Оцак изгорио. Славе Св. Ђурђа.

Чегар је доселио из Црног Врха у кметство, „послије Аустрије“. Слави Св. Јована.

4. Дебељак.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Међе њихове су од камења. Ово „врије из земље“ и ваде га кад ору. Паша је изнад кућа, у Дебељаку. Ливаде су у Млиништима и Лашековици, одакле се сено довлачи.

Селаци терају зоб у Книн преко Преодца и отуда до-терују сђ.

Положај и тип. Куће леже ободом поља, између стране и равни и окренуте су западу. Оне су на граници између паше и њива. Вода се доноси из поља са Красинца.

Кућа има: Пејића 1, Чвокића 1, Ђулума 1, Станивука 1 и Никића 1. Растојање између кућа Чвокића и Ђулума износи око 100 м. Куће Станивука и Никића су у близу.

Порекло становништва. Ђулум се доселио из Рора (из Црног Врха) у првој половини 19. века. Слави Св. Николу.

Пејића отац је дошао из Прдуха у кметство у другој половини 19. века.

Чвокић је доселио из Красинца у другој половини 19. века. Овде се поделио са браћом и два брата су се вратила у Красинац.

Никић је доселио из Оцака 1875. год. Тамо их је у једној кући било двадесет и четворо чељади. Када су их попалили четници, они су прешли овамо. Славе Св. Димитрија.

Станивук се доселио из Пријана 1893. год. Дошао је као дете уз мајку која се вратила своме оцу.

5. Пријани.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су испод кућа, а паша изнад кућа. Из њива се крчи камење и сабира на гомиле. Испод кућа на Поду, у вртачама су не само њиве, већ и баште са купусом и конопљом. На овој тераси, испод

пријанских њива, идући ка Хасанбеговцима и Подгреди, настаје паша ова два села. Ливаде су на планини Висибаби. Две куће Мрђена и по једна кућа Станивука и Љубоје имају на Висибаби колибе и кошаре. Задруга Станивука има у Чемерници и Чардаку колибе и кошаре. Ајдар има колибу више куће у страни.

Путеви воде од кућа уз страну до колиба и кошара.

Положај и тип. Неколико кућа лежи на пространој тераси, која се зове Под. Највише кућа леже ивицом између паше и њива. Тамо где на Под излази долина Шупље Стијене, нема кућа ни њива. Вода тече овом долином за време киша и топљења снега. Вода се доноси са бунара Красинца, или су уз куће намештена корита, где се збира вода.

Кућа има: Петковића 1, Ајдара 4, Станивука 11, Пејића 4, Марковића 1, Мрђена 5, Тепића 1, Љубоје 1, Гашића 1, Мрђена 3, Стевановића 1, Мрђена 3 и Ајдара 3. Између кућа Петковића и Ајдара износи растојање око 30 м, а куће Ајдара су једна до друге. Куће Станивука и Пејића чине групу. Растојање између ове групе и куће Марковића износи око 100 м. После извесног одстојања долази група кућа Мрђена и Тепића. Иза долине Шупље Стијене су остале куће, између којих има такође извесних одстојања.

У задрузи Станивука је тридесет и деветоро чељади. У њој су четири рођена брата и два брата од стрица; даље шест њихових жена и две удовице од два брата од стрица. Најстарији брат има два сина и две кћери; један од синова има жену и дете. Други брат нема порода. Трећи брат има пет синова и две кћери. Четврти брат има три сина. Први брат од стрица има три сина и две кћери. Обе удовице имају по сина и кћер. Браћа имају колибе, где се „получи роба“. Ова задруга има кућу, млекар, амбар, појату, две кошаре и седам колиба.

Старине и порекло становништва. У долини Шупље Стијене има комада од воденичког камења.

Станивука је старо презиме Палибиљетине. С њима су род Марковићи и у великој старини имали су заједничку земљу. Славе Св. Јована. Они су се доселили давно из Херцеговине и кућа им је прво била на Поду. На месту садашње куће била је шума; где су им ишла говеда. На садашње место преселили су се по савету неких калуђера. Њихов прадед је био „потребит“, па је служио бега и уз њега и војевао. Бег му је поклатио земљу, па су хранећи и подмићујући Турке, имали своју земљу и за турског времена.

Мрђени су пореклом из Далмације и имају рођака у околини Шибеника. Одатле су дошли у Рајково Брдо (близу Варцар-Вакуфа), и затим овде крајем 18. века. Славе Св. Стевана. Уз „буну“ 1875. год. једни Мрђени су отишли у Ви-

луке (код Бања-Луке), други у Медну (код Варцара) и трећи у Отомаљ (код Јајца).

Петковићи су се доселили из Унца. Њихов прадед дошао је почетком 19. века и „уговорио“ се у Нинковиће. Затим се поделе и Нинковићи пређу у Хасанбеговце, а Петковићи оду под брдо, где су сада Пејићи. 1875. год. Петковићи побегну „од турске силе“ у Тимар, код Приједора. Кад се отуд поврате нађу Пејиће на своме кућишту и настане се на садашње место. Славе Св. Јована.

Тепић се доселио из Ковачеваца средином 19. века. Дошао је уз матер при преудаји. Слави Св. Николу.

Љубоја је дошао из Црног Луга (у Ливањском Пољу) у другој половини 19. века. Довела га је мати при преудаји. Слави Св. Марка.

Пејићи су се доселили из Вагана 1875. год. и населили се на место Петковића.

Гашић је дошао као приводак уз мајку из Црног Луга (у Ливањском Пољу) „пред Аустрију“. Слави Св. Ђурђа.

Стевановић се доселио из Пећске (у околини Варцара) као најамник крајем 19. века. Слави Св. Ђурђа.

Ајдари су дошли из Подградине крајем 19. века. Славе Св. Николу. Они су „прећерали амбар“ из Клачине у Подградину и одатле овде.

6. Подградина.

Привредне прилике. Њиве и баште су испод кућа, а паша и њиве су изнад кућа. Ливаде су у Трбуцима, одакле свлаче сено. Двојица сељака имају у Трбуцима кошаре, где зими „изјаве благо“. Један сељак има кошаре и колибе у Матраку.

Положај и тип. Куће леже на страни једне депресије и то на граници између њива и паше. Вода се носи са бунара Рељинца, који је на дну депресије, испод кућа, и који је лети дубок до 4 м. Овде долазе по воду и догоне овце на појило и сељаци из Маслине Стране. Дно депресије, од овог села до Оцака, зими се испуни водом, која тада понире.

Кућа има: Палалије 1, Радичића 3, Кебића 2, Ајдара 9, Гацића 1, Ајдара 1 и Вучена 2. Куће су близу једна друге.

Старине и порекло становништва. На крају села је градина, заостао четвртаст зид.

Вучени су староседеоци. Славе Св. Илију.

Радичићи, Кебићи и Гацић су Црнчевићи и били су у селу и почетком 19. века. Славе Св. Јована. Старо им је презиме Милошевићи. Њихов предак Дмитар имао је „стање“ у Брајићима, где су сада Шавије. Ту је имао и своју земљу. Више села Главица била је црква, којој су на Ускрс дошли Турци Лијевљани. Кад су они хтели узети Дмитрову снаху, Дмитар убије Турчина и побегне у околину Дрниша; други

Дмитрови рођаци побегну преко Горе на Кључу (Бања-Луца). Два — три Црнчевића остану и, да би остали живи, даду беговима „Пилиповићима“ своје тапије и постану њихови кмети. На њихово имање у Брајићима бегови наместе Шавије из Вагана, а они пређу у Подградину.

Ајдари су дошли из Клачине (с Преодца) средином 19. века у кметство. Славе Св. Николу.

Палалија је доселио из Пећске (код Варцара) почетком 20. века. Он је „ходао по најму и стао у кметство“. Слави Св. Јована.

7. Красинац.

Привредне прилике. Баште су испод кућа, а њиве су испод њих, на дну депресије. Паша је на планини изнад Дебељака. Ливаде су у Млиништима и Лашековици Тројица сељака имају колибе и кошаре у Лашековици, а један у Чардаку.

Положај и тип. Куће леже на страни једне депресије, која се пружа у динарском правцу, и удубена је у тераси Поду. Куће су окренуте југу. Вода се доноси са бунара Красинца, који је на дну депресије и у коме има увек воде. Као што је изнето, воду са овог бунара носе и Маслина Страна, Руњићи, Прдуово Село, Дебељак и Суvara.

Кућа има: Црнчевића 2, Вујнића 1 и Чвокића 4. Куће Црнчевића одвојене су од кућа Вујнића.

Порекло становништва. Чвокићи су Станивуци, дакле пореклом из Херцеговине, као и они у Пријанима. Овде су одавна.

Црнчевићи су дошли из Подградине почетком 19. века. Славе Св. Јована.

Вујнићи су дошли у кметство из Главица средином 19. века. Славе Св. Николу.

8. Суvara.

Привредне прилике. Њиве су око кућа. Паша је на Поду и изнад Дебељака, где се тера стока у пролеће. Ливаде су у Трбуцима, одакле се сено превлачи.

Положај и тип. Куће леже на страни једне депресије. Вода се доноси са врела Красинца, а „благо“ се поји на Чабар Води.

Кућа има: Станивука 1, Суvara 3 и Суваре 1. Куће су у групи, једна до друге.

Порекло становништва. Суваре (старо презиме Ремићи) славе Лазареву Суботу. Њихов прадед се доселио почетком 19. века из Оцака.

Станивук се доселио из Пријана средином 19. века.

9. Оцак.

Привредне прилике. Њиве су око кућа у Згоновима. Паша је североисточно, у Русу. Ливаде су око бунара Беговца, затим у Млиништима и Чардаку; сено отуда довлаче. Дрва догоне такође са Млиништа.

Положај и тип. Куће леже на широком темењу једне ниске терасе. Вода се доноси са бунура Беговца, који никад не пресушује.

Кућа има: Ковачевића 1, Маринковића 1, Палалије 1, Филиповића 3, Путића 1, Читаковића 2, Смајића 2, Холака 2, Никића 2, Вучена 1 и Козоморе 1. Усред кућа је „Мејдан“, простор где се јутром искупља „благо“.

Порекло становништва. 1875. године било је шест бегова Филиповића: Бећир, Зајим, Мустај, Хасан, Хамид и Мухамед. Поменуте године дошао је генерал Деспотовић низ Гај (у Шумњацима) и запалио Оцак. Фамилије су биле избегле у град. Филиповићима су тада изгореле: камена кула на три боја, и у каменој авлији две зидане и једна дрвена кућа. У целом Оцаку после тог пожара остао је само млечар Никића и кућа Вучена. Отац поменутих бегова био је Ђерим, који је умро око 1850. године. Његова је очевина била: трећина (трећи део кмета, зграда, њива, ливада и планине) од Шумњака, Поповића, Рора, Преодца, Тичева и Видова Села (у Унцу). Мати Ђерим-бега је била од Тескердића из Травника. И материнство његово било је: Стекеровци, Подградина, Згонови, Хомарови (код Подградине) и четири кмета у Пријанима. Отац Ђеримов био је Бећир, који је имао браћу Мустаја и Мехмед-алаја. Отац ове тројице био је Али, који је имао брата Хаци-алаја. Али-бег са својим синовима одсели у Растоку (код Кључа) крајем 18. века, а Хаци-алај-бег остане у Оцаку. Кад је он „обамо мушкићим“, Бећир-бег дође из Растоке, ожени се женом свога брата од стрица и она роди Ђерима. Овај се после поделио са својим рођацима, који су остали у Растоци. Кад је 1875. год. изгорео Оцак један Филиповић је одселио у Растоку. Остали су поноза градили куће, али су доцније прешли у Гламоч (неки и 1918. и 1919. године); сада има пет празних кућа.

Читацци су се доселили давно из Турске (из Читаклука?).

Смајићи су се доселили давно из Велије (код Кључа); њихов предак је ушао жени у кућу.

Холаци су се доселили из Опачића средином 19. века.

Кад су се „бези прошли рађе“ почели су насељавати кмете.

Никић је стари досељеник непознатог порекла. Слави Св. Димитрија.

Путић је стари досељеник непознатог порекла. Слави Св. Ђурђа.

Вучен је доселио из Подградине око 1870. године. Слави Св. Илију.

Марковић је доселио из Пријана крајем 19. века. Он је овде купио земљу, а радио је и беглучку.

Козомора је доселио из Биличића крајем 19. века и ушао жени у кућу. Слави Св. Ђурђа.

Палалија је доселио из Љубишине Долине (код Варцара) крајем 19. века. Бег му је дао нешто њиве, а он је кућу направио. Слави Св. Јована.

Ковачић је доселио из Дабра (код Сиња) почетком 20. века. Купио је земљу од бегова. Слави Св. Јована.

10. Подгрета.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа и у пољу. Рибњак, који извире испод села Главица, тече северо-западу, затим обрће код Подгреде и тече југо-истоку. Око Михаљадне поплави поље и лежи до Духова. Некад вода о Благовестима дође до кућа. Оре се кад вода оде, око Ђурђев-дана, и то се прво ору њиве до кућа. Паша је изнад кућа, на Поду, и на оним њивама у пољу које се не ору. Ливаде су у планини Чемерници. Тројица Малеша имају на овој планини колибе и кошаре. Тамо иду зими на пашњак и кад бура однесе снег они „пасу козе с благом“.

У зиму, кад је поље под водом, сељаци обилазе и иду око јаруге на „тесту“.

Положај и тип. Шест првих кућа (куће Ждера и Малеша) леже на темењу косе, а све остале ивицом између стране и равни. Вода се доноси из јаруге Рибњака.

Кућа има: Ждера 3, Малеша 3, Ивића 2, Шолака 2, Ивића 2, Вујаковића 2 и Шпоња 3. Куће сваке породице су у групи. Поједине породичне групе су растављене; између кућа Вујаковића и Шпоња износи растојање око 50. м.

Порекло становништва. Ждере су се доселиле из Купреса у првој половини 19. века. Овде су их „призвали бези и дали им стање“. Слави Св. Јована.

Вујаковићи (старо презиме Пивачи) доселили су се из непозната места у првој половини 19. века. Њиховом прадеду је тражио неки Турчин овцу, и он није дао. Турчин је тада рекао: „Ја ћу те, Влаше, заклати и однети ти овцу!“ А Пивач му је одговорио: „Ако ме закољеш, хајал ти!“ Кад су се порвали, Пивач обори Турчина и истргне му зубима гркљан. Затим узме сто дуката, утече у Оцак „норавом Пилиповићу“ и овај га „метне у кметство“.

Шпоње (старо презиме Петровићи) слави Кузмана и Дамјана. Они су пореклом из Далмације. Како су били „рсузи“, то су их запалили и њихов прадед је утекао „кроз пендер“ најпре у Ливањско Поље, па онда у Гламоч у првој половини

19. века. На њиховом месту био је Петковић, који је одселио у Камен.

Малеши су доселили из Поповића средином 19. века. Њихов је отац дошао беговима у службу као станар. Славе Св. Јована.

Ивићи су се такође доселили из Поповића, кад и Малеши, и такође као станари беговски.

Шолаци су се доселили „у кметство“ из Хасанбеговаца „пред Аустрију“. Славе Часне Вериге.

11. Хасанбеговци.

Привредне прилике. Испод кућа су најпре баште са купусом и кромпиром, а ниже су њиве. Затим долази Јаруга око које су Баре са ливадама, а преко Бара, до пута су опет њиве. Паша је изнад кућа, на Поду. Ливаде су у планини, у Чемерницама, Чардаку и Развалама. Један Нинковић има у Развалама колибу и кошару, а двојица имају кошаре у Развалама и Чардаку. Тамо су зими са „благом“: у селу је тада већи снег, јер га натера ветар.

Положај и тип. Прве четири куће (Нинковићи) леже на страни косе, друге две (Калаба и Шавија) на темену косе, а све остале ивицом између кршне стране, где је паша, и поља, где су њиве.

Кућа има: Нинковића 4, Калабе 1, Шавије 1, Малеша 2, Шпоња 2, Лукоје 1, Нинковића 2, Шолаја 2, Дерете 1, Петковића 1, Пајића 1 и Шолака 1. Село је низно и куће су једна до друге. Између кућа Нинковића и Калабе растојање је око 50 м., а куће Нинковића су у групи. Између кућа Шавије и Малеша растојање је око 80 м.

Старине и порекло становништва. Између кућа Николића и Калабе је црквиниште. Ту има камења са латинским натписима.

Шавија је досељен из Брајића почетком 19. века. Слави Св. Николу.

Нинковићи су „потекли“ из Херцеговине и дошли у Поповиће. Одатле су прешли у Пријане у кметство. Цвијо Нинковић дао је тада бегу „двје овце“, те је овај дигао Лончаре, који су отишли у Брајиће, и населио Нинковиће. Славе Св. Јована.

Малеши су доселили из Прибеље почетком 19. века и купили земљу. Славе Св. Јована.

Шолаје су доселили из Брајића средном 19. века Славе Св. Ђурђа.

Шпоње су се доселили из Подгреде.

Лукоја је доселио из Оцака, где је био код бега и „ходао по становијех“. Слави Арх. Михаила.

Дерета је доселио из Младешковаца „поприје Аустрије“. Слави Арх. Михаила.

Калаба је доселио с Камена у Ђуличане. Ту му је мати умрла и овде га је довео ујак Шавија око Окупације. Слави Св. Јована.

Петковић је доселио из Пријана крајем 19. века. Слави Св. Јована.

Пејић је доселио такође из Пријана крајем 19. века у кметство Филиповићима. Слави Св. Николу.

Шолак је доселио из Брајића почетком 20. века и овде купио земљу. Слави Часне Вериге.

12. Брајићи.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа, до Рибњака. Вода плави сваке јесени и пролећа, када захвати и њиве испод кућа. Она осекне око Спасов-дана, целог лета је у јарузи и завршује се у локви под селом. По њивама се купи камење. По њима, кад се не ору, намештају се торови. Између њива су „башче“ са кромпиром, који ваде жене после Мале Госпође. Испод њива, у Градским Барама, су ливаде, а после ливада настају према југозападу опет њиве. Паша је изнад кућа, на ниској тераси Подовима, и по страни изнад ове терасе, до Чемернице. Иза Чемернице су ливаде у Развалама и Дугодолу. Ловро и Нинковић имају у Развалама кошаре и колибе.

Положај и тип. Куће леже на страни ниже терасе, и само је једна кућа на Поду, на темену те терасе. Воду доносе са бунара, који ретко кад пресуши.

Кућа има: Нинковића 1, Лончара 1, Копоње 1, Мрђена 1, Лончара 2, Домузина 2, Шолака 3, Шавија 4 и Ловра 1. Куће су у низу а нешто растављене једна од друге.

Порекло становништва. Шолаци су се доселили из Цивљана (код Врљике) почетком 19. века. Славили су Св. Петра, па су узели да славе Часне Вериге.

Шавије су се доселили из Вагана у првој половини 19. века. Славе Св. Николу.

Лончари су се презивали Јовановићи. Догонили су лонце за кување из Рујана (у Ливањском Пољу) па их овде продавали; по томе су добили ново презиме. Стари су им доселили од Врљике или од Дрниша у Хасанбеговце на место Шолаја. Ту су преживели кугу и после тога прешли где су Нинковићи. Одатле су дошли у Брајиће око 1865. год. Славе Св. Јована. Један Лончар је ишао „уз буну“ 1875. године у Понијер (изнад Бања-Луке), провео тамо око пет година, па се отуда повратио.

„Пред Аустрију“ су се доселили: Нинковић из Хасанбеговца, кад се оделио; Домузину из Младешковца. Старо

им је презиме Васиљевић. Њихов прадед је доселио из Далмације почетком 19. века у Красинац. Ту су преживели кугу. Кад су „опогребали“, преселили су се у Опачић и затим у Младешковце. Старо им је презиме Чеке.

Почетком 20. века доселили су се: Копоња из Стекероваца. Дошао је „на пунчевину“ Пуцара, који су обамрли. Славе Св. Николу; и Мрђен из Пријана. И он је дошао на земљу Пуцара. Слави Св. Јована.

13. Опачић.

Привредне прилике. Испод кућа су њиве, које требе од камења. Испод њива у Барама су ливаде. Оне су под водом некад до Илин-дана, а некад на нима нема воде око „Јурјева“. Зими кад је вода, газе преко Бара или иду на Младешковце, где има „теста и ђуприја“. Паша је изнад кућа на Подовима, по темену терасе, и на страни у Чемерницама. Ливаде су на врх Чемерница у Развалама; отуда се сено превлачи на колима.

Положај и тип. Куће леже на страни једне ниске терасе и окренуте су југозападу. Вода се доноси са Смајића Бунара, који пресуши једном у 20 година; тада се вода доноси из Хајдарова Бунара.

Кућа има: Смајића 1, Халака 4, Смајића 5, Халака 6, Смајића 1, Хајдара 1, Смајића 1 и Хасића 1. Последње три куће су одвојене од претходних.

Порекло становништва. Староседеоци су: Смајићи, Халаци и Хасићи. Свака од ових породица има своју земљу. 1875. године изгореле су све муслиманске куће у Опачићу и две српске. Из Опачића су тада избегли у Гламоч, тамо провели 2-3 године и повратили се у село, кад је ушла Аустрија. Тада је Фишић, који је живео у Опачићу, продао земљу и отишао у Хозиће. Један Халак је продао земљу и одселио се у Јајце почетком 20. века. Један Хасић се одселио 1918. године у Бешњево (код Варцара) „од фукарлука“.

Хајдари су се доселили из Младешковаца крајем 18. века. Њихов предак је дошао на „женинство“.

14. Рајићке.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. У Барама, испод њива су ливаде, са којих се добија „пољска пића“. Даље, до Хомара су опет њиве. Баре плави вода; она некад покрије и њиве за 20 м. ширине. Изнад кућа је паша у Подовима и Чемерницама. Поврх Чемернице су ливаде. Један сељак има тамо колибу и кошару, где је зими „са благом“.

Рајићке су биле читлук муслимана Вишића. Кад су ови пропали, сељаци су од њих покупували имања.

Положај и тип. Куће леже на страни једне ниске терасе. Вода се доноси са бунара у пољу. Кад он „око Госпођа“ пресуши, вода се доноси из Опачића, са Хајдарова Бунара, који никад не пресушује.

Кућа има: Гаврића 4, Врцеља 1, Џуцалије 1, Субашића 3, Срдића 1 и Лончара 1.

Старине и порекло становништва. Изнад Субашића куће је Градина. То је кружан зид, широк 2 м и зидан кречом. Околу има рбина од посуђа. Одатле води пут ка језеру. У дрази изнад Субашића куће има „троскве од вигњева“ и „млиноског камења“.

Субашићи су се доселили из Прибеље средином 19. века и овде купили земљу. Славе Св. Ђурђа.

Гаврићи (старо презиме Ликокури) доселили су се из Главица средином 19. века. Славе Св. Јована.

Лончар је доселио из Хасанбеговаца у кметство „прије Аустрије“. Слави Св. Јована.

Срдићи су се доселили из Младешковаца почетком 20. века и овде купили земљу. Њихов прадед је доселио у Младешковце из Црног Врла (из Рора) у првој половини 19. века. Отац му је „у име нужде“ ишао у Варцар—Вакуф крајем 19. века, па се опет повратио у Младешковце. Слави Св. Николу.

Врцеље су се доселиле из Биличића у кметство Филиповићима.

Џуцелија је доселио из Бителићи (код Сиња) почетком 20. века и овде купио земљу. Слави Св. Ђурђа.

15. Младешковци.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су испод кућа. Испод њива су ливаде у Барама, а даље на Кривом Хомару су опет њиве. Баре плави вода и некад дође до половине њива. Паша је изнад кућа на кршу Подовима и на страни по Чемерницама. Ливаде су на планини, у Развалама, Дугодолу, Колибишћима и Чардаку. Један Хаџић има у Чардаку колибу и кошару и тамо се бави зими. Остали превлаче сено кућама и садевају га у стогове.

Дрва догоне из Висибабе. Зими кад је поље под водом, иде се цестом од Дубраве, између Младешковаца и Исаковаца. Жито ради млевења носе у Пливу.

Положај и тип. Куће леже на страни једне ниске терасе. Вода се доноси са бунара Турдинце, који је испод кућа.

Кућа има: Пењића 1, Џанка 1, Келаве 1, Келаве 1, Којле 1, Келаве 3, Пењића 4, Петковића 1, Ђапића 2, Џанка 4, Качара 5, Велића 1, Исића 1, Џаје 1, Алвације 1, Вишића 6, Хаџића 9, Ајдера 4 и Исића 2. Прве четири куће су одвојене од осталих. Јаче је издвојена група муслиманских кућа, око 100 м, где су

куће Вишића, Хацића, Ајдера и Исића. У овој групи куће су у низу, једна до друге.

Порекло становништва. Ајдери су старинци и овде су од времена „кад је фет Босне чињен“.

Вишићи су такође „од старинства“.

Ал аџија је староседелци.

Исићи су доселили давно из Оцака и „старо су плетиво“.

Хацићи су доселили из Оцака почетком 18. века. Њихов предак је као хоџа однекуд био „допртљао“ у Оцак.

Качари су се доселили из Доњег Вакуфа средином 19. века. Прво су сели до Хајдера, па су после прешли на садашње место.

Цаја је дошао као приводак уз мајку из Гослија „полије Аустрије“.

Цанци су доселили из Обровца (код Сиња) око 1885. године. Купили су земљу од муслимана Качара, који су тада одселили у Стару Србију.

Бапић је доселио из Бителића (код Сиња) око 1885. год. и купио земљу од Мртића, који је одселио у Турску.

Пњићи су се доселили из Бајагића (код Сиња). Један Пењић је доселио око 1890. године и купио земљу од Субашћа.

Којла је доселио из Пријана почетком 20. века у кметство. Слави Св. Ђурђа.

Келаве су се доселили из Бителића почетком 20. века и купиле земљу од Љбонића из Прибеље.

Касел је доселио из Лиштена (у Ливањском Пољу) почетком 20. века.

Сви су се Далматинци доселили због тога, што им је доле земља била „тисна“.

Патковић је доселио из Опачића као „најменик“ почетком 20. века. Био је кмет најпре код Качара, па је после прешао у кметство Хацићима. Слави Св. Николу.

Велић је доселио из Ђуличана почетком 20. века као „најменик“ и овде купио земљу.

16. Дубрава.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су испод кућа. Испод њива су ливаде Увале, које су својина бегова Филиповића. Паша је изнад кућа у Дубравама, где има храстова, и у Малом Пољу. Ливаде су на планини, у Чем-рницама, Матрацима и Сјенокосима; сено отуда превлаче кући.

Од Чардака и Прибеље иде теста преко Хомара за Гламоч. Грађена је 1910. године. Пре ње је туда водила стаза.

Положај и тип. Куће леже на страни. Вода се доноси са бунара испод кућа. Кад он пресуши, тада иду по воду у Петрово Врело.

Кућа има: Ратоја 2, Вучена 2, Ловра 2, Мартића 1, Ђукића 1, Радоја 1, Ловра 3, Пиљка 1, Папића 3 и Ђукића 1. Првих осам кућа су у групи, а остале су издвојене.

Старине и порекло становништва. Испод кућа је „Грчко Гребље“ и до њега је Црвина.

Радоје су староседеоци. Славе Св. Јована. „Прије Аустрије“ њихови су стари ишли у Главице другом бегу, па су се отуда повратили.

Ловре су се доселили из Поповића почетком 19. века.

Ђукићи су се доселили из Пеуља средином 19. века. Славе Св. Стевана.

Мартићи су се доселили из Бителића (код Сиња) средином 19. века. Славе Св. Николу.

Вучени су се доселили из Оцака „прије Аустрије“. Славе Св. Илију.

Папићи су се доселили из Рора у кметство „прије Аустрије“. Славе Арх. М. Хајла.

Пиљак се доселио из Петрова Врела 1918. год., кад се одделио од оца.

17. Исаковци.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве су испод кућа у Кулинама, Цвитку и Бунарини. Оне се гноје у пролеће и добре су, кад су пролеће и лето суви. У Бунарини, где је раније био бунар па затрпан, избуја вода у пролеће и плави њиве. Кад поплави жито или кромпире, они се спаљују. Почиње се да оре првих дана марта. Под селом су понори, где је млин Радоје. Пре него што су понори очишћени од камења, земље и муља, вода се изливала у јесен и пролеће и плавила. Од како су понори очишћени, вода се такође излива, али пре отече. Кад се вода излије, „упире“ у куће Алишаха. Вода се излије у јесен од Михољдана и у пролеће пред Ђурђевдан. Вода дође до појата, па носе и „млинић“, по чијем је крову камење. Ливаде су испод њих. Паша је изнад кућа по кршу, у Шенкуши, Жбану, Јањлима и Малом Пољу. Изнад ове „пашкуле“ су ливаде у Синокосима, Рустановцу, Маџарушама, Подовима и Буџацима; сено се превлачи с планине.

Млин Алишаха ради у јесен и у пролеће. Зими, кад се заледи, не ради. Тада иду да мељу у Хливно, Пливу, Гуџају (Унац) и у Копривницу (Бугојно).

Положај и тип. Село лежи на страни једне ниске терасе. Кад дува бура, „нема толике жестине“. — Вода се доноси са бунара Врбе, који пресушује у позно лето. Али чим се престане вода вадити, опет се вода мало налије. У сред села је Ђошабића Бунар, дубок око 5 м., као и Врба. Трећи, Бајрића Бунар, дубок је око 8 м.

Кућа има: Бајрића 3, Толимира 4, Аћимоваца 3, Бајрића 1, Равића 2, Алишаха 3, Тошабића 2, Ђузела 1, Алишаха 1, Тошабића 8, Пешића 1, Радоје 1 и Мрђена 2. Село је у низу, и куће су једна до друге.

Старине и порекло становништва. Изнад села је Градина, зидана кречом и пржином. Ту се налази на људске кости и земљано посуђе.

Бајрићи су су старина и „од памтивика“. Њихова једна кућа је на темељу куле, где су нашли изгорела јечма и пшенице. До 1871 год. ту су били Мемагићи. Прича се да им је кулу запалио Стојан Јанковић.

Тошабићи су такође старина.

Алишахи су доселили из Бајрамоваца (у Купресу) почетком 19. века. Њиховом једном претку допала је у мираз кућа Велића из Опачића. Ту су кућу овде превезли.

Раићи су се доселили из Оцака у првој половини 19. века.

Ђузели су се доселили из Гламоча „прије Аустрије“. Њихови оци пазарили су с кметом „земљу за земљу“. „Прије Аустрије“ су још дошли: Толимири из Главица. Дошли су сестри и зету. Славе Св. Јована; и Аћимовци из Петрова Врела „у кметовину“. Славе Арх. Михаила.

Мрђени су „спртљали“ из Прибеље. Кад је „ушла Аустрија“, Тошабићи су „отпртљали у Турску“. Од њих су тада Мрђени купили за 62 дуката: 5 зграда, земљу од 100 кола сена, пчеле и покућство. Мрђени славе Св. Стевана.

„Послије Аустрије“ дошли су: Радоја из Ђуличана. Отац му је дошао у најам. Слави Св. Стевана; Пешићи уз непозната места. Њихов отац је био у најму код Ђузела, па су му они дали земљу. Слави Св. Ђурђа.

Мрђен је сишао из Прибеље 1917. године.

18. Исаковачки Подкрај.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је у Ваганцу, изнад кућа. Ливаде су у пољу, у Сухаљима, и на планини у Растику и Словину. У овом селу су кошаре Јукића и Шушта из Олука.

Положај и тип. Куће леже на страни, при дну. Вода се носи са реке, која тече од Петрова Врела и понире у Подкрају. Кућа има: Радоје 1, Келаве 1 и Римца 1. Куће су у близу.

Порекло становништва. Радоја је доселио из Ђуличана, „послије Аустрије“. Његов је отац дошао у најам. Слави Св. Стевана.

Келава (католик) доселио је „послије Аустрије“ из Битића (код Сиња) и овде купио земљу.

Римац (католик) доселио је из Ковачића (у Ливањском Пољу) почетком 20. века.

19. Брдо.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа у Барњачама и Подворницама. Паша је изнад кућа по кршу, на Дебелјаку, Црвешаку, Јазавицама (средњој тераси), Словину и Рбини. Ливаде су у пољу, испод њива, у Бакшионици и Туковима, и у планини изнад паше у Словину и Рбини.

Испод кућа, на ивици терасе, према пољу су четири појате Бабића. Ту стоји пића, сено и слама измешао. Зими се пића носи у избу, у кућу испод собе, и полаже говедима. За коње је изба под хамбаром. Овцама се полаже напољу, у башти.

Положај и тип. Куће леже на страни. Вода се носи са бунара Чардака, од куће Диздара у Малкочевцима.

Кућа има: Бабића 4, Пиљака 3 и Ивића 2. Куће Бабића су у групи. Између двеју њихових кућа је „башча“ са кромпирима, на дужини око 50 м. Куће Пиљака и Ивића су такође у групи. Између групе Бабића и групе Пиљака и Ивића је паша за теоче на дужини око 60 м.

Порекло становништва. Бабићи су се звали Синани и дошли су из Црне Горе „још кад је било Душаново“. Прво су сели у Ваган, испод Шумњака. Кад су Турци ударали, њих је двадесет изгинуло бранећи цркву. Код цркве и сад стоје споменици њихових погинулих предака. Одатле је дошла баба са четири нејака сина у Брдо. Славе Св. Николу.

Ивићи су се доселили из Врбљака (у Ливањском Пољу) средином 19. века. Славе Св. Јована.

Пиљци су се доселили из Рудина средином 19. века. Славе Св. Ђурђа.

20. Брдски Подкрај.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Испод њих, у пољу, у Доловима су ливаде. Паша је изнад села, на високој тераси Дералама и у Словину. Ливаде су у планини.

Положај и тип. Куће су испод стране, ивицом поља. Вода се доноси из реке Јаруге.

Кућа има: Бабића 2, Јамана 2 и Долића 2. Између Бабића и Јамана су кошаре двојице Хамза и једног Гајића. Између кућа Бабића и кошара растојање је око 100 м.

Порекло становништва. Долићи су се доселили из Малог Каблића око 1885. године.

21. Зајаруга.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа, и то до воде су Подворнице и Подводе, а преко воде Гарануше и Трноваче. Паша је изнад села по кршу Ђурицу и Ђурлику. Ливаде су испод села у Бусевачама и изнад паше у долу Вагану, на

Словину, у Хрбини и Буковику. Сено превлаче у село. Тројица из Великог Села имају у Хрбини кошаре, где зими изгоне мад да га исхране сеном. Кош ра има и у долу Вагану, а кошара Бабића из Скуцана је на тераси. У Великом Селу Подбрдо је било читлук Топчије, а Надбрдо читлук Исаковића из Малкочеваца. У Малом Селу куће Бабића су биле читлук Филиповића, а куће Докића читлук Исаковића.

Из села води пут преко Јаруге (и Ђуприје) на тесту.

Положај и тип. У Малом Селу куће леже на страни. У Великом Селу издвајају се Надбрдо и Подбрдо. У Надбрду куће су ивицом између тмена једне ниске терасе и стране; а у Подбрду куће су по страни те ниске терасе. Воду пију са речине Јаруге.

У Малом Селу су куће: Бабића 5, Ђукића 1 и Докића 3. Куће Бабића одвојене су од кућа Ђукића и Докића њивама и својастојање износи око 100 м. У Великом Селу су куће: Докића 5, Аврама 1, Ђосића 1, Жола 1, Ђукића 3, Паштра 3, Јакићића 3, Ђосића 1, Жола 1, Радоја 4, Аврама 4, Дувњака 2, Марића 3, Ловра 1 и Мрђина 1. Ове су куће једна до друге и леже у кругу на темену терасе; између кућа на темену је гумно.

Порекло становништва. Аврама су старосељаци и славе Св. Николу. Око 1800. године Авраме је поморила куга и остало је само „њак“ Гавро са мајком. Мајку му узме Ђуран Дувњак.

Дувњаци славе Св. Ђурђа. Досељени су из Дувна почетком 19. века.

Докићи славе Св. Јована. У Врбици (у Ливањском Пољу) живела су три брата. Кад је „ћесар са војском ишао на Босну“, један прђе у Полчу (у Далманији), други остане у Врбици, а трећи побегне у Мостар. Онај из Врбице пресели се онде почетком 19. века. „Прије Аустрије“ један Докић одселио је одавде у околину Бања-Луке, а други у околину Дервенте. Један Докић је одселио из Врбице у Варцар.

Марићи славе Св. Јована. Живели су у Старом Селу. Кад је једном на њиховој ливади у Шкадиму нађен мртав „пашалија“ („царски човек“), Марићи су морали да плате „крварину“. Имали су своју властиту земљу и „само двизица црних сто“ и „на томруке су млијеко точили“. Турци су им онда отели земљу и мад и оставили им само кућиште. Једни су остали у Старом Селу, а други су почетком 19. века прешли у Зајаругу.

Жоле слави Арх. Михаила. Досељен је из „Кавура“ почетком 19. века.

Ђосићи су се доселили из Брајића у првој половини 19. века. Њиховог претка довела је мати као дете удавши се за Иветића. Славе Св. Јована.

Паштре су доселиле из Рулина средином 19. века. Род су Паштрама из Чукура Славе Св. Ђурђа.

„Прије Аустрије“ су дошли: Јакићићи из Старог Села. Њихов предак Јакиша дошао је у Старо Село из Далмације „кад је ћесар купио солдате“. Славе Св. Стевана; Ђукићи с Јакири; и Бабићи из Брда.

„Послије Аустрије“ дошли су: Радоје из Ђуличана. Слави Св. Стевана; Мрђен из Пријана, ушавши удовици у кућу. Слави Св. Стевана; и Ловро из Старог Села. Слави Св. Ђурђа.

22. Скуцани.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Плави их вола кад се излије у јесен и у пролеће. Вода одлази крајем марта и оре се четири недеље пред Ђурђев-дан. — Паша је изнад кућа у Горњој Страни. — Ливаде су у пољу испод њива и на планини у Вагану. Слови у и Рбини. Осморица људи из Скуцана имају на планини кошаре, где им кошују волови и овце, и колибе за чељад.

Положај и тип. Село лежи ивицом између кршне стране и равни. Воду доносе са Врбе, која никад не пресушује, и са Петр ћа Бунара, који је у равни испод кућа. Лети је бунар дубок 6 м, а кад је киша он је пун воде.

Кућа има: Дакића 1, Цвијетића 1, Дјаковића 1, Цвијетића 6, Ђоје 1, Цвитковића 1, Радића 2 и Бабића 7.

Порекло становништва. Цвијетићи су се доселили из Отишића (код Сиња) у првој половини 19. века. Славе Арх. Михајла.

Радићи су се доселили из Посавине (из околине Тузле) у првој половини 19. века. Славе Св. Тому.

Дакићи су се доселили из Старог Села средином 19. века. Старо им је презиме Марићи.

Бабићи (старо презиме Бајићи) доселили су се из Унца у Ђуличане у првој половини 19. века. Ту је дошла жена са три нејака сина. Отуда су прешли у Скуцане. Славе Св. Николу.

Цвитковић је досељеник непознатог порекла. Слави Св. Ђурђа.

Ђоје је довео из Видимлија отац Цвитковића на земљу. Славе Св. Николу.

Дјаковић је доселио из Видимлија крајем 19. века на „ерар“ (државно имање). Слави Св. Ђурђа.

23. Карловац.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је изнад кућа у Горњој и преко поља у Доњој Страни. Ливаде су по Словину; сено догоне кући.

Положај и тип. Куће су ивицом између кршне стране и равни, у једној сувој долини и на темену и страни једне ниске терасе. Воду доносе са јаруге Врбе, која тече низ поље.

Кућа има: Калавера 1, Нинковића 1, Дјаковића 1, Јандрића 1, Радића 1, Краварушића 2, Марића 1, Милића 3 и Баљића 1. Прве две куће растављене су њивама и то растојање износи око 100 м.

Порекло становништва. У почетку 19. века доселили су се Милићи из „Кавура“ (од Врљике). Славе Св. Јована.

Средином 19. века доселили су се: Радић из Скуцана. Слави Св. Тому; Ваљић из Казанаца (у Ливањском Пољу). Његов предак је изишао па „ходао по најму“. Слави Св. Василија; и Калавера из Скуцана. Његов предак је „ходао по најму па стао овде“. Слави Св. Ђурђа.

Марић је доведен уз мајку из Зајаруге „прије Аустрије“. Слави Св. Јована.

Нинковић је досељен из Камена, такође „прије Аустрије“. Слави Св. Јована.

Краварушићи су се доселили из Сајковића (у Ливањском Пољу) „у беглук“ Деспићу; дошли су око 1886. год. Славе Св. Јована.

Дјаковић је дошао из Заглавице почетком 20. века. Овде му је „допао мираз“. Дјаковићи су раније били у Старом Селу; олате су отишли у Хасанбеговце Нинковићима; и отуда су прешли у Заглавицу, такође Нинковићима у најам. Славе Св. Ђурђа.

Јандрић је из Ковачеваца. Отуда је дошао жени у кућу 1917. год. Слави Св. Никољу.

24. Заглавица.

Привредне прилике. Њиве су испод, а паша је изнад кућа. Ливаде су на планини, у Вагану, Словину и Долу. Четворица Нинковића имају „стања“ (колибе и кошаре) у Вагану и Долу.

Положај и тип. Куће леже ивицом, између равни поља и кршне стране. Воду доносе са јаруге Врбе и из бунара Царевца.

Кућа има: Нинковића 7, Дакића 1, Бароша 1 и Дјаковића 2. Куће су у низу.

Порекло становништва. Дакићи су се доселили из Старог Села почетком 19. века. Тамо су се звали Марићи. „Из њихове куће излазило је по дванаест бешика“. Имали су ливаду у Шкадиму (у Рбини) и на коси Ужинарици „исекли су их хајдуци“. Доцније су „изоравани ј сикови томруци“, на које је ишла њихова „вареника“. На месту Дакића у Старом Селу сад је Козомора.

Барош је досељен из Казанаца (у Ливањском Пољу) у првој половини 19. века. Слави Св. Никољу.

Дјаковићи су досељени из Пријана средином 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Нинковићи су досељени из Хасанбеговаца у другој половини 19. века. У Хасанбеговце су дошли раније из Поповића. Славе Св. Јована.

25. Подглавица.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је по кршу изнад кућа. Ливаде су у пољу (у Драгнићу) и у Словињу.

Положај и тип. Куће леже ивицом, између равни поља и стране ниске терасе. Воду захватају са Јаруге, која тече од Врбе, са Царевца и из бунара Рашковца; у овом има воде само у јесен и у пролеће.

Кућа има: Чолића 8, Грајића 2 и Вујаковића 2. Куће су у низу, једна до друге.

Порекло становништва. Чолићи су се доселили из Пријана у првој половини 19. века. Славе Св. Јована. Старо им је презиме Станивуци, а Чолићима су се прозвали због тога, што им је предак био „чолак“ (сакат у прст).

Грајићи су се доселили из Пеуља (у Ливањском Пољу) средином 19. века. Старо им је презиме Кешини, а прозвали су их Грајићима, кад им је родио грах. Славе Св. Ђурђа.

Вујаковићи су се доселили из Видимлија „прије Аустрије“. Славе Св. Јована.

У Подглавици је живео муслиман Рашко, који се одселио у Гламоч око 1850. год.

26. Старо Село.

Привредне прилике. Њиве су испод села. Вода, кад се излије, удари у куће. Оре се на шест недеља пред Ђурђевдан. Некад се и узоре, па вода потопи њиве. Паша је изнад села у Греди, Кућетинама и Јасицима, а измешана са шумом у Малићки. Ливаде су у планини, у Милановцу и Словину. Отуда сено преносе на коњима. Један сељак има на планини кошару, где је зими са стоком.

Положај и тип. Куће су ивицом, између кршне стране и равни. Воду пију са Царевца и са Јаруге. У селу су два бунара: Кошишће и други безимени. У јесен и пролеће они се налију водом. Зими, кад је бура, замрзну се и у њима нема тада воде.

Кућа има: Козомора 3, Радића 1, Матепевића 1, Крчмара 1, Петровића 1, Јакишића 2 и Дјаковића 1.

Порекло становништва. У Старом Селу су раније живели Марићи и Новалићи (муслимани). Новалићи су побегли у Бања-Луку, кад их је овде једном потопила вода.

Јакишићи су стаји испод Цетине, у „Кавурима“. Тамо и сада има Јакишића Бунар. Отула је око 1820. год. изишао њихов прадед и донео дете „у бешици“. Дошли су прво у Подглавицу и бити у најму код муслиманина Рашка. Затим су у првој половини 19. века прешли у Старо Село где их је населио Ибро Видимлић. Кад су се средином 19. века издигли, једни су отишли у 3 јаругу. Славе Св. Стевана.

Дјаковић је доселио из Пријана средином 19. века. Населио га је Анђић, терзија из Ливна.

Малашевић је доселио из Шумњака средином 19. века. Слави Св. Јована.

Петровићи су из Црног Луга (у Ливањском Пољу). У првој половини 19. века дошли су одатле у Заглавицу, а око 1860. год. овде. Славе Арх. Михајла.

Козоморе су се доселиле из Подглавице „пред Аустрију“, са места где су сада Чолићи. Били су најпре у В. бици, па у Сувачи (у Ливањском Пољу) и одатле су прешли у Копић. Славе Св. Јована.

Крчмар је досељен из Отковаца „пред Аустрију“. Слави Св. Ђурђа. Његов отац није имао земље па се „гоњо“ с Турцима и прео с безим Пилиповићим“. Овде га је населио Исаковић.

Радић је досељен из Видимлија „око Аустрије“. Тамо је био у најму код Балагића, а овде је дошао у кметство Деспиху. Слави Св. Тому.

27. Видимлије.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је је изнад села у Греди. Ливаде су изнад паше у Гладовцу, Милановцу, Малом Сланом Долу и Великом Сланом Долу. Десеторица сељака имају у Великом Сланом Долу кошаре и ко. ибе. Око десет сељака имају колибе и кошаре и у Малом Сланом Долу. У Малом Сланом Долу сеје се јечам, зоб, пшеница, кромпир и купус. На планини се затрпа снег у рупу и лети топи.

Положај и тип. Куће леже ивицом између кршне стране и равни поља. Испод кућа је Балагића Бунар и Долњи Бунар; у овом другом је „жива вода“ и он никад не пресушује.

Кућа има: Крчмара 3, Петровића 3, Шпикића 1, Добријевића 2, Балагића 5, Вејзагића 2, Бошковића 1, Дудића 1, Утвица 5, Шеремета 1, Туца 1, Видимлијића 1, Омерагића 7, Видимлијића 8, Вејзагића 2, Цацана 3, Чизмића 1, Дудића 1, Каленића 1 и Каленића 3. Куће су у низу, једна до друге или једна од друге нешто удаљене. Тако су куће Балагића јаче

извојене и према Добријевићима и према Ковачу. Куће других породица су једна до друге, као куће Омерагића и Видимлијића.

Око 1880. године била је свега 1 кућа Омерагића, док их данас има седам.

Порекло становништва. Видимлићи и Омерагићи су старина. Прича се да су они можда били у патаренској ври, па су примили ислам.

Лутвице су такође „старо турско племе“. „Кад је Видимлић ишао у рат, Лутвица му је био барјактар“.

Балагићи, муслимани, су староседеоци. Муја Балагића били су кмети: Шпикићи у Видимлијама, Милићи у Карловцу и Добријевићи. Кмети су давали петину од жита, сена, купуса, кромпира и лука; петину од мрса нису давали. Сваке недеље и свеца, кад нису радили себи, радили су бегу: орали, косили, купили и т. д. Балагић је имао одело од модре чоће, извезене мрком „зем“. Пасао је с бљу, и за силахом носио две мале пушке у сребру и нож међу њима. Увек је држао коња седланика.

Шпикићи су се доселили из Шумњака почетком 19. века.

Крчмар је су „Турци заћерали у Виторугу“ из Отковаца, јер им нису хтели бити „под руку“. Одатле су дошли овде у првој половини 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Петровићи су се доселили из Заглавице у првој половини 19. века. Славе Св. Арх. Михајла.

Бошковић се доселио из Доца средином 19. века. Овде је дошао у кметство пок. Анту Ђогићу из Ливна. Слави Св. Николу.

„Прије Аустрије“ су се доселили: Добријевићи из Главица. Славе Св. Стевана; Вејзагићи из Застања (у Ливањском Пољу). Овде им је земљу поклонио њихов сродник Муја Балагић; Цацани из Ливна. Њихов дед Адм Цацан купио је кућу и земљу од Видимлића; Дудићи из Грбореза (у Ливањском Пољу); Шеремета из Ковачеваца. Дошао је „у кметство“; и Каленићи из Далмације.

Чизмић се доселио из Ливна око Окупације.

Туцо (муслиманин) дошао је из Комарана почетком 20. века и ушао жени у кућу.

28. Карајизовци.

Привредне прилике. Паша је по кршу, изнад кућа, у Матијевачама. Ливаде су у планини, у Великом и Малом Сланом Долу. Гедан Дедић има горе кошару и колибу; тамо истерају „благо“ у зиму и полаже му.

Положај и тип. Куће леже ивицом између кршне стране и равни. Воду захватају са Бунара и Водице (извора у стублу).

Кућа има: Крндија 3, Кобилића 3, Дедића 6 и Јозића 4. Куће су у низу.

Порекло становништва. Кобилићи (муслимани) су „старо племе“

Дедићи, муслимани, како се прича, „изишли“ су од Сиња, где су живели на „цетинској ћуприји“. Тамо има Дедића католика.

Јозићи (старо презиме Пухале) јесу досељеници непознатог порекла. Били су у Видимлијама на месту Крчмара; одатле их је кренуо Ђонлагић, а примио их је Тодоровић.

Крндије су живеље у Вагану око 1840. год. Тамо су имали 300 оваца и 40 крава. Кад је једне године била врло дуга зима и нигде нису могли сена наћи, отерали су стоку у планину, и оставили је тамо да је не гледају. Ту је стока липсала. Тада им је било остало само „једно парипче“. Они пођу у поље и дођу у најам муслиманину Додику. Кад су хајдуци запалили Додика, они пређу другоме муслиманину у Копић и одатле око 1860. год. дођу у Карајизовце, на имање Тодоровића, трговца из Ливна.

29. Копић.

Привредне прилике. Паша је по кршу изнад кућа, у Горњој Страни. Ливаде су у пољу. Четворица сељака имају на планини кошаре и колибе. Горе су скоро увек, само не од Тројица до Петровдана.

Положај и тип. Куће су ивицом између кршне стране и равни поља. Воду захватају са Масталића Бунара и са Доњег Бунара. Масталића Бунар, који је у селу, ближе страни, „засуши“ о Ђурђевдану, док у Доњем Бунару, који је у пољу, има увек помало воде. Лети воду не са вреоца Бинића.

Кућа има: Спрема 1, Никше 1, Банда 1, Масталића 4, Ђавара 4, Устића 1, Јозића 4, Вулете 1 и Леденка 1. Куће су у низу, једна до друге.

Порекло становништва. Масталићи (муслимани) живели су у Главицама, код Сиња. Отуда су „испртљали“ њихови претци. Прича се да „доле“ има Масталића католика.

Ђавари су се доселили из Драгнића средином 19. века. Вулете су почетком 19. века биле у Доцу, где је њихов прадед „прекужио кугу“. Средином 19. века: „удареше воде, насташе неродне године, овлада зулум“. Двад сет товара жита су усејали, али их је вода потопила и на „чљаде је дошло само по две киле жита“. Тад им се и стока пометиљавила. Они тада пређу у Копић. Славе Св. Ђурђа.

„Прије Аустрије“ су се доселили: Устићи из Дицма. Њихов је отац извео децу. Славе Св. Ђурђа; Никша из Доца (где је био дошао из Подглавице). Слави Св. Николу; Спремо из Драгнића (где је био дошао из Бегова Села, у Купресу). Слави Св. Стевана; Јозићи из Крајизоваца; и Бандо из Лице (у Ливањском Пољу).

Леденко је доселио из Каблића (у Ливањском Пољу), „послије Аустрије“.

30. Долац.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је по кршу, око села, највише у Кујачама, испод Цинцера. Ливаде су у пољу и на планини у Малом Сланом Долу. Тројица Радића имају колибе и кошаре у Лесковцу, а један Радић и један Ерцег у Малом Сланом Долу. Тамо су зими са стоком. Ко има малу породицу не иде у планину.

Испод села је врело Рибњак. Кад вода „ври“, у њему се појаве „паљурице“ (ситне рибе) и оду кад и вода оде. Некад остану у локвици и крепају. Тада их купе сељаци из Копића, Доца и Драгнића; понеко накупи пет до шест кила и поједе са чељадима.

Положај и тип. Куће леже ивицом између кршне стране и плавине. Воду доносе са бунара из поља. Тај бунар засуши око Петровдана и сув је за три месеца; тада носе воду из сред поља, из бунара Новака, који је код јаруге и из кога вода „врије“. По јарузи су врела Кровци. У пролеће, једном у десет година, вода проври испод села, на пример испод Велића појате, испод куће Подкрајца и т. д.

Кућа има: Подкрајца 1, Вулета 6, Ерцега 6, Радића 1, Вулета 4, Ђурана 1, Ерцега 2, Вулета (Билића) 4, Докоза 1, Велића 2 и Радића 8. Прве куће и то: Подкрајца, Вулета, Ерцега и Радића одвојене су од осталих кућа коритом, које је лети суво.

Порекло становништва. Староседелачке су ове муслиманске породице: Велићи и Докози.

Вулете су такође староседеоци. Славе Св. Ђурђа.

Стари досељеници непознатог порекла јесу: Подкрајца, Слави Св. Николу; и Ђуран, слави Св. Јована.

Радићи су били у Скуцанима. Ту је остала жена са сиротном децом, па пређе у Драгнић Ђонлагићима да чува говеда као „измећар“. Ту их задеси куга, иза које дођу Велићима у кметство. Славе Св. Тому. Један Радић, који је до Ерцега, дошао је ту „прије Аустрије“ од оне групе Радића; ту је купио земљу.

Ерцеги славе Св. Луку. Доселили су се из Херцеговине почетком 19. века.

Ерцег (Марчета) слави Св. Николу. Доселио се из Прилуке (у Ливањском Пољу) око 1890. год.; овде је купио земљу. У Прилуку је дошао из Рујана „уз буну“ 1875. год.

31. Драгнић.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Вода мало, које године да не дође до дна њива, а некад дође и на поњива. Ливаде су у пољу, у Бусовачи, Смрдуљима и Равним Лицама. На планини су ливаде у Малом Сланом Долу. Један сељак има кошару горе и бави се код ње зими.

При дну оквира поља близу села, на Бадњу су три млина. Вода овде иде кад су кише или кад на планини има снега. Један је млин одмах испод врета. Друга два млина су на потоку, који полази из једне јаме, кад се она напуни водом.

Кад вода лежи у пољу, кола не могу по њему ићи. Вода је тада коњу до колена. У Гламоч се онда иде поврх села, изнад Копића, Карајизоваца и т. д. и код Карловца прелази се преко моста. Овај је направљен пре неколико година. Кад се ту не може прећи, иде се у Зајаругу, где такође има мост.

Положај и тип. Куће леже ивицом између кршне стране и равни поља. До села је Паровљева Драга, у којој је врело Чадиљ. Лети воду захватају са бунара, који је у пољу. У јесен тај бунар „замакне“ у воду и не види се ни плоча, којом је покривен. Тада воду захватају из чатрње и са врела; онда иду по воду на Бадањ и Тремошник.

Кућа има: Чолића 7, Радћа 1, Папића 1, Ђонлагића 4, Љубунчића 1, Туфегџића 1, Љубунчића 1, Ђонлагића 1, Павара 4, Козоморе 1, Павара 1 и Фелаје 1. Куће су у низу. Куће првих Чолића су у групи.

Старине и порекло становништва. На Куку, на Благотици, 1 км. од старог пута је Грдина, зидана кречом. — Испод кућа је Марино Гребље; ту нема никаквог споменика.

У Драгнићу су „стајали па обамрли“ Парлови и Буквићи; и данас има Парловљева Драга и Буквина Коса. Сем тога овде је био и Танкулић, који је раније „отпртљао“ у Јајце.

Муслимани Ђонлагићи и Чолићи су староседеоци. Из Раме је дошао муслиманин Прдуња, узео Чолушу (од Чолића) и сам се прозвао Чолићем. Његови синови су се одселили у Ливао 1918 год.

Папићи су досељеници непознатог порекла.

Павари (католици) пореклом су из Ржаног, из села Казагинца. Звали су се старином Вулте. Крајем 18. века њихов чукув дед је дошао у Видимлије и „све изнио на парипчету“. Одатле су се преселили у Долац и били 70 година где је сада Подкрајц. Овде су се доселили око 1860 год.

Муслимани: Љубунчићи и Туфегџићи дошли су из Ливна „на материнство“ око 1865. год.

Фелаје су „стале“ у Доцу, на месту где су сада Билићи. Затим су били једну годину под Стројицом, одвојено од Драгнића. Одатле су прешли у село због хајдука, „прије Аустрије“. Славе Архангела Михаила. Једне Фелаје одселиле су се у Ново Село (у Купре) око 1860. год.

Радћ се доселио из Доца око 1897. год. у кметство Ђогићу. Слави Св. Тому.

Козомора је „ходао по најму“ и 1904. год. населио се овде. Пореклом је из Биле (у Ливањском Пољу). Слави Св. Јована

32. Рудине.

Привредне и саобраћајне прилике. Њиве и ливаде су у пољу, у Трн-вачама. Паша је изнад кућа по кршу, у Тапиној Коси и Растику. И ливаде су изнад кућа у Оградима. Једна стаза води низ страну терасе на цесту, а друга изнад кућа у шуму Попов Врх.

Положај и тип. Куће леже на темену једне ниске терасе и по дну једне мале депресије. Воду доносе са врела Врбе, које је у пољу.

Кућа има: Инаца 2, Белензада 9 и Јелића 2. У групи су куће Белензада.

Порекло становништва. Инци су из Сајковића (у Ливањском Пољу) дошли најпре у Зајаругу и одатле овамо средином 19. века. Славе Св. Василија.

Јелићи су се доселили из Зајаруге „прије Аустрије“. Славе Часне Вериге.

Белензаде славе Св. Јована. „Кад је српско пало, а турско настало“, један паша узме два момка из „Берлина“: Штрпца и Белензаду. Белензади је дао земљу од Врбе до Башића Моста и дао му је „фетму“ (тапију). Белензаде најпре „стали“ у Рудинама. Ту им „узмакне мал“, а Турци им одузму земљу и „окрну под третину и половину“. „Фетму“ су им отели Омер-хацићи из Малкочеваца. Они прешу у Зајаругу и отуда опет дођу у Рудине „прије Аустрије“. Око 1830. год. била је једна кућа Белензада и у њој су живела три брата. Око 1840. год. један Белензада се био „замиловао“ са неком цуром. Кад му је Турчин хтео отети, он је узме и оде у Ускопље у „момчалук“ Миралемима. Ови му даду кметство у Главици.

33. Подградина.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа, у Цвијанушама, Трбасицама, Поповима и т. д. Паша је изнад кућа, у Боровцу, Тисовцу, Кршном Куку и т. д. Ливаде су испод кућа, али изнад кућа у Бријегу, Тисовцу и Јасицима.

Пут води низ поток на цесту. Између Подградине и Камена је поток Тремушић, на коме је седам редовничких млинова. На њима се меље само у јесен и у пролеће. У лето не мељу и тада иду ради млевења ван Гламочног Поља.

Положај и тип. Куће леже ивицом између стране и равни поља. Воду пију са врела Стубла, у коме увек има воде.

Кућа има: Катића 7, Матића 2, Радоја 2 и Радановића 8. Југоисточно у Малом Селу су куће: Радоја 2 и Матића 2.

Првих 7 и даље две куће Матића растављене су Подградинском Сурдупом, потоком, који је лети сув. Куће су у низу, једна до друге.

Старине и порекло становништва. Изнад села на једном брегу је градина. Ту се види четвртаст насип, где је био зид. Матићи су се доселили давно из Хрцеговине.

Радановићи славе Лазареву Суботу. У Радановцима, у Ливањском Пољу, „после Косова“ била је остала удовица Тома и Турци је нису кретали са земље нити јој одузимају земљу. Од ње су Томићи и Бикићи. Тек њиховог прадеда „дигли су Турци“ и он је дошао у Петрово Врело. Одатле је прешао у Малковце и затим у Зајаругу. Овде су били „посијали земљу“ кад их је око 1860. год. бег „дигао“. Онда су дошли Подградину.

Радо, е су се доселили са Камена, одмах после Радановића.

34. Камен.

Привредне прилике. Градине са кутусом и кромпиром су око кућа. Њиве су испод села, у Доловима, Шарамповићима, Горњим и Доњим Подовима. Ливаде су у Барама, испод њива. Паша је изнад села у Камену, Раскршћу, Кулини, Бујадницама, Долинама и Боровцу. На планини су ливаде у Бусијама, Јасицима и Тисовцу. На планини ливаде су „у разни“; док је „плећина“, ту је „пашкула“. Филиповић бег Бањаци, Врањеша, Матића и Чулића живео је у Растоци, у Кључу. Бегу је давана половина сена, а трећина жита, конопље и купуса. Кад кмет покоси и оврше, бег је долазио и односио.

Један пут води уз долину у шуму, Тисовац, Јабланак и Голију, одакле се довлаче дрва за гориво и ограду.

Положај и тип. Горња Мала лежи на темену једне терасе. Воду носе лети са врела Држњића, а зими из два бунара, који су испод кућа; лети ови бунари пресуше и у њима је мало воде при дну, у глибу. Доња Мала лежи ивицом између стране и равни. Зими доносе воду са Ерића Бунара, који је изнад кућа, испод косе Камена. Лети кад овај бунар пресуши носе воду са врела Суваља, у Јакиру.

У Горњој Мали су куће: Калаба 3, Хусеинсповића 2, Бањаци 2, Врањеша 4, Бароша 2, Мрђена 1, Уштулица 2, Калабе 1, Чулића 1, Томића 1 и Матића 2. Куће су једна до друге и окружене су малим градинама. У Доњој Мали су куће: Врањеша 1, Шанта 5, Петровића 3, Петковића 2, Јулишића 1, Уштулице 1, Томића 2 и Томића 7. Куће Шанта су у групи. Између двеју кућа Томића и седам кућа Томића је поток Сурдупа. Ових седам кућа Томића су у низу.

Порекло становништва. Калабе су староседеоци. У Горњу Малу дошли су из Доње, са места где су сада Петровићи.

У току Светског Рата један Калаба је отишао у Кулу (да се прехрани) и тамо се и настанио.

Шанте су живеље у Трешњику, на планини изнад села. Тамо се виде „машати“, где су се копали, и знају се места где су орали. Прича се, да им је у очи Божића дошао харачлија и рекао: „Дај, Влаше, харач!“ Један Шанта одговори: „Потурчићу се и ја и даваћу цару војника, а не дам харача!“ Шанте се потурче и сиђу у село крајем 18. века.

Бароши су стари досељеници непознатог порекла.

Уштулице су стари досељеници непознатог порекла. Били су у Горњој Мали, где је сада Мрђен. Један Уштулица је доселио у Дувно као лугар 1920. године.

Чулић је стари досељеник непознатог порекла.

Петровићи су досељеници непознатог порекла.

Мрђен је досељеник непознатог порекла. Био је у Доњој Мали, где су сада Гајићи. Одатле је „отпртљао“ у Бања-Луку. Отуда је „прије Аустрије“ дошао Боснићу, који га је наместио на садашње место.

Хусеинсповићи су досељеници непознатог порекла. На њиховом месту, почетком 19. века, били су муслимани Бркићи.

Врањеша су се давно доселили из Рашкове Главице (код Старог Села). Врањеша у Доњој Мали сишли су ту из Горње.

Бањци су се доселили од Варцар-Вакуфа крајем 18. века. Њихови прадеди су побегли „од ешкије“ и овде дошли безима. Славе Св. Ђурђа.

Матићи су се доселили из Подградине почетком 19. века. Славе Арх. Михајла.

Томићи су пореклом из Пољица (у Унцу). Њихови „оци и стрици“ су тамо „опотребили“, и кад су овде дошли („прије Аустрије“) чували су сеоска говеда. Прво су сели у Тириће, па у Зајаругу и онда овде. Славе Св. Јована.

Петковићи су дошли из Брајића, пре Окупације. Славе Св. Јована.

Јелушић се доселио из Ђуличана крајем 19. века. Слави Св. Петра.

У Камену су живели муслимани Ерићи. Један је „обамро“, а други је „отпртљао“.

35. Јакир.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је изнад Подкраја, на супротној кршној страни. Ливаде су у пољу у Доловима, и на планини у Словину, Грещу и Матрацима.

Положај и тип. У Горњем Крају куће су на темену косе. Воду носе са врела Суваља, који је у Доњем Крају. У Доњем Крају куће су на страни долине Суваља.

У Горњем Крају су куће: Халиловића 1, Чаушевића 1, Хацића 2, Хацића 2, Халиловића 1, Јурића 1, Халиловића 1.

Милутина 1, Перковића 1, Креза 1, Туцака 4, Ђорђе 1, Кајића 1, Докића 5, Гајића 4, Јакирића 3, Ђукића 2 и Калавера 2. Куће су у близу, једна до друге. — У Доњем Крају су куће: Башића 7, Јањића 1, Масла 3 и Јурића 1. Групе кућа Башића и Јурића растављене су између себе.

Порекло становништва. Староседелачке су ове муслиманске породице: Хацићи, Туцаи, Халиловићи и Чаушевићи (старо презиме Шабаци).

Јакирићи, муслимани, такође су староседеоци. Њихови преци били су капетани. Код њихових кућа виде се надгробни споменици са топузима. Кућа им је грађена 1780. године. Кад је „ушла Аустрија“, у Скадар је „отпргљао“ Ибрахим-бег капетан.

Башићи, муслимани, јесу староседеоци. Из њихове је куће њих „седам башовало“ и пет „рамазана постили су у шуми“. Повешани су почетком 19. века. Башујући, они су јели и пили у тежака, отимали од њих новац, силовали жене и т. д.

Гајићи су староседеоци. Славе Св. Јована. Њихов дед је био зидар и умро је у Сарајеву, где је био отишао да ради.

Ђукићи су староседеоци Славе Св. Николу.

Ђорђе су староседеоци. Славе Св. Ђурђа.

Милутин се доселио из Ливанског Поља почетком 19. века. Његов предак је „ходао по најму“. Слави Св. Јована. Јањић се доселио из Зајаруге почетком 19. века. Слави Арх. Михајла.

Кајић се доселио из Ливна почетком 19. века. Купио је земљу од Турака.

Средином 19. века доселили су се: Калавери из Прова (у Ливанском Пољу). Славе Св. Ђурђа; Јурићи од Ливна. Славе Св. Стевана; и Перковић из Жабљака (у Ливанском Пољу).

„Прије Аустрије“ су дошли: Дакићи из Зајаруге. Славе Св. Јована; и Крезе из Биле (у Ливанском Пољу).

Масле су живели у Гламочу. Одатле су дошли у Зајаругу средином 19. века, а из Зајаруге крајем истог века у Јакир.

36. Гламоч.

Привредне прилике. По причању најстаријих људи до 1843. године у граду није било ниједног хана, дућана ни кафе; све су потребе добављане из Ливна. Тада су најчувенији људи: Филиповић, Омерхацић и Ковачевић измолили од везира да у Гламочу буде пазар. Одмах су се почели градити дућани и насељавати трговци. Сељаци су узимали од трговаца без и кафу и плаћали у јесен.

Пазарни дан је у Гламочу суботом. Пазар је жив, јер на њега долазе сељаци из Подгоре и доносе жито и воће.

Годишњи сајам је о Малој Госпођи, када се највише продаје стока.

Положај и тип. У Гламочу се издвајају Горња и Доња Чаршија. У Горњој Чаршији на темену рта су рушевине од града. Испод тога је мали троугласт простор, где је била чаршија са дућанима. Испод чаршије су уске и стрме улице, које су биле удешене за коњски саобраћај. Многе су куће призне, а неке су и оборене. Горњој Чаршији припада и Махала, у којој куће леже по странама долине, северозападно од рта на коме је град. Куће су у Махали разређене.

1892. године Горња Чаршија је напуштена и основана Доња. Ова лежи на темену ниске тарасе, око пута који долази из Млиништа и води за Ливно. Улице су у њој широке и удешене за колски саобраћај. У Доњој Чаршији је троугласт простор, у који улази пут од Млиништа и излази пут за Ливно. Ту се суботом држи пазарни дан. Куће су све камене и већином на спрат; кров им је од црепа.

Порекло становништва. Ђирића кућа била је у тврђави. Ђирићи су били капетани; сем тога имали су кмете. Од Ђирића нема сад у граду ниједне породице.

Око града биле су куће осталих муслимана. Једно време, ове куће биле су ограђене „протесима“ (усправним дирецима) ради одбране „од чета“.

Окановић је имао кулу. Од ове породице нема сада никога у граду.

Кујунџалић је био староседелац и тежак. Његово се „кућиште замело“.

Ђузели су били староседеоци и имало их је четири куће.

Солаци су живели у врх града и били су тежаци. „Обамрли су о куги“ и сад им је кућа оборена.

Солаци (3 куће) јесу староседеоци. Један од породице Зељковића (такође староседелаца) ушао је у кућу Солака и примио име те породице; од њега су данашњи Солаци.

Зељковићи (5 кућа) јесу староседеоци.

Дизлари (4 куће) „старица су, били пре куге“. Њихов предак је чувао барут.

Староседелачке су још и ове муслиманске породице: Џинових, 1 кућа, тежак; Бајрићи, 2 куће, бивше спахије; Бекташ, 1 кућа, тежак; Туршићи, 3 куће; Масло, Чоло, Комарица, Трто, Џинић и Јашић (трговац) по 1 кућа; Боснићи 2 куће и Адеми (бакали) 3 куће.

Све су ово муслиманске, „темељите“ породице. Живеле су у граду пре куге, која је била почетком 19. века.

Доцније су се почели насељавати као трговци неки католици и православни. Од њих се помињу: Павловић (из Ливна), Радић, Сочивица, Франкић (из Травника), Калабе, Видовићи (из Ливна), Сарајлићи (из Дувна) и т. д. Сви су они били подигли трговине, па пропали и изумрли.

За турског времена су се доселили: Мостарац, 1 кућа, хлебар из Мостара; Хускићи, 2 куће, од Ибра; и Стојичић, 1 кућа из Мостара.

Крстановићи, 2 куће, су се доселили из Ливна око 1860. године. Петком, кад је био пазар, њихов дед је долазио из Ливна са торбом игала и минђуша и после пазара се враћао у Ливно. Његови синови дошли су из Ливна у дућане Филиповића.

Малешевић, 1 кућа, магација, доселио је из Вагана око 1870. године.

Око 1876. године доселили су се: Гасал, 1 дућа, трговац, из Ливна; Рашко, 1 кућа, трговац, из Ливна; Редић, 1 кућа, трговац, из Доца; и Хаерловић, 1 кућа, трговац, са Врбе (где је дошао из Дицма још за турског доба).

Цаја, 1 кућа, трговац, доселио се из Ливна око 1880. године.

Јанковићи, 2 куће, трговци, доселили су се из Ливна око 1890. године.

Црногорац, 1 кућа, трговац, доселио се из Ливна, око 1893. године.

Шврака, 1 кућа, трговац, доселио се из Малкочеваца око 1896. године.

Радета, 1 кућа, трговац, доселио се из Ливна око 1903. године.

Скобла, 1 кућа, трговац, доселио се из Ливна око 1903. године.

Радоја, 1 кућа, крчмар, доселио се из Зајаруге око 1906. године.

Вујичић, 1 кућа, трговац, доселио се из Чипуљића 1913. године.

Сви трговци, досељени пре 1892. године, имали су магације у Горњој Чаршији. Садашња Доња Чаршија била је опћинска испаша, и опћина ју је продала појединцима.

37. Малкочевци.

Привредне и саобраћајне прилике. Паша је на планини, у Швракиној Њиви, Поду, Црвењаку и Јасику. Кад се покоси, стока пасе и по пољу.

Кроз село иде пут који излази с једне стране на цесту, а с друге води у Брдо. Поред пута тече поток од врела Балаклагије. Зимом је на путу тако блато, да коњ и во не могу проћи. Кравама се тада перу сисе од блата. Због тога само један тежак, и то онај чија је кућа на крају, до плавине, има овце; зими их спраћа у кошару под брдом. Остали имају говеда и коње. Пут који води Брду је калдрисан.

Положај и т.п. Куће леже у равни поља. Вода се пије са врела Балаклагије, које никад не пресушује.

Кућа има: Верунице 1, Бегића 1, Верунице 1, Шврака 8, Топчија 6, Ловра 1, Кршлека 3, Љубунчића 1, Исаковића 4, Ивића 1, Бегића 2, Швраке 1, Омер-хоћића 1, Велића 1, Јараколе 1, Фрља 2 и Диздара 1. Куће су у реду, једна до друге.

Порекло становништва. Швраке, Мујичићи и Гагићи су староседеоци.

Цендо је староседелац.

Козићи су староседеоци.

Преци свих ових староседелаца су преживели кугу. За Фрље се прича да им је „старица кугу преметнула“.

Бегићи и Исаковићи живели су у Обровцу, у Лици. Тамо је њихов предак био диздар и имао два сина, Исака и Бега. По заузећу Обровца остали су још 25 година. У Малкочевце су дошли крајем 18. века и саградили велику кућу („биринци-хане“).

Топчије су се доселиле из Бајрамоваца (у Купресу) почетком 19. века.

Ловре су се доселиле из Ковачевца почетком 19. века. Били су у најму, а овде су дошли у кметство.

Кршлеци су се доселили из Јајца око 1850. године. Отуда се преудала жена и довела њиховог претка као дете.

Ивић је сишао с Брда око 1870. године. Приводег га је ага, те му је овде дошао у кметство. Слави Св. Јована.

Диздари су се доселили из Гламоча, „прије Аустрије“.

Омер-хоћића предак населио се из Прусца као кадија „прије Аустрије“.

Љубунчић је доселио из Сухаче (у Ливанском Пољу) око 1880. године. Тамо је продао земљу, а овде купио.

Веруница је дошао из Ливна крајем 19. века као кројач и овде добио мираз.

Терзић се доселио из Прусца као хоца 1913. године.

Велић је дошао из Доца 1919. године и ушао жени у кућу.

Јаракола је досељеник непознатог порекла. Био је слуга код Омер-хоћића, па га је овај узео у кметство. Слави Св. Николу.

Малкочевце, који су овде живели, затрпа је куга почетком 19. века.

Калиће, који су били на месту Веруница, такође је куга искоренила.

38. Олук.

Привредне прилике. Њиве су око кућа. Паша за овце је у Хомару. Сем Олука ту је паша Ђуличана, Петрова Врела, Хоћића, Ковачеваца, Хасића и Биличића. Паша је и на планини, у Ваганцу и Растуку. На планини су кошаре и колибе.

Ливаде на планини су у Словину, Разбоју, Хрбини и Ћирића Врху.

Положај и тип. Куће леже по темену једне ниске косе. Воду доносе из Чукура или из Ђуличана. — Кућа има Шуста 1, Ђапића 1 и Јукића 1. Куће су у близу, једна до друге. Уздрузи Јукића има 24 члана, од којих су 18 мушких. Најстарији је Павао, који има три брата и шест синова; два су му сина ожењена, а један има дете; први брат Павлов има шест синова, а други и трећи немају деце.

Порекло становништва. Јукић се доселио из Бителића (код Сиња) око 1886. год. Он је католик. Купио је земљу од муслимана Ћирића, који су овде држали стоку.

Ђапић (католик) доселио се из Бителића и купио земљу од Ћирића.

Шусто (католик) доселио се из Бајагића (код Сиња) око 1890. год. и купио земљу од муслимана Боснића, који су овде држали стоку. Шусто је тамо продао, а овде купио земљу; овде је земља била двапут јевтинија.

39. Ђуличани.

Привредне прилике. У Слипчевом Крају њиве су испод кућа, у доловима. Паша је у Хомару и на планини. Ливаде су у Олуку и Барама и на планини. Сено отуда свлаче на колима кући. Дрва доносе из планине Бусије. — У Ђуговом Крају њиве су око кућа. Паша је такође у Хомару и на планини. Ливаде су у Барама. Лети, кад се узоре и забране ливаде, село је као затворено.

Сем на Хомару, паца је још и на њивама, које се не могу увек орати. Ливаде су у пољу, поред реке, и у планини.

Положај и тип. У Слипчевом Крају куће леже на страни. Воду пију са врела Олука. Кад оно засуши, воду доносе са Хокна, врела испод оквира поља. У Ђуговом Крају куће су на темену косе. Воду захватају са бунара, који је копан око 1840. год. и дубок је 24 м.

У Слипчевом Крају су куће: Ћара 4, Сливаца 2 и Ђузела 2. Куће Ћара су једна до друге. — У Ђуговом Крају су куће: Бабића 2, Савића 1, Аврама 1, Јокића 1, Бабића 3, Станишића 1, Џуцалије 1, Ђугова 5 и Бачина 1. Између куће Аврама и Јокића је мала „башча“ са купусом. Куће породичне издвојене су у групе, а у свакој групи куће су у близу.

Порекло становништва. У овом селу живеле су породице: Дурић (где је сада Бабић), Хаџага, Топаловић и Чоле. Све су ове породице „обагрле“ о куги.

Хукале су староседеоци. Они су преживели кугу, па су се средином 19. века доселили у Кључ. Слипци су староседеоци. И они су преживели кугу. Ђугови су дошли из Орашца

(у Крајини) пре неколико стотина година. Њихов прадед је „копао свет од куге“. Имао је 27 чељади, и 20 му је умрло од куге.

Ћари су дошли из Ступне (у Подгори) средином 19. века. Ђузели су се доселили из Гламоча средином 19. века. Њихов предак је дошао пунцу.

Станишић се доселио из Ливча средином 19. века.

Бачина је дошао из Малкочеваца средином 19. века. Тамо је чувао сеоска говеда, а сада је „згодан“. Слави Св. Николу.

Бабића претци живели су у Котарима, на далматинско-личкој граници. Одатле је баба извела два сина и дошла у Петрово Врело почетком 17. века. Ту их је било две куће. Овде су живели мало времена, па пређу под страну, на североисток, у Кућиштине. Ту им вода однесе кућу и четворо чељади се удави. Они онда пређу у Брдо и одатле се населе овде у кметство око 1860. године.

Савић се доселио из Радаслија у Петрово Врело и одатле овамо око 1870. године. Био је најамник. Слави Св. Стевана.

Аврам је дошао из Јакира око 1900. године. Слави Св. Николу.

Џуцалија и Јокић доселили су се из Бителића (код Сиња) 1921. године и овде купили земљу.

40. Петрово Врело.

Привредне прилике. Њиве су око села, у Подхомару, Бреговима и Доловима, и испод кућа у Првим Браздама. Ливаде су у равни, испод њива, у Кратељима, Отокама, Ису, Вунама, Чемериковицама и Жежницама. 1917. године један Радоја је очистио поноре и начинио млин; отада зими у пољу не лежи вода. Вода је долазила уз божићни, а чешће и уз часни пост. Паша је на Хомару и на планини у Дубравама. Ливаде су на планини у Матрацима и у Рајић-Долу. Радоја, Ђукић и Пољак имају у Рајић-Долу кошаре. Пошто овршу изађу на планину с овцама.

Положај и тип. Куће леже око извора, по темену и страни једне ниске терасе. Воду носе са Татар-агиног Врела; ту се поји и „благо“, перу се „рубине“ а има и млин. 1920. године, кад је била суша, носили су одавде воду и сељаци из Дубраве и Младешковаца. Изнад овог извора је други, виши, који у позно лето пресушује.

Кућа има: Лукоје 1, Иветића 2, Радивојша 3, Пиљака 7, Радановића 1, Радоје 1, Ђукића 4, Ракуља 6, Ковачевића 1 и Милетића 1. Куће су у кругу, око извора, близу једна друге.

Порекло становништва. Прича се да је „вактиле“ овде „стајао“ Петар, од кога је остало име Петрово Врело.

Раније су овде живели Алибеговићи. Једни су „уз буну“ 1875. године побегли у Гламоч, а једни су „од фукарлука“ „послије Аустрије“ отишли у Бања Луку.

Шехићи су били „сигуни“ и „обагрли су уз кугу“.

Татар-агићи су се одселили у Бугојно око 1869. године.

Бегићи су били дошли из Малкочеваца овде, а „послије Аустрије“ повратили су се у Малковце.

Хаџими су били „старица“ у Петрову Врелу; одатле су „отпргљали“ у Исаковце.

Иветићи су стари досељеници непознатог порекла. Славе Св. Стевана.

Ракуљи су давно досељени из Ливањског Поља. Славе Св. Јована.

Ђукићи су се доселили из Хасића почетком 19. века. Славе Св. Стевана.

Радивојше су се доселили из Грковаца (у Ливањском Пољу) почетком 19. века. Тамо их је у једној кући било шесет и седморо чељади. Служили су три крсна имена: Радивојше Св. Николу, а приводци Св. Ђурђа и Арх. Михајла. Субаша Фирдусов био је Раде Сагрк. У Радивојша је била „посејана проха“, на коју се навадила Сагркова крва. Једна жена из куће Радивојша, која је била на води, кад угледа краву у проси, завиче: „К врагу и Сагрк и крва му! Баш умете проху, к'о да нема никог мушког у нашој кући!“ Раде Радивојша убије онда краву из пушке. Сагрк полети са секиром к њему, а Раде из пушке убије и Сагрка. Радивојше онда плате „крварину“ Сагрковој удовици да не тужи. Кад Фирдус за ово дозна, дигне заштије и Радивојшама узме за „крварину“ 12 волова и 400 оваца и коза. Радивојше се онда „изделе и распу“. Једни пређу у Нуглашицу, а једни изиђу у Гламоч; овде дођу најпре у Јакир, где су 6 до 7 година чували сеоска говеда.

Предак Пиљака био је у Малковцима у Топчије „најменик“. Одатле је дошао овде на агинску земљу средином 19. века. Слави Св. Ђурђа. У Малковце су Пиљци дошли из Јакира.

Радое је су биле у Брду. Одатле су око 1846. год. прешли у Ђуличане и живели где су сада Бабићи. Кад је ту Михајлу Радоју „изгорела кућа а вук му подавио мал“, бег га отера и они око 1855. год. дођу у Петрово Врело.

„Прије буне“, пре 1875. год., доселили су се: Радановић из Зајаруге. Слави Св. Лазара; и Милетић (старо презиме Ивић) из Главица. Слави Св. Јована.

„Послије буне“ су дошли: Лукоја из Хасанбеговаца. Слави Арх. Михајла; и Ковачевић из Уништа. Он је био у Нуглашици уз сестру. Одатле је овде дошао у најам, а после му је дао земљу Ариф Шврака.

41. Чукури.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Ливаде су у равни, и на планини у Дугодолу и Витреном Долу. Сено догоне кући. Ко има на планини кошару, иде и тамо зимује. На планину одлазе око Св. Николе, а враћају се крајем фебруара. Дрва доносе из Пољане и Бусије.

Положај и тип. Куће су на темењу терасе. Вода се пије са чесме, где је доведена из Бусије, као и у Гламочу. Раније су воду пили са врела Кјначе, које је испод кућа Паштра.

Кућа има: Касума 1, Карића 1, Дуган-хоћића 2, Дурута 1, Ботића 1 и Паштра 2. Куће су у близу, једна до друге.

Порекло становништва. Касуми су старина.

Карићи су такође старина и старо им је презиме Абаз. Кад је Суљо „Пилиповић“ јашио на хату, сваки је орач морао уставити волове и чекати док Суљо прође. Један Абаз је орао и кад је Суљо наишао. Кад га Суљо зато нападне, Абаз га удари по врату; Суљо падне мртав, а Абаз узјаше на коња, побегне „у Босну“ и тамо предене презиме.

Дурути су „старо племе“. Један Дурут је одселио у Бања-Луку 1917. године.

Дуган-хоћићи су се доселили из Купреса почетком 19. века.

Ботић (старо презиме Радановић) слави Лазареву Суботу. Они су доселили од Котора у Ливно, а затим су прешли у Гламоч. Има их у Подградини и у Петрову Врелу. Илија Бота био је најпре у Хасићима, па је „прије Аустрије“ прешао у Чукуре на земљу Кара-хоћића. Илијин брат Божа убијен је као хајдук у Хрбљини.

Паштре славе Св. Ђурђа. Пореклом су од Котора, из Паштрована. Тамо су „опотребали“, па су дошли у Бастахе, у Ливањско Поље. Одатле је њихов прадед Антоније почеком 19. века прешао у најам Ђугу у Ђуличане; затим је отишао у Рудине, у кметово Бегићу из Малкочеваца. Антоније је имао синове Трифка и Шпира. Овај оде у Зајаругу, па се поврати у Рудине. Ту му „покрепа мал од метиља“ и Шпирови синови пођу по најму. Један његов син био је по годину дана у најму код Омер-хацића у Малковцима и код Масла у Зајарузи, затим код Томића у Камену и Бабића у Брду. 1868. год. ступи у службу код Крстановића у Ливну, па се затим врати, купи земљу у Чукурима и почне трговати паклином, дугама, крмцима и воловима. Тројица његових синова одселила се у Пазарић (код Сарајева) од 1907. године.

42. Хасићи.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа, у Језеру, Кратељима и Водењацима. Паша је даље на Хомару и изнад села на Бучју. Дрва за гориво и грађу догоне из Пољане, планине изнад Гламоча. Сено за зиму превуку кући.

Положај и тип. Куће су на темену једне ниске терасе. Воду пију са Ковачевића и Бабића Врела, која су испод кућа и у којима има увек воде.

Кућа има: Ковачевића 7, Бабића 3, Париповића 1, Смаиловића 2, Чадића 2, Париповића 3, Лончара 2, Аврама 1, Вуласа 1, Хоза 1, Соба 1, Хереиза 1, Ђузела 1, Каримана 4 и Зељковића 1. Последње куће, почев од Хоза, јесу мухамедирске и од првих су растављене њивама и ливадама. Издвојене су групе породичних кућа. Једном јаругом, која је дубока 4—5 м, и којом тече вода кад је поводањ, одвојене су неке куће.

Порекло становништва. Бабићи и Смаиловићи су старина. Ове две породице а Хрњићи живели су кад је „куга ходала и много замсла“. То је било крајем 18. века. Од Хрњића и Смаиловића тада је била по једна, а од Бабића две куће. Хрњићи су тада обамрли, и од њих је остала само једна жена.

Чадићи су „од постанка“. Славе Аранђелов-дан.

Ковачевићи су се доселили из Ковачеваца крајем 18. века. Њихов предак Сали-ага ушао је у кућу Хрњићи и довео два сина, Хасана и Алију; Хрњићка је своје имање преписала на њих. Сали-ага је довео и брата Меха и дао му „исе“.

Лончари славе Св. Јована. Лука Лончар био је у Гламочу, до куле Јашар-агића, и бавио се „тежаклуком“. Прешао је овде на Боснића земљу средином 19. века. Пре њега на тој је земљи био Ђукић, који се одселио у Петрово Врело; пре Ђукића на истој земљи живео је Бан Иваничић, „који се расуо од куге“.

Вулас слави Св. Стевана. Његов предак је живео у граду као тежак, до куле Јашар-агића. Овде се населио „прије Аустрије“.

Париповићи су дошли из Радаслија, кад је „Аустрија ушла“. Славе Св. Луку. Један Париповић купио је земљу 1896. год. од Алибеговића, који се одселио у Жепче.

Аврам слави Св. Николу; доселио се из Ђуличана 1912. године.

Хоза је из Хозића; Соба и Хереиз из Ковачеваца; Ђузел и Зељковић из Гламоча; и Каримени из Халапића. Сви су они били продали земљу и иселили се у Турску; вратили су се натраг 1913. године и добили су као земљу хасићску испашу.

43. Бегзићи.

Привредне прилике. Њиве су испод села, у Мајданима и Биљезима. Ливаде су у равни, испод њива. Паша је у Бусији, јужно од Гламоча. Кад се прокоси, стока пасе и у пољу.

Положај и тип. Куће леже на темену једне ниске терасе. Воду сада пију са чесама, а пре су пили са врела Велике Ајазме.

Кућа има: Јусуф-спахића 1, Билића 1, Оштра 2, Ђузела 1, Филиповића 17, Солака 6, Јашар-агића 1 и Калабе 1. Између кућа је већи простор, на коме су некад њиве, а некад ливаде. Куће Солака и Филиповића чине групе, које су издвојене.

Кућа Јусуф-спахића била је раније кула на четири боја и горња два боја су оборена.

Порекло становништва. Старе су породице: Јусуф-спахић, Билић, Оштре и Ђузел.

Филиповићи су дошли из Оцака 1875. год., када су им куће изгореле. Овде је њихова била Језерина. Паша Радаслија опкладио се са Радојицом, братом Филиповим, да кће моћи на своме вранцу стићи за дан из Гламоча у Босански Нови и врити се. Кад је Радојица то учинио, паша му је дао Језерину.

Солаци су живели у граду. Била их је једна кућа, из које је излазило седамнаест косаца. Све их је „куга помела“ и остала је само једна жена. Она се уда за Зељковића, такође из града. Зељковићи су у Гламоч дошли из Далмације.

44. Радаслије.

Привредне прилике. Изнад села је паша са шумом и смреком на главицама: Малој Стражи, Пашалици, Великој Стражи, Башића Главици, Медвед-Потоку и Аџалића Гају. Ливаде се у Згоновима. На Башића Потоку има девет млинова. Испод села, крај пута је „пилана“ Крстановића; он купује шуму од државе, а има и приватне.

Положај и тип. Куће леже ивицом, испод шумовите косе. У сред села је Башића Врело.

Кућа има: Радаслића 12, Башића 7, Бајрића 2, Ђирића 2, Вујнића 1, Париповића 1, Ивића 1, Козоморе 1, Ђапића 1, Шкраба 1, Јукића 1, Антабака 1, Чачија 2 и Биланџија 2. Куће Радаслића су у групи, до врела. Њихове куће су одвојене од кућа Башића речицом. Од кућа Ђирића, последњих мухамеданских кућа, удаљене су куће православних кмета (Вујнића, Париповића, Ивића и Козоморе). Даље, почев са Ђапићем настају куће најмлађих досељеника, далматинских католика. Куће Ђапића и Шкраба растављене су њивом и ливадам, растојањем око 80 м. Испод села, на путу око стругаре су куће: Крстановића 1, Аврама 1 и Митровића 1. Око 1840 године у селу су биле куће: Радаслића 2, Башића 1 и Наиповића 1.

Старине и порекло становништва. За „угарског вакта“ ово се село звало Забуковље. Испод куће је била црква Јабланица и гробље православних.

Радаслићи су пореклом из Родоса (?), до Цариграда. Њихов предак паша „освојио је прво Ливно“, тамо „стајао“ шест до седам година и онда дошао овде. Умро је, како ње-

гови потомци рачунају по натпису на надгробном споменику, 1587. године. Укопани су један до другог: паша, сеиз и коњ. Паша је овде био подигао цамију. „Букалар земац“ после пашине смрти, Јанковић је био отишао у Стамбол, тамо „изучио турску књигу“ и враћајући се кући „клањао уз рамазан“ код Филиповића у Опаку. Дошавши у Котаре, дигне војску, „зађе уз Босну робити“, запали цамије у Радаслијама и Гламочу и турско село Опачац у Хомару (које се после тога није ни „направило“) и погине у Дувну.

Исламовићи (старо презиме Наиповићи) јесу из Доњег Вакуфа. Њиховог претка довео је као хоџу паша Радаслија. Двојица Наиповића су „опотребали па отпртљали у Бања-Луку прије Аустрије“.

Башићи су из Јакира. „Много година послѣ Јанковића“ Башић отме сестру Радаслића, отрује јој брата и узме пола имања; иза отрованог брата остала је трудна жена, која је родила мушко дете. Радасије су имале Срб и Трубар. Али-бег Башић прода ова крајинска села Куленовићима и од тог новца намести кулу у Јакиру. Башићи су доцније били кесеције и двојица су удављена.

Париповић слави Св. Луку. Он је стари досељеник непознатог порекла и дошао је у кметство Башићима.

Ђирићи су се доселили из Гламоча „прије Аустрије“; купили су имање од Исламовића, кад су ови одселили у Бања-Луку.

Вујини слави Св. Николу. Ушао је удовици у кућу „пред Аустрију“; слави Св. Јована.

Ивић је доселио из Брањежаца у кметство Башићима „пред Аустрију“; слави Св. Јована.

Козомора је доселио из Богдаша „пред Аустрију“ у кметство. Слави Св. Ђорђа.

Шкрабо се доселио из Лиштана (у Ливањском Пољу) око 1881. године.

Биланције су доселиле од Цетине око 1893. године. Ђапић се доселио из Бителића (код Сиња) око 1896. г.

Чачије су се доселиле од Цетине око 1901. године.

Антабак се доселио из Рујана (у Ливањском Пољу) 1905. год.; он је ушао удовици у кућу.

1909. године су дошли: Крстановић из Гламоча; и Аврам, кафедија, из Ђуличана.

Јукић се доселио из Бителића 1911. године.

Бајрићи су се доселили из Гламоча 1911. год.; овде су дошли на имање, које су добили као мираз од Башића.

Митранић је дошао из Гламоча 1912. год.

45. Ковачевци.

Привредне прилике. Њиве су око кућа и испод кућа, у Подворницама и Пољу. Паша је у планини, изнад Радаслија и Ђослија, у Гају, Погоку, Извозу, Колибишћима,

Коси, Паљешу и Бризовачи, и у пољу у Сухопољу. Ливаде су на планини изнад Исаковаца, у Чемерницама, Пољицу, Јасипима, Чардацима и Матрацима. Дрва догоне са планине изнад Радаслија, из Извоза, Чатрње, Косе и т. д. Тројица имају на планини колибе и кошаре и тамо се баве зими и лети. Остали довуку сено колима или зими соницама.

Положај и тип. Куће леже у равни. У селу има 8 бунара, које су ископали најимућнији људи; најплићи је дубок 7, а најдубљи 20 м. Кад бунари пресуше, воду носе са Ајазме и са врела Хозића.

Кућа има: Кукавица 3, Унчанина 1, Ненадића 2, Нинковића 1, Ненадића 2, Смиљанића 1, Мајсторовића 3, Смиљанића 1, Марковића 1, Јандрића 1, Мрђена 1, Ковачевића 3, Смиљанића 1, Шеремета 1, Јуришића 1, Мркоњића 1, Соке 1, Ковачевића 3, Ненадића 1, Сока 2, Каримана 1, Ковачевића 1, Хоџића 1, Дамјановића 1, Крајине 1, Хоџића 2, Рејиза 4, Хоџића 6, Добријевића 1 и Ђурковића 1. Куће су око путева.

Порекло становништва. Хоџићи су староседеоци. Овде су „од како је Босна фет чињена“ (одкад је Турска ушла). Једни Хоџићи су отишли у Цариград после Окупације, а други после Анксије. Једни су око 1885. године „од потребе“ отишли Бања-Луци и Јајцу.

Рејизи су староседеоци.

Соке су староседеоци. Ови староседеоци (муслимани) преживели су кугу почетком 19. века.

Мркоњић је такође староседелац.

Ковачевићи су се доселили „пре много година“ из Ловица (у Лици). Њиховог претка (Ковачине Рама) било је све земљиште око Ковачеваца.

Јуришићи (старо презиме Ловрићи, а још старије Вујеви). Њихов предак је дошао из Штикова (код Врљике) крајем 18. века и донео дете у бешици. Овде је дошао на беговску земљу.

Мајсторовићи су крајем 18. века дошли од Врљике у Грковце (у Ливањском Пољу); одатле су почетком 19. века једни прешли овде. Славе Св. Николу.

Ђурковића прадед доселио се из Бителића у Челебић (у Ливањском Пољу). Ту је био само једну годину, па је дошао у Биличић, у кметство аги Радовцу; одатле је дошао овде у кметство Ковачевићу, у првој половини 19. века.

Нинковића дед дошао је као „најменик“ из Хасанбеговаца. Слави Св. Јована.

Кукавица је старо презиме Стојисављевићи. Њихов дед је дошао из Отишића (код Врљике) средином 19. века. Славе Арх. Михајла.

Ненадића дед живео је са два брата у околини Дрниша. Тамо су се средином 19. века поделили и двојица дошли овде. Децу су донели у сепетима. Славе Св. Ђурђа.

Јандрића предак дошао је од Врљике крајем 18. века и изнео дете у бисагама. Прво је „пао у Гламоч, у кметство Вељковићима“, и одатле дошао у Ђослије почетком 19. века. Њихов дед је средином 19. века чувао говеда у Радаслијама, и „пао је овде у кметство Ковачевићима“. Славе Св. Николу. Старо им је презиме Катићи.

Мрђен се доселио из Пријана средином 19. века. Слави Св. Стевана.

Шеремет се доселио из Далмације средином 19. века.

„Прије Аустрије“ су дошли: Смиљанићи из Халапића. Славе Св. Ђурђа; Марковић из Пријана. Слави Св. Јована; и Добријевић из Главица. Слави Св. Стевана.

Уначанин се доселио с Полаче (код Врљике) у Унац и одатле око 1870. године овамо. Слави Св. Николу.

Кариман се доселио из Халапића 1875. године, „уз буну, кад је изгорио Халапић од ешкије“.

Дамњановићи су се доселили из Засиока (код Сиња) 1912. године. Купили су имање од Хоџића, који су отишли у Малу Азију.

Крајина се доселио из Засиока (код Сиња) 1918. године и купио земљу од Турака.

46. Биличић.

Привредне прилике. Њиве су око кућа; затим до тесте и до воде у Подворницама, на северо-западу у Дрљачама и на југоистоку у Дењукушама. Летња паша је испод њива у Сухопољу. Ливаде су у планини, на североистоку у Матрацима и Чемерницама, а на југозападу у Чатрњи. Сено највише довлаче кући. Један Борчило имао је 1918. године кошару под Ђирића Брхом и тамо је изгонио стоку преко зиме. Једне су ливаде у пољу, испод оранице.

Положај и тип. Куће леже на широком темену једне косе. У селу су четири бунара; најдубљи је 12, а најплићи 8 м. Они мало када пресуше.

Кућа има: Иванковића 1, Каримана 1, Мемиша 1, Борчила 3, Радовца 1, Врцеље, Красића 1, Козомора 2, Станковића 1, Лутвица 2, Чолића 1, Радоваца 2, Каримана 1, Станковића 1, Каримана 1, Потуровића 1, Каримана 1, Бејтегића 1, Нухића 3, Дедића 1, Ђузела 1 и Хоџића 2. Куће су разређене; у селу, око пута, је Велики Мејдан. Између кућа Борчила и Дедића су њиве и то растојање износи око 100 м. Између кућа Красића и Козоморе је пут, који води у њиве и којим се гони стока.

Порекло становништва. Староседеоци су ове три муслиманске породице: Бејтегићи, Радовци и Нухићи.

Староседеоци су православни Красићи, који славе Св. Стевана.

Борчиле су пореклом од Дрниша и тамо им је кућа била на цести. Око Дрниша има Борчила католика, с којима се ови рођакају.

Козоморе су се доселиле из Халапића почетком 19. века у кметство. Славе Св. Ђурђа.

Станковића дед живио је у Ковачевцима. Одатле је отишао „пунцу“ у Хасанбеговце, и затим прешао овамо око 1850. године. Слави Св. Ђурђа.

Лутвице су дошле из Доца „иза Аустрије“ и овде купиле земљу.

Потуровићи су се доселили из Младешковаца 1878. године и овде купили земљу.

Ђузел је дошао из Гламоча 1880. године као хоџа.

Мемиш је дошао из Прилуке 1880. године и овде купио земљу.

Каримани су се доселили из Халапића почетком 20. века. Купили су земљу од Радоваца, који су се одселили у Турску.

Хоџићи су се доселили из Ковачеваца почетком 20. века. Они су, живећи у Ковачевцима, имали овде земљу; на њу су прешли кад су се поделили.

Врцеља је доселио из Струпнића (у Ливањском Пољу) у кметство почетком 20. века.

Чолић је дошао из Драгнића око 1906. године. Овде је купио земљу од Радоваца, који су „отпртљали у Турђију“.

Иванковић је дошао из Ковачеваца око 1911. године и овде купио земљу.

47. Ђослије.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је изнад села у Чатрњи, и с друге стране у Сухопољу, испод њива. Ливаде су на планини, изнад паше, у Чатрњи, и изнад села Дубраве у Чемерници и Матраку. Из Чатрње довлаче сено. Један сељак бави се зими са стоком у Матраку. Један има кошару и колибу у планини.

Положај и тип. Куће леже на тераси, с десне стране Медвед Потока, и ивицом између терасе и стране. У сред села је врело Точак, које крајем августа понекад мало пресуши.

Кућа има: Љубоје 1, Хамзића 1, Беђукића 1, Ристића 3, Џуцалије 1, Каримана 1, Рговића 1, Дамњановића 1, Шимлеше 1, Лијића 1, Ђапића 2, Бодуљака 1, Рговића 1, Марковића 1, Борчила 2, Хамзића 1, Борковића 1, Ђермана 1, Хамзића 1, Дедића 1, Паиштра 1, Шкорња 2 и Хамзића 4. Куће су растурене. Између кућа Хамзића и Борковића су ливаде. Куће Катића и Ђапића растављене су долином Медвед-Потока.

Порекло становништва. Староседелачке су ове три муслиманске породице: Шкорње, Дедић и Хамзићи.

Беђукић се доселио из Хоџића око 1840. године.

Ристића дед био је у Ковачевцима, Шумњацима, Халапићу и Рудићима. Одавде је дошао 1850. године у Ђослије, у кметство Маслу, а после је постао кмет Филиповића. Слави Мратин-дан.

Борчиле су се доселиле из Главица 1875. године.

Љубоја прадед живео је у Биличићу, као кмет Ковачевића. Дед им је прешао у Халапић, у кметство Ђугу. Одатле су доселили у Главице око 1840. године, и из Главица у Ђослије 1875. године. Славе Св. Марка.

Борковић се доселио од Врљике средином 19. века у Радаслије; после 1878. године дошао је овде и купио земљу. Слави Св. Николу.

Ђерман се доселио из Рудића око 1878. године. Слави Св. Марка.

Лијић је доселио из Сатрића (код Сиња) око 1885. год.

Ђапићи су се доселили из Бителића око 1890. године.

Кариман се доселио из Халапића око 1891. године уз мајку, која се преудала.

Бодуљак се доселио од Врљике око 1893. године.

Рговићи су се доселили из Бителића око 1900. године.

Шимлеша се доселио из Бајагића (код Сиња) око 1902.

Марковћ је из Пријана прешао у Ковачевце, и отуда овде у кметство око 1903. године. Слави Св. Јована.

Дамњановић се доселио из Заснока (код Сиња) око 1906.

Паштер је прешао из Зајаруге у Оцак, и одатле овамо око 1908. године.

Џуцалија се доселио из Бителића 1920. године. Слави Св. Ђурђа.

Сви новији досељеници из Далмације долазили су, кад је тамо била овладала „тисноћа“, а овде појевстинила земља. Они су земљу тамо продавали а овде куповали.

48. Хозићи.

Привредне прилике. Њиве су између Горњих и Доњих Хозића. Паша је у Хомару. Пољске ливаде су до Јаруге, а на планини изнад Исаковаца у Матраку, Пољицу и Јасику. Шкрбић има колибу и кошару на планини. Хозићи немају ливаде на планини изнад Ђослија.

Средином септембра, када је овршено жито на „харманима“ на колима са шест волова прегоне сељаци сено из планине изнад Исаковаца у Биличић, Ковачевце, Ђослије, Рудиће и Халапић.

Положај и тип. У Горњим Хозићима куће леже на страни, а у Доњим на темену косе. У Горњим Хозићима испод кућа је бунар; у Доњим има такође бунар, а воду носе и са Делибунара, који никад не пресушује.

У Горњим Хозићима су куће: Шкрбића-1, Симиције 1 и Врцеља 2; а у Доњим: Ђугумовића 1, Бећукића 2, Џуцалије 1, Ђатића 1, Хоза 2, Вишића 1, Карахоћића 1, Буловића 1, Малешевића 1 и Гвера 1. Горњи и Доњи Хозићи растављени су њивама и то растојање износи око 250 м. У Горњим Хозићима куће су у групи, а у Доњим око кућа су „башче“.

Порекло становништва. Ђугумовићи су старина.

Хозе су такође старина. Једне Хозе су одселиле у Језеро, у Подгори, где су купиле земљу; један је одселио 1914. а други 1920. године.

Малешевић је дошао из Вагана у кметство око 1871. године; слави Св. Јована.

Вишић је доселио из Опачића 1875. год.

Гвере су живеље у Пеуљама (у Грахову); одатле је дошао њихов прадед у Главице; из овог села прешао је њихов дед у Биличић; а њихов отац је купио земљу и дошао у Хозиће око 1878. год.

Шкрбић је доселио из Унца у Отковце и одатле у Хозиће око 1881. год., купивши земљу. Слави Св. Јована.

Карахоћић је доселио из Гламоча око 1901. год., дошавши на материну земљу.

Симиција је доселио из Рељинца (у Вагану) око 1901. год. у кметство Јанковићу. Слави Св. Јована.

Бећукић је дошао из Ђослија око 1901. год. у кућу жени неког Шабића.

Врцеље су се доселиле из Биличића 1912. год.

Буловићи су се доселили из Бителића, код Сиња, 1914.; овде су купили земљу. Славе Св. Јована.

Џуцалија се доселио из Бителића 1918. год.; овде је купио земљу. Слави Св. Ђурђа.

Ђапић је доселио из Бителића 1920.; купио је земљу од Хоза.

49. Рудићи.

Привредне прилике. Њиве и „башче“ су испод кућа, а паша и ретка дрвета изнад кућа у Паљежима. Ливаде су у пољу (Рибњаку), а на планини у Старетини и Матраку. Један Јовичић има на планини колибу и кошару. Шума је изнад паше.

Положај и тип. Куће леже на темену ниске терасе испод стране поља, и на овој страни.

Кућа има: Пердува 3, Тривуновића 4, Кесића 1 и Вракела 3. Куће Пердува су издвојене од осталих, које чине групу. Од ове групе је одвојена друга, где су куће: Ненадића 4, Козоморе 1 и Ненадића 1. И у трећој групи су куће: Јовичића 3, Ловра 1, Иветића 2, Козомора 2, Сушића 1 и Иња 1.

Порекло становништва. Козомора (старо презиме Убавић) досељен је „давно“ из Стекероваца. Њихов предак дошао је као дете уз мајку, која се била удала овде за једног Козомору.

Тривуновићи су се доселили из Пеуља почетком 19. века. Славе Св. Петра.

Јовичићи су се доселили из Цивљана (код Врљике) у првој половини 19. века. Отуда је „од потребе“ дошао њихов дед у најам, овде се оженио и остао. Славе Св. Николу.

Ловро је досељен из Пеуља, такође у првој половини 19. века. Слави Св. Ђурђа.

Иветића дед доселио се из Бастаха (у Ливањском Пољу). Слави Св. Стевана.

Кесића дед се доселио из Печенаца (у Грахову) у Брањешце. Ту је рођен његов отац, који је затим прешао у Халацић. Овде му је једном дошао Ђуг Омер и тражио расола; кад му Кесић није дао, Ђуг га дигне и он око 1860. године пређе из Халацића у Рудиће. Слави Св. Ђурђа.

Ненадићи су се доселили из Грковаца (у Ливањском Пољу). Тамо их је у задрузи било 60 чељади. Изделе се и једни доселе у Ковачевце. Одатле су прешли овде око 1860. године. Славе Св. Ђурђа.

Козомора се доселио из Халацића у кметство око 1870. године. Слави Св. Јована.

Сушић је досељен из Халацића око 1870. године.

Ињац је доселио из Грковаца око 1880. године као приводак. Слави Св. Василија.

Вракеле су биле у Заглавици, Рудићима и Ђослијама; из последњег су села прешле овде око 1886. године. Славе Стевана Дечанског.

Пердуви су дошли из Пердухова Села у Брањешце, и одатле овде око 1898. године.

50. Халацић.

Привредне прилике. Њиве су у селу, између кућа и испод кућа; некад буду поплављене. Паша је изнад кућа, у Паљежима, Коси и Столовима. Ливаде су у пољу, у Барама, око Рибњака, и на планини у Старетини и Матраку. Дванаест људи имају у Старетини колибе и кошаре и тамо се баве зимом. Шума (јелова и смрчева) је изнад паше.

Положај и тип. Куће леже на темену једне ниске терасе и ивицом између тога темена и стране. Воду носе са точка; кад он пресуши, иду по воду на Рибњак и у Рудиће.

Кућа има: Биландије 1, Калабе 1, Вујичића 1, Бојкића 1, Лукића 1, Талијана 4, Калаба 4, Вракеле 1, Кржа 3, Лончара 2, Тркуља 2, Толимира 1, Радоје 1, Калаба 6, Ерцага 1, Злоглава 2, Ивића 2, Вракеле 1, Гузијана 2, Кнежевића 1, Лончара 2, Петровића 3, Пуцара 1, Вишекруне 1, Смиљанића 3, Копоње 1, Куробаса 2, Ђурковића 2, Пјевалице 1, Козоморе 1, Каримана 1, Пролића 1, Шуљуга 1, Баришића 3 и Иветића 1. Првих пет кућа одвојене су једна од друге. Остале

куће чине две групе, и то прва почиње са кућама Талијана и завршује се кућама Лончара, а другу чине остале куће. У обема групама између кућа су њиве.

Порекло становништва. Каримани, муслимани, су староседеоци. Били су „паљени уз буну“.

Ђузи, муслимани, живели су овде и раселили се, Али-башићи, муслимани, отишли су у Куманово 1911. године.

Пуцар је староседелац. Слави Св. Ђурђа.

Петровићи су се давно доселили из Губина (у Ливањском Пољу). Славе Св. Ђурђа.

Талијана је старо презиме Аћимовићи. Њихови претци су се доселили из Цијевљана (код Врљике) крајем 18. века. Дошли су „од потребе“, а овде су „пали у кметство“. Њихов прадед је овде умро од куге крајем 18. века. Славе Св. Ђурђа.

Почетком 19. века су се доселили: Тркуље из Грковаца, „од потребе“. Славе Св. Јована; Лончари (старо презиме Кисе) из Врбице (у Ливањском Пољу). Славе Св. Ђурђа; Ерцаг из Врбице (у Ливањском Пољу). Слави Св. Николу; Смиљанићи из „Кавура“. Славе Св. Ђурђа; и Козомора из Шумњака.

Толимир је пореклом од Дрниша. Отуда су дошла у Шумњаке три брата. Један од њих врати се у Дрниш, један оде у Злосела (у Купресу), а трећи није хтео радити бегу и у првој половини 19. века дође овамо.

Калабе су живеље у Бастасима (у Ливањском Пољу). Тамо им је бег Фирдус био одузео 500 оваца и коза и „доћерао их до једне краве“. Њихови дедови, шесторица браће, дођу средином 19. века у Рудиће, где су држали „турски целеп“. Онда су дали Зељковићу по „оку каве и шећера“ и дошли у Халацић њему у кметство. Затим су постали кмети Ђуга.

Вујичић се доселио из Врбице (у Ливањском Пољу) средином 19. века. Слави Св. Николу.

Бојкић је прешао из Хасића средином 19. века у Ђослије и одатле овде. Слави Арх. Михајла.

Крже су се презивале Ђуђузи и Мирковићи. Доселио их је њихов дед из непозната места. Славе Св. Ђурђа.

Злоглави су се доселили „од потребе“ из Шумњака средином 19. века. Славе Св. Николу.

Гузијани су се доселили из Брањежаца средином 19. века.

Ивићи су се доселили из Поповића средином 19. века. Славе Св. Јована.

Кнежевић се доселио из Врљике средином 19. века. Слави Св. Петра.

Копоња се доселио из Главица око 1860. године. Слави Св. Николу.

Ђурковићи су се доселили из Врбице око 1860. године. Њихови дед и отац „ходали су по најму.“ Славе Св. Тому. Браќела се доселио из Рудића око 1870. године. Слави Мратин-дан.

Пјевалица се доселио из Трнова (код Варцара) око 1880. године. Његов отац је „ходао по најму“, па купио земљу. Слави Св. Илију.

Крајем 19. века доселили су се: Пролић и Шуљук из Потравља (код Сиња). Овде су купили земљу; Баришићи из Засиока (код Сиња). Овде су купили земљу од Турчина; Биланција се доселио из Маљкова (код Сиња) и овде купио земљу. Доле му је земља била „тишња:“ Радоја се доселио из Дубрава. Он је „ходао по најму“; и Куробасе су се доселили од Врљике (са врела Цетине) и овде купиле земљу. Славе Св. Јована.

Почетком 20. века доселили су се: Јукић из Бителића (код Сиња). Овде је купио земљу; Вишекруна се доселио из Бастаха (у Ливањском Пољу) и ушао у кућу Али-Башића. Слави Св. Стевана; и Вракела се доселио из Рудића „на женинство“. Слави Св. Мрату.

51. Брањешци.

Привредне прилике. Њиве су између кућа, у равни долине Ваганца. У пролеће вода избије на страни и потоци равни. Паша је изнад села у Долинама и Вршчићима (где има и јелове и смрчеве шуме). Ливаде су на планини, у Ражаном и Старетини. Траву некад купују у Матраку. Четири сељака имају у Матраку колибе и кошаре.

Положај и тип. Куће леже око равни, на страни и на темену једне ниске терасе. Воду захватају са Гузијановог Бунара.

Кућа има: Шавија 4, Ивића 1, Бошњака 3, Ерцега 1, Пердуха 1, Гузијана 2, Николића 1, Ивића 1 и Ненадића 2. Прве куће, почев од Шавија па до Гузијана, одвојене су од осталих њивама и то растојање износи око 400 м.

Порекло становништва. Ивићи су се доселили из Поповића у почетку 19. века. У Поповиће су се доселили из Ливањског Поља.

Гузијани су се доселили из Бараћа (код Варцара) почетком 19. века. Дигао их је Турчин са земље. Славе Св. Николу.

Нинковића предак дошао је из Поповића у најам Гузијанима око 1861. год. Славе Св. Јована.

Ненадићи су дошли из Дабра (код Сиња) на кметство Радићу; доселили су се око 1886. год. Славе Св. Николу.

Шавије су се доселиле из Вагана око 1888. год у кметство Вучићу.

Бошњаци су се доселили из Преодца око 1889. год., у кметство Вучићу; тамо су имали мало земље. У Преодац су дошли из Црног Врха. Славе Сретење.

Пердух се доселио из Пердухова Села око 1891. год. „на пушченину“.

Ерцеви су пореклом из Херцеговине. Кад су им Турци једном „силовали жене“, они Турке побију и утекну. Побегла су три брата и један дође у Врбицу, а два у Грахово. У Грахово су дошли били (Билбија) и Мића. У Врбици су из њихове куће кроз 327 година излазили попови. Из Врбице један Ерцег је „изишао“ овде 1900. и купио земљу од Вучића (Вујнића).

52. Главице.

Привредне прилике. „Башче“ са купусом и кромпиром су испод кућа. Њиве су у пољу, такође испод кућа, око тесте и воде. Кад је кишно, вода их топи. Често у пролеће, кад се њиве узору, вода их потоци. Паша је на кршу, изнад кућа, у Долинама, Озрену и Главици. Ливаде су у Брањешцима, Ржаном (до Поповића), у Барама (око Рибњака) и даље по Прибељи, у Матрацима и Старетини. Тројица сељака имају кошаре и колибе у Прибељи, а по један у Матрацима и Старетини. Остали довлаче сено кући.

Положај и тип. Куће леже ободом равни, по страни ниске терасе, а делимиче и по њеном темену. Воду носе са јаруге Рибњака и из двају бунара, који су испод кућа.

Кућа има: Ликокура 2, Станивука 1, Гашића 1, Копоње 1, Ђурковића 2, Јаковљевића 1, Киса 1, Ђекића 3, Радоја 1, Клинца 1, Красића 1, Вујнића 2, Гузијана 1, Нинковића 2, Ђурића 1, Добријевића 8, Гашића 3, Гвера 6, Вјештица 1, Вујнића 5, Љубоја 3 и Јандрића 3. Куће прве четири породице су близу једна друге; куће даљих седам породица издвојене су од ових, али су такође у групи; куће Гузијана и Нинковића растављене су „окрајком“, кошаницом, на дужини од 100 м. Овај окрајак коси „Турчин о себи“, и то је његово; куће Добријевића су у групи; и даље групе породичних кућа одвојене су једна од друге, као куће Гашића од Добријевића, куће Љубоја од Вујнића и т. д. Око 1880. год. била је једна кућа Добријевића, а данас их је осам.

Порекло становништва. Ликокури су староседеоци. Славе Св. Јована.

Копоња је староседелац. „Уз буну“ 1875. године био је „опотребио“ и отишао у Бања-Луку; кад се отуда повратио, на својој земљи је затекао Гашића. Слави Св. Николу.

Клинац је староседелац. Слави Св. Јована.

Гвере (старо презиме Милишићи) доселили су се из Пеуља крајем 18. века. Овде су „прекужили кугу“. Славе Св. Николу.

Ђекићи су се доселили из Младешковаца почетком 19. века. Славе Св. Јована.

Добријевићи су дошли из Грахова почетком 19. века. Тамо им је било „тијесно“. Једно време, пре него што су овде дошли, живели су у Поповићима. Славе Св. Стевана.

Вујнићи су се доселили почетком 19. века из Петрова Врела. Славе Св. Николу.

Јандрићи (старо презиме Катићи) пореклом су из Кољана (код Сиња). Крајем 18. века дошли су у Ђослије, а почетком 19. века овде. Славе Св. Николу.

Станивука је привела мати из Пријана око 1950. године. Красић је са Камена. Тамо је остао „сиротан“, па је дошао ујаку Мијаљници (који је „замро“) око 1850. године.

Гашићи су дошли из Пеуља средином 19. века. Тамо им је била „тијесна земља“. Славе Св. Ђурђа.

Љубоје су из Биличића прешли у Халапић, и одатле овде око 1850. године. Славе Св. Марка.

Нинковићи су из Херцеговине дошли у Поповиће. Кад их се ту народило четрдесеторо чељади, они су се изделили и прешли овде око 1856. године. Славе Св. Јована.

Вјештица (старо презиме Грубер) доселио се из Зрмање („на домак Книна“). Његовог претка је „дигла Аустрија на војску“, а „он био на међи, па побегао“. Прво је дошао на Подић (у Унцу) затим у Брањешће и одатле овамо око 1860. године. Слави Св. Ђурђа.

Ђурковићи су се доселили из Нуглашице око 1864. године. На месту њих били су овде Нинковићи, који су прешли на друго кућиште. Славе Св. Тому.

Ѓузијан је дошао из Медених Селишта око 1880. године. Њих је било „чудо браће“ па им је отац ишао у Бања-Луку, за „рађом“. Овде је нашао кућиште. Слави Св. Николу.

Јаковљевић се доселио из Нуглашице око 1890. године. Био је у најму, па је ушао жени у кућу. Слави Св. Јована.

Ђурић је доселио из Подобљаја (у Грахову) као приводак око 1891. године. Слави Св. Николу.

Радоје су „променили двадесет кућишта: чим виде да им жито не роди једне или две године, иду тражити боље“. У Одаку су се „прели с Турцима“, па их је „заћеро“ бег Филиповић. Овде су дошли на кметство око 1903. године.

Кисо је пореклом из Челебића (у Ливањском Пољу). Био је у Гламочу ковач и одатле је дошао овамо 1906. године. Слави Св. Ђурђа.

53. Медена Селишта.

Привредне прилике. Њиве су испод кућа. Паша је покршу, изнад кућа, у Озрену. Ливаде су у Ржаном (долу до села Поповића) и у Рајићки (испод Прибеље). Сено довлаче кући. Од кућа до цесте је прогон.

Положај и тип. Куће леже ивицом између кршне стране и равни поља. Воду захватају са јаруге Рибњака, и то у јутру, пре сунца.

Кућа има: Малеша 1, Срдића 4, Ивића 2, Срдића 1, Милета 1, Ѓузијана 3, Рудића 1, Домузина 1 и Ликокура 2. Куће Срдићи су у групи. Између кућа Малеша и Срдића и Срдића и Ивића су њиве и растојања по 100 м.

Старине и порекло становништва. Изнад села на Малом Озрену је Градина, остатак од зида.

Милета је досељен из Главица око 1830. године. Слави Св. Јована.

Глишчевићи (старо презиме Ѓузијани) дошли су из Брањежаца у првој половини 19. века; њиховог „деда дигао је бег“. Славе Св. Николу.

Срдићи су се доселили из Црног Врха (до Рора) око 1850. године. Тамо им је била „тијесна земља и танко се живело“. Њихов дед је овде прво био станар, па је потом ступио у кметство. Славе Св. Николу.

Рудић је досељен из Пеуља (у Ливањском Пољу) око 1886. године. Он је „ходао по најму“, затим купио „комадић земље“ и оженио се. Слави Св. Јована.

Домузин је дошао из Опачића у кметство 1899. године. Слави Никољдан.

Ликокури су се доселили из Главица 1901. год. Славе Св. Јована.

Малеш је дошао у кметство из Главица 1903. године. Слави Св. Јована.

Ивић је доселио у кметство из Поповића 1909. године. Слави Св. Јована.

54. Шумњаци.

Привредне прилике. „Башче“ са купусом и кромпиром и њиве су испод кућа, у пољу. Паша је изнад кућа, у кршу Страни. Ливаде су у Ржаном (под Шатором) и у Брдима; на североистоку ливаде су у Млиништима и Колебиштима. Шесторица сељака имају у Млиништима колибе и кошаре.

Код бунара Врбе био је беглук, где су расточки бежи држали благо. Ту су имали: чардаке, кошаре и појате и излазили су да летују. Уз буну 1875. године овај је беглук изгорео. Остао је само амбар, који је „распаран“ и отеран у град.

Положај и тип. Куће леже ивицом између кршног одсека и равни поља. Воду носе са „Ђуранића“, из два бунара који су дубоки по 10 м. и са бунара Врбе (који је испод кућа и дубок 4—5 м.).

Кућа има: Радумиле 1, Сребра 1, Радумила 13, Стојанаца 1, Ловра 7, Козомора 12, Крндија 2, Толимира 8, Ђурагића

2, Сребра 1, Шавије 1 и Козомора 4. Првих 15 кућа су близу једна друге. Кућа Стојанца одвојена је од кућа и Радумила и Ловра. Куће Ловра и Козомора чине групе, растављене њивама. Од последњих је издвојен „чопор“ кућа Крндија и Толимира. — Око 1860. год. била је кућа Радумила са 66 чељади.

Порекло становништва. Толимири су старина. Славе Св. Јована. Око 1871. год. једни Толимири су одселили у Лијевче и код Варцара.

Ловре су старином из Котора и тамо су се звали Бачкоње. Отуда су дошли у Поповиће. Овде их се доста народило; тада су се изделили и једни су дошли у Шумњаке крајем 18. века, а други су отишли у Дубраве. Славе Св. Ђурђа. Око 1861. год. били су у једној кући.

Козоморе су из Пећске, до Варцар-Вакуфа. Тамо су се звали Убавићи. Доле их се доста „народило“ и било им „тијесно“. „Бегенисали“ су овде, где је била „просторија“, и дошли крајем 18. века. У њихову кућу ушао је један Козомора из Ливањског Поља и дао им име. Славе Св. Ђурђа. С њима су једна породица Ђурагићи.

Радумиле и Сребре доселиле су од Книна почетком 19. века. Има их сада и око Дрниша. Причају, како је била реч: „У Турчина и у Радумила нема свеца.“ Славе Св. Ђурђа. Једне Радумиле су одселиле у Бања-Луку и Градишку „прије Аустрије“, камо их је „оћерала незгода“. Сребро на дну села преселило је са горњег краја села око 1880. год.

Крндије су се доселиле из Вагана око 1870. год. Славе Св. Ђурђа.

Шавије су дошле из Вагана око 1891. год. Тамо су били сви у једној кући, изделили су се и овде прешли у кметство.

Стојанац се доселио из Рујана (у Ливањском Пољу) око 1894. год. Слави Св. Симеуна.

У Шумњацима су живели Пурњаге и Солдати. Пурњаге су одселиле у Бања-Куку „прије Аустрије, далеко“. Солдати су били на Ђурагића кућишту.

Досељеници су се настањивали као кмета расточких бегова Филиповића. Козоморе су били кмети Хаџи-Мехмед-бега, Омер-бега и Дервиш-бега; Сребро је био кмет Дервиш-бега, Шавија Смајил-бега и Солдати Зајим-бега.

55. Ваган.

Привредне прилике. У Подкрају, „башче“ са кромпирама су у вртачама, на тераси. Њиве су испод кућа, на тераси, и испод терасе у пољу, у Барама. Паша је изнад села по кршу, у Страни, Брду, Крњевцу и Кадињачи. Ливаде су на планини, у Коритима, Млиништима, Чардаку и Матрацима. У Вагану Барном њиве и башче су између кућа и испод кућа, затим у долу Барама. Ливаде су у Млиништима и у Рајићки. Сено отуда превлаче.

Положај и тип. У Подкрају куће леже на темењу терасе. Воду доноси са бунара Језера и Хумићевца; лети, кад се вода из бунара измуче, брзо се понова налије. У Вагану Барном куће леже на темењу и на страни терасе. У Кулини куће леже на страни красиначке депресије. Воду захватају са бунара Барнака.

У Подкрају су куће: Шавија 20, Пејића 1, Малешевића 4 и Пејића 2. У Вагану Барном су куће: Малешевића 4, Рудића 1, Крндија 4, Пејића 3, Ивића 3 и Гашића 1. И у Кулини су куће: Симиџија 3 и Шавија 2. У Подкрају куће Шавија и Пејића чине једну, а куће Малешевића и Пејића другу групу. У Вагану Барном куће Малешевића су у групи, а куће Рудића и Крндија су растављене њивама. У Кулини одвојене су групе кућа Симиџија и Шавија. — У Подкрају је око 1838. год. била једна кућа Шавија са 65 душа.

Порекло становништва. Рудићи су најстарији досељеници. Доселили су се из Пеуља у другој половини 18. века. Увек их је била једна кућа. У Лијевну је један „право зенђио“ Рудић, који је давно одселио. Слави Св. Јована.

Пејићи су се доселили од Дрниша у другој половини 18. века. Њихових предака, који су дошли, било је петорица; четворица нису имали деце, а Пејо је имао. Славе Св. Николу.

Шавије су се доселиле из Петрова Поља, испод Дрниша, у Сајковић, у Ливањском Пољу. Ту су имали „добру кућу, добро стање и властиту земљу“. Али им изгори кућа и у њој тапија. Онда су их ливањски бегови Фирдуси хтели начинити кметима. Петар Шавија дође Дервиш-алајбегу „Пилиповићу“, који је погинуо на Мишару. Ваган је тада био неког Турчина Зеца. Дервиш га обеси и његову земљу да Петру. Кад су Шавије око 1838. године биле у једној кући имале су до 3000 оваца, коза, овнова и јараца; 700 јагањаца, 200 јаради и 24 телета. Око 1876. године неке Шавије су се одселиле у кметство, у околину Санског Моста.

Крндије су се звали Кантаревићи. Њихови су преци секли „бјељевину“, па рекли да секу „крндију“. Доселили су из Плавна, северно од Книна, у почетку 19. века. Славе Св. Ђурђа.

Малешевићи су дошли из Бјелајског Поља у Прибељу и одатле у Ваган — Подкрај почетком 19. века; у Ваган Барни су прешли у првој половини 19. века.

Гашићи су дошли из Главица у првој половини 19. века. Њихов предак је „ходао по најму, па овде закућио“. Славе Св. Ђурђа.

Ивићи су дошли из Поповића у Главице и одатле овде средином 19. века. Славе Св. Јована.

Симиџије су старином Цричевићи. Доселили су се из Отковаца, од Вујаковића, средином 19. века.

и настанио у Горовичу. Имао станове у данашњем селу Шумама. Допало му се земљиште и он се са синовима пресели и настани у „Пландишту“ где је и први замјетак Шума. Данашњи потомци су шесто колено: Мирко — Михаило — Марко — Станко — Петар (старац од 90 г. који дрича) — и његових пет синова. До скоро се нису узимали. Од Мирка и његових потомака данас су ове породице.

Сћанојевићи 7 к., *Пойовићи* 16 к., *Глишићи* 3 к., *Маршићи* 3 к., *Максимовићи* 5 к., *Сћанкићи* 8 к., *Прокићи* 2 к., *Глишићи* 3 к., *Урошевићи* 8 к., *Мирковићи* 3 к., *Живановићи* 6 к., *Живојиновићи* 3 к., *Николићи* 3 к., *Богичевићи* 2 к., *Прокићи* 3 к., *Миловановићи* 2 к., *Јаковљевићи* 2 к., *Ристићи* 4 к., *Марковићи* 7 к., *Бајићи* 1 к., *Ранковић* 1 к., *Лазих* 1 к., *Пејковићи* 3 к., *Анђонијевићи* 3 к., (101 кућа). Слава: св. Ђорђе.

Остале породице су:

Милићи 3 к. Слава: св. Никола. Доселио се деда из Штипља (белички, моравски).

Дошљаковићи (Милојевићи) 5 к. Слава: св. Никола. Доселио се пре 100 и више година предак Милоје из Страгара.

Недељковићи 6 к. Слава: св. Никола. Доселио се деда из Међулужја.

Милојевићи 6 к. Доселио се деда из Добраче (гужански).

Глишићи 3 к. Слава: св. Аранђел. После Устанка доселио се прадед из Крајине.

Андрићи 2 к. Слава: св. Аранђел. Скорије дошли из Божурње.

Маринковићи 4 к. Слава: св. Аранђел. Пре 80 г. дошли из Саранова.

Милошевић 1 к. Слава: Михољдан. Дошао из Земуна.

Стојановићи 6 к. Слава: св. Лазар. Прадед се доселио из Трнавe.

Ерићи 5 к. Од Ерића из Трнавe

Имају једно гробље. Раније имали гробље у Горовичу.

РЕГИСТАР

ЗА КУПРЕШКО, ВУКОВСКО, РАВНО И ГЛАМОЧКО ПОЉЕ.

I Топографска имена.

- Ајазма 141.
Алајбеговац 66.
Алајбегов Оцак 29, 34, 55, 79.
Арманишта 65.
Апин Бријег 7.
Ауалића Гај 139.
Бабино Врело 65.
Бабића Врело 138.
Бабићи 51, 67.
Бадањ 126.
Бајагић 47, 114, 134, 144.
Бајићи 97.
Бајрамовци 56, 61, 116, 133.
Бајрића Бунар 115.
Балагића Бунар 122.
Балаклагија 132.
Баљци 47, 49, 89, 97, 99, 101, 102.
Бања Лука 22, 24, 26, 27, 51, 52, 53, 60, 61, 74, 96, 106, 107, 118, 122, 129, 137, 140, 141, 149, 150, 152.
Бањани 50, 101, 102.
Бараћ 52, 148.
Баре 27, 110, 112, 113, 128, 134, 146, 149, 152.
Барњак 117, 153.
Бастаси 46, 137, 146, 147, 148.
Батајница 93.
Башинац 75.
Башића Врело 139.
Башића Главица 139.
Башића Мост 127.
Башића Поток 139.
Башка Вода 26, 26.
Башче 85.
Бегзићи 32, 36, 44, 138.
Беговац 9, 103.
Бегово Село 29, 34, 65, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 124.
Берлини 32, 127.
Бешњево 69, 112.
Била 43, 127, 130.
Билећа 50, 61.
Бели Поток 29, 34, 43, 45, 55, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 83.
Биличић 9, 32, 36, 44, 57, 109, 113, 133, 142, 144, 145, 150.
Бинић 124.
Бителић 42, 47, 113, 114, 115, 116, 134, 135, 140, 141, 145, 148.
Бјелајско Поље 32, 153.
Благај 15, 22, 29, 33, 34, 55, 67, 68, 70, 72, 91, 97.
Благодија 123.
Богдаши 46, 140.
Бојана 74.
Боровац 127, 123.
Босански Нови 139.
Босански Патрковац 99.
Ботун 29, 34, 55, 80, 82, 83, 84, 86, 91.
Ботуњски Стожер 83.
Брајићи 30, 35, 56, 106, 107, 110, 118, 129.
Брањешци 31, 36, 57, 140, 146, 147, 148, 149, 150, 151.
Братаче 50, 97.
Брач 24.
Брванци 60, 65.
Брдо 31, 82, 117, 132, 133, 135, 136, 137, 152.
Брда 31, 55, 56, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 97, 151.
Брдине 67.
Брдски Подкрај 31, 35, 117.
Брег 85.
Брегови 135.
Брезичани 91.
Брижине 70, 71, 74, 93.
Бризоваца 141.
Бријег 127.

Бришци 81.
Брчко 59, 96.
Бугојно 11, 22, 24, 26, 27, 41, 50, 51, 53, 58, 59, 61, 81, 93, 101, 116, 136.
Бујаднице 128.
Буквица Коса 126.
Буковача 75.
Буковик 118.
Буковица 48, 73, 82.
Бунар 86, 123.
Бунарина 115.
Бунгурова Пољана 67.
Буранић 151.
Бусаваче 117.
Бусија 137, 138.
Бусије 128.
Бусовача 125.
Бухово 77.
Бућевача 93, 94.
Буч 69.
Бучје 137.
Бушко Блато 87.
Буџаци 115.

Ваган 24, 81, 87, 94, 104, 107, 111, 117, 118, 119, 120, 124, 132, 145, 148, 152, 153.
Ваганац 116, 133, 148.
Ваган Барни 152, 153.
Ваљови 98.
Варцар 104, 118, 148, 152.
Варцар Вакуф 52, 60, 90, 105, 106, 107, 109, 112, 113, 129, 152.
Ватељ 6.
Ведашићи 49, 98.
Веларе 60, 64, 65.
Велија 52, 108.
Велика Ајазма 138.
Велика Врата 11, 27, 75, 77.
Велика Пољана 12.
Велика Стража 139.
Велики Криж 79, 85.
Велики Мајдан 142.
Велики Слани До 16, 122, 123.
Велики Стожер 6.
Велики Стржањ 8.
Велико Село 118.
Весела 86.
Вигишиће 65.
Видимлије 10, 14, 31, 35, 36, 40, 43, 56, 119, 121, 122, 124, 126.
Видово Село 108.
Вилићевац 82.
Вилухе 60, 105—106.
Виница 26, 48, 70.
Вис 24.
Висабаба 105, 113.
Виторога 6, 12, 15, 63, 92, 123.
Витрени До 137.
Витрењаци 101.

Водењаци 137.
Водица 123.
Вођеница 6, 9, 28, 30, 99, 100, 102.
Воштани 49, 77.
Врана 82.
Вранокреке 67.
Врашиц 48, 75.
Врата 6, 9, 102.
Врачета 92.
Врба 9, 115, 119, 120, 121, 127, 132, 151.
Врбас 10, 11, 20, 21, 22, 23, 27, 61, 75, 100.
Врбе 57.
Врбица 46, 118, 122, 147, 148, 149.
Врбљак 46, 117.
Вргерац 49, 73.
Врила 27, 29, 34, 35, 64, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87.
Врљика 47, 71, 76, 92, 94, 111, 120, 141, 142, 144, 146, 147, 148.
Врљичко Поље 47, 52.
Врућац 63.
Врх 85.
Вујина Страна 64.
Вуковска Привија 84.
Вуковско 84, 86, 89, 101, 102.
Вуковско Поље 6, 8, 9, 10, 14, 17, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 39, 84, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 56, 57, 58, 79, 60, 61, 62, 93, 94.
Вучевци 10.
Вучковец 45.

Габела 25, 26.
Гај 85, 108, 140.
Гарапуша 117.
Гасод 98, 99.
Герзово 23.
Главница 31, 47, 57, 76, 106, 109, 127, 136, 144, 149.
Главице 44, 107, 113, 115, 123, 124, 142, 145, 147, 149, 151, 153.
Главицица 84.
Гламоч 10, 11, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 32, 33, 44, 54, 57, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 86, 90, 91, 92, 94, 96, 108, 109, 112, 114, 116, 121, 126, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 150.
Гламочно Поље 6, 7, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 102, 127.
Голија 7, 8, 12, 128.
Голин 93, 94.
Голињево 45, 46, 75, 76, 79, 89, 100.
Голубинка 97.
Гомионица 51, 96.

Гора 107.
Горавце 29, 34, 43, 45, 55, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 93.
Горавец 50.
Горажде 66.
Горанци 50.
Горња Мала 128, 129.
Горња Страна 119, 124.
Горња Чаршија 131, 132.
Горње Вуковско 30, 34, 56, 70, 88, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100.
Горње Гламочно Поље 7, 9.
Горње Равно 30, 34, 45, 56, 100, 101, 102.
Горње Село 74.
Горње Ускопље 68.
Горњи Вакуф 59, 93, 99.
Горњи Крај 129.
Горњи Малован 28, 29, 34, 55, 67, 87, 91, 92, 93.
Горњи Ошак 79, 80.
Горњи Подови 128.
Горњи Хозићи 144, 145.
Грздина 86, 102, 103, 111, 113, 116, 126, 151.
Градишка 60, 152.
Градовац 122.
Грахово 46, 85, 92, 96, 145, 146, 149, 150.
Граховско Поље 45, 52.
Грборези 46, 123.
Гребац 129.
Гребља 84.
Греда 121, 122.
Гредина 76.
Грковци 46, 136, 141, 146, 147.
Грла 68.
Груда 49, 92.
Грчко Гребље 115.
Губин 46, 147.
Гудаја 22, 116.
Гузијанов Бунар 148.
Гушће 89, 93.

Дабар 47, 109, 148.
Данилов Град 50, 89.
Дворишћа 99.
Дебало Брдо 74.
Дебеляк 30, 35, 104, 117.
Дебеляци 25, 26.
Дебеляча 70.
Дели Бунар 144.
Дењкуше 142.
Дерале 117.
Дервента 59, 118.
Дијело 63.
Дилка 94.
Динара 64.
Дицмо 47, 48, 69, 74, 124, 132.
До 120.

Долац 9, 10, 31, 36, 43, 45, 56, 65, 72, 75, 81, 82, 85, 86, 88, 96, 123, 124, 125, 126, 132, 133, 143.
Долина 64, 128, 148, 149.
Долићи 88.
Долњи Бунар 122.
Долови 117, 128, 135.
Доња Мала 128, 129.
Доња Чаршија 131, 132.
Доње Вуковско 22, 23, 25, 29, 34, 41, 43, 44, 56, 94, 100.
Доње Гламочно Поље 7, 9, 10.
Доње Поље 88.
Доње Равно 23, 25, 29, 35, 43, 44, 56, 98, 101.
Доње Село 74.
Доњи Бунар 124.
Доњи Вакуф 50, 51, 52, 53, 59, 79, 81, 85, 94, 99, 114, 140.
Доњи Крај 129, 130.
Доњи Малован 12, 48, 61, 79, 90, 91, 92, 93.
Доњи Ошак 79, 80.
Доњи Подови 128.
Доња Страна 119.
Доњи Хозићи 144, 145.
Драгник 9, 23, 31, 36, 40, 43, 44, 56, 121, 124, 125, 126, 143.
Држанлије 82.
Држнич 128.
Дрљаче 142.
Дрмиш 47, 61, 106, 111, 141, 143, 147, 152, 153.
Дубица 51, 87.
Дубока 22, 100.
Дубоки Долац 71.
Дубрава 21, 31, 43, 56, 113, 114, 135, 143.
Дубраве 23, 114, 135, 148, 152.
Дубровник 25.
Дубци 89.
Дувнањско Поље 5, 8, 23, 45, 52, 61.
Дувно 25, 26, 48, 49, 61, 67, 68, 70, 73, 77, 80, 82, 83, 84, 87, 89, 93, 94, 98, 111, 118, 123, 131, 140.
Дуга Врела 83.
Дуга Мекотина 6.
Дуге 84.
Дугедо 16, 23, 113, 137.
Дуго Поље 93, 96.

Ђугов Крај 134.
Ђулинац 117.
Ђуличани 32, 36, 44, 57, 111, 114, 116, 119, 129, 133, 134, 136, 137, 138, 140.

Ерића Бунар 128.

Жабљак 46, 130.
Жбан 115.

Ждерин Под 91.
 Жежнице 135.
 Желиводић 38, 89.
 Жепче 100, 138.
 Жлебина 91.
 Жупањак 48, 79.
 Забуковље 139.
 Загубница 94.
 Заглавица 31, 35, 56, 120, 122, 123, 146.
 Загонице 82.
 Задар 24.
 Задворје 24, 47, 97.
 Зајаруга 21, 31, 36, 43, 56, 117, 118, 120, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 136, 137, 144.
 Заноглина 29, 34, 55, 88, 89, 90, 91, 92, 97.
 Засиок 48, 142, 144, 148.
 Заслони 82.
 Застине 46, 123.
 Звир 97, 98.
 Звирњача 9, 23, 30, 35, 97, 98, 99.
 Згонови 77, 108, 139.
 Зеница 59, 65, 96, 101.
 Зечево Врело 95.
 Зидине 85.
 Злосела 29, 34, 39, 55, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 86, 147.
 Злоселска Мртвица 15.
 Змијоваче 86.
 Зологе 84.
 Зрмања 150.
 Ибар 52, 132.
 Ивићи 69.
 Ивкуша 63.
 Извоз 140, 141.
 Имотски 25, 49, 68, 70, 73, 81, 82, 84, 89, 92, 96.
 Имотско Поље 48, 52.
 Ис 135.
 Исаковачки Подкрај 31, 35, 116.
 Исаковци 21, 31, 35, 43, 143, 115, 136, 141, 144.
 Јабланак 128.
 Јабланица 139.
 Јаворак 88.
 Јаворје 93.
 Јагмиле 73.
 Јазавица 67, 117.
 Јазмак 8.
 Јајце 22, 26, 51, 52, 53, 60, 61, 64, 65, 68, 69, 74, 86, 106, 112, 126, 132, 141.
 Јакир 7, 32, 36, 41, 43, 56, 65, 128, 129, 130, 135, 136, 140.
 Јакишића Бунар 122.

Јаманова Долина 69.
 Јаманов Гај 69.
 Јандрићи 141, 142.
 Јањ 51, 60, 66, 67, 68, 92, 94.
 Јањила 115.
 Јањина Главица 93.
 Јапаге 5, 8, 15, 66, 67, 68.
 Јарам 75, 76.
 Јаруга 9, 14, 21, 65, 110, 117, 118, 121, 144.
 Јаруге 63.
 Јасик 63, 132, 144.
 Јасици 121, 127, 128, 111.
 Јастреб 93, 96.
 Језерина 139.
 Језеро 60, 67, 137, 145, 153.
 Јелица 82.
 Јеловача 67, 72.
 Јуричи 29, 33, 55, 71, 73, 74, 79, 82.
 Јурковача 8.
 Каблић 46, 124.
 Кадинац 8, 81.
 Кадињача 152.
 Казагинац 126.
 Казанци 46, 120, 121.
 Кајнача 137.
 Камен 9, 31, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 110, 111, 120, 127, 128, 129, 137, 150.
 Каменита Драга 71.
 Каменско 24, 47, 75, 77.
 Камење 98.
 Карајизовци 31, 35, 40, 43, 56, 123, 124, 126.
 Карамановац 96.
 Карапај 69.
 Караула 59, 96.
 Караце 58, 81.
 Карловац 31, 35, 36, 119, 126.
 Катанице 82, 84.
 Катануша 91.
 Катрије 74.
 Катуншће 82.
 Керцуша 76.
 Кјешкића Гробље 98.
 Клачина 106, 107.
 Клек 81.
 Клис 48, 80.
 Клопотник 76.
 Кључ 22, 52, 60, 61, 107, 108, 123, 134.
 Книн 24, 25, 26, 47, 70, 89, 97, 104, 150, 152, 153.
 Книнско Поље 47.
 Ковачевића Врело 138.
 Ковачевци 32, 36, 44, 57, 106, 120, 123, 133, 140, 141, 143, 144, 146.
 Ковачићи 116.
 Ковионица 67.
 Колебишта 151.
 Колибишта 113, 140.

Кољани 48, 150.
 Комар 59, 101.
 Комарани 123.
 Конгора 48, 73, 86.
 Копић 31, 35, 124, 125, 126.
 Копривница 21, 22, 50, 58, 79, 83, 90, 91, 115.
 Копчић 64.
 Корита 7, 15, 152.
 Коса 52, 141, 146.
 Косово 61, 89, 128.
 Костајница 27.
 Котари 48, 56, 135, 140.
 Котлуша 65.
 Котор 50, 137, 152.
 Котор-Варош 60, 69.
 Кошишће 121.
 Красинац 30, 35, 56, 103, 104, 105, 107, 112.
 Кратељи 135, 137.
 Крешево 46, 96.
 Криви Хомар 113.
 Криво до 27.
 Криж 74.
 Кришчић 49, 80.
 Кркашница 93.
 Крњевац 152.
 Кровци 125.
 Крст 71.
 Крчоник 94.
 Крши 99.
 Кршии Кук 127.
 Кујаче 125.
 Кук 49, 98, 126.
 Кукавице 29, 34, 43, 45, 55, 82, 85, 97.
 Кукавички Врх 84.
 Кула 60, 129.
 Кулина 128, 153.
 Кулине 115.
 Кулогвино Језеро 9.
 Куманово 60, 147.
 Купрес 6, 10, 11, 20, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 32, 54, 55, 57, 72, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 88, 104, 109, 116, 124, 126, 133, 137, 147.
 Купрешко Поље 5, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 77, 78, 82, 94.
 Курљај 5, 8.
 Куте 29, 34, 43, 55, 77, 84, 85, 86.
 Кућетине 121.
 Кућишта 94.
 Кућиштине 135.
 Кућишћа 87.
 Лазинци 54.
 Лашековица 104.
 Летна 48, 49, 68, 73.

Ливаде 23.
 Ливањско Поље 8, 12, 23, 24, 37, 47, 52, 61, 68, 76, 89, 106, 107, 108, 111, 114, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 136, 137, 140, 141, 143, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153.
 Ливно 22, 24, 41, 45, 47, 54, 57, 61, 65, 67, 68, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 90, 91, 122, 123, 124, 126, 130, 131, 132, 133, 35, 137, 139.
 Лијево 24, 25, 26, 27, 153.
 Лијевче 60, 152.
 Липа 46, 94, 124.
 Лиштани 46, 140.
 Лиштени 114.
 Ловинац 47, 141.
 Ловрећ 49, 98.
 Лука 95.
 Луке 82, 86.
 Љесковача 63.
 Љесковица 60, 104.
 Љубушки 49, 50, 75, 81, 94, 99.
 Љубишина Долина 52, 109.
 Љубша 51, 69.
 Љута 25, 26.
 Љуша 66, 68.
 Маглај 59, 97.
 Макарска 24, 25, 26, 27, 89.
 Мала Врата 75, 76, 78.
 Мала Корита 71.
 Мала Локва 65.
 Мала Стража 139.
 Мали Каблић 117.
 Мали Криж 79, 85.
 Мали Озрен 151.
 Мали Слани До 122, 123, 125.
 Мали Стожер 77.
 Малићна 121.
 Малковци 32, 36, 44, 57, 117, 118, 127, 128, 132, 133, 135, 136, 137.
 Малован 57, 68, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 91.
 Мало Поље 114, 115.
 Мало Село 118, 127.
 Маљково 48, 148.
 Маљновача 97.
 Мандићно Село 48, 67, 75, 84.
 Марићно Гробље 126.
 Марићно Село 91.
 Марковића Долина 95.
 Маслина Страна 30, 35, 43, 44, 102, 107, 108.
 Масталић Бунар 124.
 Матијеваче 123.
 Матрак 106, 143, 144, 145, 146, 148.
 Матрци 114, 129, 135, 141, 142, 149, 152.
 Махала 131.

Машати 98.
 Медвед-Поток 139, 143.
 Медена Селишта 31, 36, 57, 150.
 Медна 23, 60, 90, 104, 106.
 Мединовци 74.
 Мејдан 108.
 Мекотине 68.
 Милановац 121, 122.
 Милач 5, 6, 8, 14, 15, 22, 24, 29, 34, 84, 86, 87, 88, 91, 92.
 Миралегова Кула 64.
 Митровића До 95.
 Мишар 153.
 Младешковци 21, 30, 31, 35, 43, 56, 111, 112, 113, 135, 143, 150.
 Млаквa 29, 34, 55, 79, 83, 84, 85, 86, 87, 88.
 Млинарска Пољана 67.
 Млиништа 16, 107, 108, 131, 151, 152.
 Млиниште 102, 103, 104.
 Мокроноге 48, 70, 75, 80.
 Мосор 11, 26, 44.
 Мостар 24, 25, 49, 50, 70, 80, 94, 118, 132.
 Мохач 76.
 Мсцире 94.
 Моцирски Поток 8.
 Мрачај 51, 58, 84, 86, 94, 95, 101.
 Мрачајска Привија 84.
 Мрђебаре 15, 31, 44, 54, 55, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74.
 Мрђебарац Бунар 66.
 Мрђебареви 24, 25, 29, 33, 34, 28, 29, 45, 55, 65, 66, 67, 68.
 Мртвица 5, 6, 8, 14, 29, 31, 63.
 Мршина Долина 88.
 Муачеца 82.
 Муртуша 77.
 Мусића Врх 100.
 Мутница 59, 65.
 Мушићи 30, 45, 56, 101.
 Надбрдо 118.
 Невесиње 50, 97.
 Никшић 50, 64, 89, 101.
 Новак 125.
 Новаксвићи 50, 102.
 Нова Чаршија 83.
 Ново Село 11, 22, 25, 26, 28, 33, 40, 55, 64, 65, 66, 87, 126.
 Нуглашица 46, 136, 150.
 Обадине 75, 81, 82.
 Обсрци 51, 99.
 Обровац 47, 114, 133.
 Озрен 149, 150.
 Округлица 77.
 Олово 29, 34, 55, 75, 76, 77, 78, 79, 82.
 Олук 32, 42, 46, 116, 133, 134.
 Оманска 59, 85.

Омар 27, 88.
 Омељ 49, 98.
 Омиш 24.
 Опачац 140.
 Опачић 30, 35, 43, 56, 108, 112, 113, 114, 116, 145, 151.
 Опачићко Језеро 9.
 Опћевина 6.
 Орашац 52, 134.
 Орловац 100.
 Орловача 72.
 Орловаче 82.
 Оровица 51, 87.
 Османлије 29, 34, 55, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82.
 Отиновце 23, 26, 29, 34, 43, 44, 45, 55, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 92.
 Отиновачка Ријека 8.
 Отиновачки Поток 82.
 Отишић 47, 119, 141.
 Отковци 51, 64, 122, 123, 145, 153.
 Отока 67.
 Отоке 135.
 Отомаљ 60, 106.
 Оџак 7, 9, 40, 42, 43, 56, 78, 89, 82, 84, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 116, 139, 140, 144, 150.
 Пазарић 59, 137.
 Паклине 6, 18, 20, 90.
 Паламино Поље 7, 15.
 Палеж 93.
 Паљежи 145, 146.
 Паљене 65.
 Паљеш 141.
 Панића Језеро 88.
 Парловлева Драга 126.
 Пашалица 139.
 Паштровићи 50, 137.
 Пеарац 98.
 Пеуље 46, 68, 115, 121, 145, 146, 149, 150, 151, 153.
 Пердухово Село 146, 149.
 Перуовина 67.
 Петрића Бунар 119.
 Петрово Врело 32, 36, 37, 44, 45, 57, 114, 115, 116, 128, 133, 135, 136, 137, 138, 150.
 Петрово Поље 47, 61, 153.
 Пеће 63.
 Пећине 10, 23.
 Пећска 52, 106, 107, 152.
 Печеници 146.
 Печеница 46.
 Плавно 47, 153.
 Плазеница 5, 10, 11, 12, 15, 63, 70, 73, 75, 76, 77.
 Плаја 71, 75.
 Плива 21, 22, 23, 113, 115.
 Плоча 49, 98.

Плоче 92.
 Пљева 23, 65.
 Погана Главница 80, 81.
 Под 104, 105, 107, 109, 110, 111, 132.
 Подашуме 55.
 Подбрдо 118.
 Подвода 117.
 Подворнице 81, 82, 84, 117, 140, 142.
 Подгај 84, 85, 86.
 Подглавица 31, 35, 56, 121, 122, 124.
 Подгора 52, 130, 135, 145.
 Подградина 7, 9, 30, 31, 35, 36, 43, 56, 106, 107, 108, 109, 127, 128, 129, 137.
 Подградинска Сурдупа 128.
 Подгреда 30, 35, 45, 46, 73, 80, 82, 87, 105, 109, 110.
 Подић 150.
 Подкрај 116, 129, 152, 153.
 Подобљај 46, 150.
 Подови 23, 30, 31, 35, 77, 111, 112, 113, 115, 127.
 Подхомар 135.
 Подхум 45, 76, 83.
 Пожари 94.
 Полача 47, 118, 142.
 Полоча 103.
 Пољана 98, 137.
 Пољане 84.
 Поље 140.
 Пољице 52, 129, 141, 144.
 Пометаник 102, 103.
 Понијер 111.
 Попов Врх 127.
 Попова Сјеца 94.
 Поповићи 51, 96, 108, 110, 115, 121, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153.
 Попово Поље 49, 90.
 Порич 50, 76, 79.
 Посушје 49, 67, 69, 70, 71, 72.
 Поток 95, 140.
 Потравље 48, 148.
 Пошепнице 82.
 Прве Бразде 135.
 Прдуово Село 30, 35, 43, 56, 103, 107.
 Прдуси 104.
 Преодац 25, 52, 104, 107, 108, 149.
 Преседло 23.
 Прибеља 55, 65, 103, 110, 113, 114, 116, 148, 150, 153.
 Пријани 30, 35, 56, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 119, 121, 122, 142, 144, 150.
 Привија 12.
 Приједор 106.
 Прикаче 71, 81, 82.
 Прилука 46, 125, 143.
 Прво 46, 130.
 Прозор 11.
 Пролог 26, 45, 76, 86.
 Проложац 49, 92.

Просјека 11, 26, 27.
 Прусац 22, 51, 65, 67, 133.
 Пуревине 81.
 Равашиница 6, 98.
 Равне Ливаде 125.
 Равне Стране 100.
 Равнице 81.
 Равно 9, 85, 88, 94, 96, 37, 98, 102.
 Равно Поље 6, 9, 11, 14, 15, 17, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 35, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 55, 56, 57, 59, 62, 97.
 Радановци 46, 125.
 Радаслије 31, 36, 40, 45, 57, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 144.
 Радуша 6, 12, 98.
 Ражано 148.
 Ражишћа 80, 85.
 Разбој 134.
 Развале 110, 111, 112, 113.
 Развршље 94.
 Раздоље 91.
 Рајић-До 135.
 Рајићке 30, 35, 112, 150, 152.
 Рајицева Коса 71.
 Рајков Брдо 105.
 Ракитна 70, 75, 76.
 Рама 21, 22, 23, 48, 52, 70, 98, 126.
 Римино Кућиште 64.
 Раповина 80.
 Раскршће 128.
 Растин 116, 127, 133.
 Растичево 15, 29, 33, 43, 55, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 91.
 Расток 60, 108, 128.
 Ратковац 95, 121.
 Ратковина 56, 73, 78.
 Рашкова Главница 66, 129.
 Рашко Поље 49, 98.
 Раштегорачка Шума 92.
 Рбина 7, 15, 18, 19, 71, 91, 117, 119, 120.
 Рбинско Било 6, 10, 12, 15, 16, 20.
 Рељинац 102, 106, 146.
 Рељино Село 42.
 Ржано 126, 149, 150, 151.
 Рибник 9, 15.
 Рибњак 14, 109, 111, 125, 145, 146, 149, 151.
 Ривине 81.
 Ригавац 73.
 Ријека 21, 68.
 Рилић 22, 25, 28, 34, 41, 43, 55, 64, 68, 83, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 100, 101, 102.
 Рилић-Поље 6, 8.
 Рипишће 93.
 Родосто 52, 139.
 Ромића Бриг 71.

Роре 51, 103, 104, 108, 113, 115, 151.
 Рудине 31, 40, 56, 117, 119, 127, 137.
 Рудића Долина 88.
 Рудићи 31, 57, 144, 145, 146, 147, 148.
 Рудо Поље 6, 89, 90.
 Рујани 45, 46, 67, 92, 111, 116, 125, 140, 152.
 Румбози 49, 98.
 Руњићи 30, 35, 43.
 Рупе 88.
 Рус 105.

Сава 26.
 Сајновићи 46, 120, 127, 153.
 Салкуша 77.
 Сана 23, 61.
 Сански Мост 60, 153.
 Сарајево 26, 27, 59, 77, 89, 130, 137.
 Сарино Врило 71, 72.
 Сатрић 48, 144.
 Синачишће 68.
 Синокоси 115.
 Сињ 23, 24, 25, 26, 42, 47, 48, 75, 76, 84, 89, 109, 113, 114, 115, 116, 119, 124, 134, 135, 140, 142, 141, 145, 148, 150.
 Сињско Поље 47, 52.
 Сјенокоси 82, 114.
 Снадар 61, 130.
 Скуцани 7, 9, 31, 35, 56, 118, 119, 120, 125.
 Слатина 23.
 Слимена 59.
 Слипчев Крај 134.
 Словин 7, 15, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 129, 134.
 Смајића Бунар 112.
 Сметовача 88.
 Смрдуљи 125.
 Сирековац 97.
 Соколац 26.
 Сочина Чесма 27.
 Сплит 23, 24, 25, 26, 27, 75, 77.
 Спремина Долина 91.
 Спремића Долина 89.
 Спремска Долина 90.
 Срб 140.
 Срђевићи 73.
 Средње Брдо 100.
 Сридња Лекава 95.
 Сридци 84.
 Стамбол 140.
 Становац 65.
 Стара Чаршија 33.*
 Старетина 7, 8, 145, 146, 148, 149.
 Старо Село 118, 119, 120, 121, 122, 129.
 Стекеровци 52, 70, 103, 112, 145.
 Стењац 65.

Стожер 5, 8, 10, 11, 12, 20, 22, 29, 34, 80, 81, 82, 83.
 Стопови 146.
 Стража 98.
 Стражбеница 8, 11, 15, 26, 31, 36, 64, 65, 72, 73, 75, 78.
 Страна 85, 86, 98, 151, 152.
 Стрљанице 87.
 Стројице 26, 60, 67, 92, 126.
 Струпић 46, 143.
 Стубао 66, 67, 88, 127.
 Студенци 21, 25, 26, 47, 49, 69, 84, 87.
 Студенац 95.
 Ступна 52, 135.
 Суава 15, 29, 33, 55, 68, 69, 70, 71, 72, 75.
 Суваљ 128.
 Сувава 30, 35, 107.
 Сувата 71.
 Сувача 122.
 Сувод 5.
 Сувопаљина 91.
 Сувопоток 95.
 Суот 65.
 Сурдупа 128.
 Сухаљ 116.
 Сухаљ 129.
 Сухача 46, 133.
 Сухо Поље 55, 76, 79, 141, 142, 143.
 Талића Долина 95.
 Татар-агино Врело 135.
 Тимар 108.
 Тисовац 127, 128.
 Тичево 52, 108.
 Томасин Долац 71.
 Топлац 86.
 Точак 66, 98, 143.
 Трољин Врх 94.
 Травник 26, 27, 41, 59, 61, 68, 74, 89, 90, 94, 96, 101, 131.
 Тримошница 95.
 Трбасице 127.
 Трбуци 102, 103, 106, 107.
 Требиније 49, 76.
 Трешњик 126.
 Трешњић 127.
 Трешњик 64, 129.
 Тријест 23, 24.
 Трновача 117.
 Трноваче 127.
 Трново 23, 52, 148.
 Тросир 24.
 Трубар 140.
 Трст 26.
 Тузла 26, 50, 51, 52, 119.
 Тулића Чардак 72.
 Турјача 90, 91.

Батина Коса 127.
 Бемалићи 72, 85.
 Бемер 86.
 Ђирића Врх 134, 142.
 Ђирићи 129.
 Ђослије 24, 25, 26, 31, 36, 44, 57, 114, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147.
 Ђошабића Бунар 115.
 Ђундине Долине 63.
 Ђурдинац 113.
 Ђурлик 117.

Убавића Долина 65, 90, 91.
 Увале 114.
 Ужинарица 120.
 Узур-Језеро 88.
 Унац 22, 51, 52, 65, 136, 109, 115, 119, 129, 142, 145, 150.
 Униште 136.
 Ускопље 23, 51, 58, 61, 64, 65, 76, 83, 86, 90, 91, 94, 127.
 Усора 101.
 Ушла 95.

Филиповића Оџак 91.

Хајдаров Бунар 112, 113.
 Халзпић 31, 36, 44, 57, 138, 142, 143, 144, 146, 147, 150.
 Хамзин Врх 7, 15.
 Хасанбеговци 7, 9, 35, 56, 105, 106, 110, 111, 113, 120, 121, 136, 141, 143.
 Хасићи 9, 32, 36, 44, 57, 133, 136, 137, 147.
 Хливно 87, 115.
 Хозићи 32, 36, 44, 57, 112, 133, 138.
 Хозићи 32, 36, 44, 57, 112, 133, 138, 143, 144, 145.
 Хокно 134.
 Хомар 7, 9, 15, 32, 112, 114, 133, 134, 135, 137, 140, 144.
 Хомарови 108.
 Хрбина 118, 134.
 Хумићевац 153.

Царевац 120, 121.
 Цариград 52, 139, 141.
 Цвијануше 127.
 Цвитак 115.
 Цетина 47, 99, 140, 148.
 Цивљани 111, 146.
 Циганско Поље 7.
 Цијељани 147.
 Цинцер 7, 12, 125.
 Црвењак 117, 132.
 Црљенац 101, 102.
 Црљеница 98.

Црљенци 49.
 Црквина 115.
 Црна Бара 88.
 Црне Њиве 82.
 Црни Врх 5, 6, 8, 15, 65, 84, 85, 87, 88, 94, 103, 104, 113, 149, 151.
 Црни Луг 45, 46, 89, 103, 106, 122.
 Црни Потоци 70.
 Црнич 51, 79.
 Црногорчева Долина 69.
 Црњуше 74.

Чабар Вода 107.
 Чадиљ 126.
 Чардак 7, 16, 23, 67, 68, 105, 107, 108, 110, 113, 114, 117, 152.
 Чардаци 140.
 Чатрња 7, 8, 141, 142, 143.
 Чатрњско Било 8, 10, 12, 16, 20.
 Чардачица 77.
 Чворково Гувно 98.
 Челебић 46, 141, 150.
 Чемерница 105, 109, 110, 111, 112, 113, 143.
 Чемернице 114, 141, 142.
 Чемериновеце 135.
 Чесма 66.
 Чипулић 59, 101.
 Читаклук 52, 108.
 Чоланка 95.
 Чолини Подови 63.
 Чукури 24, 32, 33, 44, 119, 134, 127.

Шадинач 80.
 Шарамповишћа 128.
 Шарића Пољана 67.
 Шаурице 65.
 Шаракина Њива 132.
 Шебезова Долина 70.
 Шеварике 88.
 Шемановци 8, 23, 25, 29, 33, 34, 43, 55, 63, 64, 65, 68, 87, 94, 97.
 Шенкуша 115.
 Шестановци 25.
 Шестоперац 71.
 Шешумова Долина 90.
 Шибеник 24, 25, 105.
 Широка 93, 94.
 Широка Вода 93.
 Шкадим 120.
 Штиново 141.
 Шујица 8, 26, 48, 70, 77, 83, 84, 86, 87, 89, 91, 92.
 Шумље 95.
 Шумњаци 9, 31, 36, 44, 57, 104, 108, 117, 122, 123, 144, 147, 115, 152.
 Шупља Стијена 105.
 Шушњари 94.

II. Породична имена.

Абази 137.
 Аврами 118, 134, 135, 138, 139, 140.
 Адеми 131.
 Ајдари 105, 106, 107.
 Ајдери 113, 114.
 Алај-беговићи 80.
 Алвације 113, 114.
 Алексини 65.
 Али-башићи 147, 148.
 Алибеговићи 135, 138.
 Алишахи 115, 116.
 Анђићи 122.
 Аничини 79.
 Антабзак 139, 140.
 Антићи 79, 82, 83.
 Аркуловићи 81, 82.
 Аћимовићи 147.
 Аћимовци 116.
 Афезадићи 74.
 Ахмић 78.
 Ашкићи 94, 96.
 Аџаге 79, 84, 85, 87.
 Баба-Ахметовићи 76.
 Бабићи 77, 84, 87, 94, 117, 118, 119, 134, 135, 136, 137, 138.
 Багарићи 72, 73, 74, 75, 82.
 Бајићи 93, 94, 95, 96, 97, 119.
 Бајрићи 116, 131, 139, 140.
 Баковићи 85.
 Балагићи 122, 123.
 Баљићи 120.
 Бандо 124.
 Баксжићи 74.
 Бањци 128, 129.
 Баришићи 67, 69, 70, 71, 73, 77, 79, 95, 96, 146, 148.
 Барешини 77.
 Бароши 120, 121, 128, 129.
 Батинићи 80, 81.
 Баћевини 100, 101.
 Бачине 134, 135.
 Бачкоње 152.
 Башићи 130, 139, 140.
 Баштићи 94, 95, 96.
 Бегини 98, 99, 100, 133, 136, 137.
 Бејтегини 142.
 Бекташи 131.
 Белензаде 127.
 Бећирбеговићи 72, 74, 78.
 Бећукићи 143, 145.
 Бешкери 69, 97, 98.
 Бибер Сима 100.
 Бикићи 102, 128.
 Биланџије 139, 140, 146, 148.
 Билбија 149.

Билићи 126, 139.
 Билкани 99, 100.
 Богићи 99.
 Боговићи 103.
 Бодуљаци 143, 144.
 Божини 64.
 Бојанићи 93, 94, 99, 101.
 Бојкићи 146, 147.
 Борковићи 143, 144.
 Борчиле 142, 143, 144.
 Боснићи 64, 65, 129, 131, 134, 135.
 Бота Илија 137.
 Ботићи 137.
 Бошковићи 122, 123.
 Бошњаци 148, 149.
 Брадарини 84.
 Браћи 69, 70.
 Братанџићи 78.
 Брзичићи 95, 97.
 Бријановићи 80.
 Бркани 77, 79, 82.
 Бркићи 129.
 Брноси 79, 80.
 Брстиле 74.
 Брчићи 78, 83.
 Буквићи 99, 100, 126.
 Буловић 145.
 Булути 69.
 Бурзићи 78.
 Буркићи 79.
 Бушатлија 67.
 Бушић 69, 70, 71.

Вабићи 77.
 Вавани 91, 92.
 Васићи 66, 67, 68, 99.
 Вејзагићи 122, 123.
 Велемири 88, 89, 97, 99, 100, 101.
 Велићи 113, 114, 116, 125, 133.
 Вељке 66, 67, 68.
 Вељковићи 142.
 Верунице 133.
 Видаковићи 70.
 Видимлијићи 122, 123.
 Видовићи 65, 131.
 Виле 79.
 Вишекруне 146, 148.
 Вишићи 112, 113, 114, 115.
 Вјештице 149, 150.
 Вракеле 145, 146, 148.
 Врањешини 42, 128, 129.
 Вргочи 73, 74, 75.
 Врцеље 113, 142, 143, 145.
 Вујаковићи 65, 109, 121, 153.
 Вујеви 141.
 Вујичићи 79, 132, 146, 147.

Вујинићи 107, 139, 140, 149, 150.
 Вукадини 73.
 Вуковићи 78.
 Вулаци 138.
 Вулете 65, 124, 125, 126.
 Вуне 135.
 Вучак 79, 83.
 Вучени 96, 106, 108, 109, 115.
 Вучићи 148, 149.

Габрићи 88, 89.
 Гавранићи 90, 91.
 Гаврићи 113.
 Гајићи 117, 129, 130, 133.
 Галићи 69, 72, 73, 74, 79.
 Гароње 69, 70.
 Гасал 132.
 Гашићи 105, 149, 150, 153.
 Гашпери 97, 98.
 Гаџићи 106.
 Гвере 145, 149.
 Гилићи 100, 101.
 Глигурићи 80, 81.
 Глишићи 95, 96.
 Глишчевићи 151.
 Голићи 93, 94, 97, 98, 99.
 Грајићи 121.
 Грбеше 69, 70, 73, 74.
 Гргићи 74.
 Грубер 150.
 Гузијани 146, 147, 148, 149, 150, 151.

Дакићи 119, 120, 130.
 Дамјановићи 141.
 Дамњановићи 142, 143, 144.
 Дедићи 123, 124, 142, 143.
 Деминићи 94.
 Дерете 110, 111.
 Деспићи 120, 122.
 Деспинићи 88, 89, 91, 92.
 (Деспотовић, генерал 108).
 Дешини 96.
 Диздари 117, 131, 133.
 Дјаковићи 119, 120, 121, 122.
 Добријевићи 122, 123, 141, 142, 150.
 Додик 97, 98, 124.
 Докићи 118, 130.
 Докози 125.
 Долићи 117.
 Домузин 151.
 Досадовићи 64.
 Дрзголовићи 100, 101, 102.
 Дражићи 95, 96.
 Друшке 78, 84.
 Дувањаци 79, 118.
 Дуган-Хоџићи 137.
 Дудићи 122, 123.
 Дујмићи 94, 96.
 Думанџићи 70, 74, 75, 76.
 Дурани 100, 101.

Дурићи 134.
 Дурути 137.

Ђајићи 92.
 Ђалићи 113, 114, 134, 139, 140, 143, 144, 145.
 Ђекићи 149, 150.
 Ђермани 143, 144.
 Ђогићи 123, 126.
 Ђонлагини 124, 125, 126.
 Ђуг, Ђузи 134, 137, 144, 146, 147.
 Ђугумовићи 145.
 Ђузели 116, 131, 134, 135, 138, 139, 142, 143.
 Ђукићи 95, 96, 115, 118, 130, 135, 136, 138.
 Ђурџићи 151, 152.
 Ђурини 125.
 Ђурићи 93, 94, 95, 97, 149, 150.
 Ђурковићи 149, 150.

Елезовићи 99.
 Ерићи 129.
 Ерцеци 76, 79, 125, 146, 147, 148, 149.

Ждере 64, 65, 66, 67, 68, 91, 109.
 Ждрња 90.
 Живанићи 95, 96, 99, 100.
 Жоле 118.
 Жуљи 74, 75.

Зелени 88, 89.
 Зелићи 87.
 Зелькићи 93, 94.
 Зельковићи 131, 138, 139, 147.
 Зеџ 153.
 Зачевићи 96, 100, 101.
 Зјајићи 66, 67.
 Злоглави 146, 147.
 Золотићи 95, 96.
 Зрне 83, 84, 86.
 Зубићи 27, 38, 39, 64, 65, 66, 67, 68.

Ивази 72, 91, 92.
 Иваничић, бан 138.
 Иванковићи 88, 89, 102, 142, 143.
 Иваницићи 79.
 Иветићи 118, 135, 136, 145, 146.
 Ивићи 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 109, 110, 117, 133, 136, 139, 140, 146, 147, 148, 151, 153.
 Ивкићи 73.
 Ивковићи 79, 80.
 Индризбеговићи 27, 64, 78, 79, 80, 81, 86, 97.
 Икићи 65, 69.
 Инџи 127.
 Ињци 145, 146.
 Исаковићи 118, 122, 133.
 Исанићи 99.

Исићи 113, 114.
 Исламовићи 140.
 Иштук 86.
 Јајићи 84.
 Јакирлићи 41, 42, 130, 135.
 Јакишићи 118, 121, 122.
 Јаклићи 70.
 Јаковљевићи 93, 94, 149, 150.
 Јамани 69, 70, 117.
 Јандрићи 73, 120, 149, 150.
 Јанковићи 85, 116, 132, 140, 145.
 Јањићи 67, 68, 69, 70, 93, 94, 99, 100, 130.
 Јарзколе 133.
 Јарићи 102.
 Јарчевићи 67, 68, 100, 101.
 Јашар-агићи 138, 139.
 Јашићи 131.
 Јелићи 71, 82, 127.
 Јовановићи 11.
 Јовићи 81.
 Јозићи 123, 124.
 Јозицићи 84, 86.
 Јокићи 134, 135.
 Јонићи 97, 98.
 Јукићи 42, 69, 71, 88, 116, 134, 139, 140, 146, 148.
 Јурићи 129, 130.
 Јуричи 71, 82, 97, 98.
 Јуришићи 141.
 Јуркићи 79.
 Јурчевићи 69, 70, 74.
 Јусуф-спахићи 139.
 Кавури 64, 103.
 Кавурци 68, 69, 70.
 Кадичи 131.
 Кајићи 130.
 Калабе 93, 103, 110, 111, 128, 129, 131, 139, 146, 147.
 Калавери 120, 130.
 Каленићи 122, 123.
 Канлићи 92.
 Кантаревићи 153.
 Карамани 96.
 Карани 67.
 Карановићи 93, 94, 96.
 Кара-Османовићи 80.
 Карахоџићи 137, 145.
 Каримани 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147.
 Карићи 137.
 Карлићи 97, 98.
 Касели 113, 114.
 Касули 137.
 Катанићи 95, 96.
 Катићи 127, 128, 150.
 Качари 113, 114.
 Кебе 79, 81, 83.

Кебићи 106.
 Келаве 113, 114, 116.
 Керановићи 96.
 Кесићи 145, 146.
 Кешини 121.
 Кешко 78.
 Кисе 64, 65, 149, 150.
 Кичини 83, 87.
 Кјешкићи 97, 98.
 Клепићи 71.
 Клинци 103, 104, 149.
 Кметаши 99.
 Кнежевићи 67, 68, 96, 146, 147.
 Кнежићи 63, 64, 95, 97.
 Кобилићи 40, 123, 124.
 Ковачи 123.
 Ковачевићи 108, 130, 135, 136, 138, 141, 142.
 Ковачевци 138.
 Ковачина (Рамо) 141.
 Ковачићи 66, 67, 72, 30, 91, 108.
 Ковачушићи 87, 83, 84.
 Ковињала 67, 68.
 Кожице 74, 75.
 Козићи 133.
 Козоморе 108, 109, 120, 121, 122, 126, 127, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 147, 151, 152.
 Којда 113.
 Колоње 65.
 Комарица 131.
 Контићи 100, 101, 102.
 Колоње 111, 112, 146, 147, 149.
 Костеровићи 79.
 Краварушићи 120.
 Крајине 141, 142.
 Красићи 142, 149, 150.
 Крвопићи 93, 94.
 Крезе 130.
 Крже 146, 147.
 Крижановићи 81, 82.
 Криште 69, 70.
 Крндије 40, 63, 64, 123, 124, 151, 152, 153.
 Кроле 24.
 Крстановићи 25, 76, 77, 100, 132, 137, 139, 140.
 Крчмари 121, 122, 123, 124.
 Кршлеци 133.
 Кујићи 85.
 Кујунџићи 81.
 Кујунџалић 131.
 Кукавице 75, 76, 78, 86, 141.
 Кукавичићи 68, 72, 73, 93.
 Куленовићи 74, 140.
 Кумовићи 99, 102.
 Куне 69, 72, 76, 80.
 Курић 74.
 Куробаси 146, 148.
 Курељушићи 67, 68.

Кусићи 83, 84.
 Кутлеше 79.
 Куштре 79, 86, 87.

Леденко 124.
 Ледићи 79.
 Леко 69, 70.
 Ливанчићи 79.
 Лијићи 143, 144.
 Лике 74.
 Ликокури 113, 149, 151.
 Листеши 101.
 Ловрићи 73, 75, 76, 77, 80, 97, 98, 141.
 Ловре 111, 115, 118, 119, 145, 146, 151, 152.
 Лозанчићи 79, 82, 83, 84, 86, 87, 88.
 Лозићи 67, 68, 71, 72, 74.
 Лончари 110, 111, 113, 138, 146, 147.
 Лугоње 93, 94, 99.
 Лугоњићи 95, 97.
 Лулићи 94.
 Лутвице 123, 142, 143.

Љубаси 92.
 Љубоје 105, 106, 143, 144, 149, 150.
 Љубојевићи 92.
 Љубонићи 114.
 Љубунчићи 126, 133.

Мајсторовићи 93, 94, 141.
 Макитани 99.
 Максимовићи 96.
 Маленица 24.
 Малеша 78, 88, 89, 109, 110, 151.
 Малешевци 66, 103, 121, 122, 132, 145, 153.
 Маливуци 100, 101.
 Малићи 93, 94.
 Малкоч алај-бег 74.
 Малушићи 93, 94, 95, 96.
 Мандаре 87.
 Мандићи 64.
 Манојловићи 93, 94.
 Манџукићи 78, 79.
 Маријановићи 82.
 Маринковићи 108.
 Марићи 63, 64, 67, 69, 70, 88, 90, 91, 118, 119, 120, 122.
 Маркићи 97, 98.
 Марковићи 95, 96, 105, 108, 109, 141, 142, 143, 144.
 Мартићи 115.
 Масле 130, 131, 137, 144.
 Масталићи 124.
 Матијаша 69, 70.
 Матићи 66, 67, 68, 71, 72, 127, 128, 129.
 Машани 87.

Машићи 67, 68.
 Мемагићи 116.
 Мемичи 94.
 Мемичи 142, 143.
 Меселџије 64, 65.
 Мешани 79.
 Мешановићи 87.
 Мешкићи 79.
 Мештровићи 79, 98, 99.
 Мијаљица 150.
 Мијатовићи 66.
 Мијочи 76, 77.
 Миленовићи 88.
 Милете 151.
 Милетићи 135, 136.
 Милићи 87, 120, 123.
 Милишићи 64, 65, 66, 149.
 Милковићи 65.
 Милоради 79.
 Милошевићи 106.
 Милутићи 130.
 Милушићи 87.
 Миралеми 127.
 Мирићи 99, 100, 101.
 Мирковићи 147.
 Митранићи 140.
 Митрићи 100, 101.
 Митровићи 95, 96, 139.
 Михаљевићи 73, 74, 75, 76.
 Мишић 79.
 Мишковићи 92, 96.
 Мостарац 132.
 Мрачајци 99.
 Мрђени 105, 111, 112, 116, 118, 119, 128, 129, 141, 142.
 Мркоњићи 89, 141.
 Мрше 69, 70, 82, 83, 88, 89.
 Мујичићи 133.
 Муртићи 83.
 Мусићи 84, 100.
 Мухановићи 81, 83.

Навалушићи 93, 94.
 Наерловић 132.
 Наиповићи 139, 140.
 Ненадићи 141, 145, 146, 148.
 Никичи 95, 96, 104, 103.
 Николићи 70, 148.
 Нинковићи 106, 110, 111, 120, 121, 141, 150.
 Никше 124.
 Новалићи 122.
 Нухићи 142.

Окановићи 131.
 Омерагићи 122, 123.
 Омерхаџићи 127, 130, 137.
 Омерхоџићи 133.
 Орози 73.

Орозовићи 79.
Остојићи 93, 94.
Оштре 139.

Павићи 74.
Павлице 88, 89, 101.
Павловићи 95, 96, 131.
Падрићи 82, 83.
Пажини 99, 100.
Пазичац 92.
Пајићи 100, 110.
Палалије 106, 107, 108, 109.
Палибиљетине 105.
Панићи 90, 102.
Папићи 76, 77, 78, 81, 82, 115, 126.
Париповићи 138, 139, 140.
Парлови 126.
Патрун 69.
Пашићи 68, 72, 96.
Пашко 69, 70.
Паштер 144.
Паштре 118, 119, 137, 143.
Пејићи 103, 104, 105, 106, 111, 153.
Пеливановићи 82, 92.
Пењићи 113, 114.
Пепићи 100, 101.
Пердуси, Пердуси 145, 146, 148, 149.
Перизи 93, 94, 100, 101.
Перије 85.
Перковићи 130.
Петковићи 64, 105, 106, 110, 111, 113,
114, 128, 129.
Петровићи 92, 109, 121, 122, 128, 129,
146, 147.
Пешићи 116.
Пивачи 64, 65, 109.
Пилиповићи 90, 107, 109, 122, 137,
153.
Пилићи 78.
Пиљци 115, 117, 135, 136.
Пјевалице 134, 138.
Племићи 94.
Подкрајац 125, 126.
Поповићи 89, 90, 95, 96.
Потуровићи 142, 143.
Пољак 135.
Пољичац 92.
Прапетар 78.
Прашко 102.
Прдуња 126.
Прдух (си) 103, 104.
Прибељак (ци) 64, 65.
Припунићи 69, 70, 73.
Прице 94.
Пролићи 146, 148.
Пурњаге 152.
Путићи 108.
Пуцари 112, 146, 147.

Раванчићи 79, 80.
Радан (ци) 64, 65.

Радановићи 127, 128, 135, 136, 137.
Радаслија, паша 139, 140.
Радаслићи 139.
Радета 132.
Радивоје 135, 136.
Радићи 79, 81, 82, 83, 88, 93, 94, 119,
120, 121, 122, 125, 126, 131, 132,
148.
Радичићи 106.
Радман 79.
Радовци 141, 142, 143.
Радоје 115, 116, 118, 119, 127, 128,
132, 135, 136, 146, 148, 149, 150.
Радоши 82.
Радумиле 151, 152.
Рајић 69.
Рајичи 70, 71, 82, 83, 87.
Ракићи 73.
Ракуљи 135, 136.
Рамићи 116.
Рамчићи 78.
Рацо 67, 68.
Рашко 121, 122, 132.
Раштегоци 74, 75, 92.
Рговићи 143, 144.
Ребрине 79, 87.
Рејизи 141.
Релате 81, 82.
Ремићи 107.
Рибичи 80.
Ризвани 83.
Римци 116.
Ристићи 143, 146.
Рњаци 79, 80.
Рњкаши 81, 82.
Рњкашевићи 80.
Рогало (-и) 69.
Ромићи 72, 76.
Рудићи 88, 89, 95, 97, 100, 101, 151,
153.
Рујићи 103.

Савани 92.
Савановићи 95, 96.
Савићи 134, 135.
Сагрк Раде 136.
Сантре 84, 85, 86.
Сарајлићи 131.
Свапине 69, 70, 71, 72, 73.
Свитлице 95, 96.
Симиције 145, 153.
Синани 117.
Сирчић, паша 66.
Скобла 132.
Слипци 134.
Слипчевићи 82, 83.
Смаиловићи 138.
Смајићи 108, 112.
Смиљанићи 141, 142, 146, 147.
Смоље 77.
Собо 138.

Соке 141.
Солдати 152.
Солаци 131, 139.
Соре 88, 89, 90, 91.
Соче 24.
Сочивица 131.
Спреме 79, 80, 81, 83, 90, 91, 124.
Спремићи 90.
Срдићи 113, 115.
Сребре 151, 152.
Станивуци 103, 104, 105, 107, 121,
142, 143, 149, 150.
Станишићи 102, 134, 135.
Станковићи 142, 143.
Стевановићи 105, 106.
Стилићи 67, 68.
Стојанци 151, 152.
Стојисављевићи 141.
Стојичићи 132.
Стокићи 90.
Субашићи 113, 114.
Суваре 107.
Сулејман-пашићи 41.
Сушићи 145, 146.
Сучићи 79.

Тадићи 97, 98.
Талијани 146, 147.
Талићи 72, 95, 96.
Танкуљићи 128.
Татар-агићи 136.
Тепићи 105, 106.
Терзић 133.
Теркало 79.
Тескерчићи 41, 108.
Тесла 99, 100.
Тодоровић 124.
Токићи 69, 70, 72, 73, 74, 75, 79.
Томас 79.
Томићи 123, 129, 137.
Толимири 116, 146, 147, 151, 152.
Топаловић 134.
Топчије 118, 133.
Травари 68, 69.
Траварић 65.
Тривуновићи 67, 68, 145, 146.
Тримуновићи 69, 91.
Тркуље 146, 147.
Трто (-а) 81, 131.
Тулићи 27, 66, 67, 68.
Туралије 81, 82.
Туркићи 64, 65.
Турковићи 64.
Туричићи 131.
Тустоњићи 79.
Туфегчићи 126.
Туце 122, 123.
Туцац 130.

Ћавари 124, 126.
Ћалете 74, 75, 77, 79.

Ћари 134, 135.
Ћелићи 82.
Ћемал 78.
Ћирићи 42, 131, 134, 139, 140.
Ћоре 119.
Ћоралићи 73.
Ћорде 130.
Ћосићи 74, 118.
Ћошабићи 116.
Ћулуми 104.
Ћупине 100, 101.
Ћурковићи 83, 84, 141, 146, 147.

Убавићи 90, 145, 152.
Угарци 85.
Унчанин 141, 142.
Устићи 124.
Утвице 122.
Уштулице 128, 129.

Фазлибеговићи 74, 78.
Фејзићи 79.
Фелаге 64, 65, 126.
Филиповићи 40, 42, 91, 108, 111, 113,
114, 118, 128, 130, 132, 137, 140,
142, 144, 150, 152.
Фирдуси 136, 147, 153.
Фишић 112.
Франићи 82, 88, 89, 93, 94.
Франкић 131.
Фрље 133.

Хазине 99.
Хајдари 112.
Хајдаровићи 81.
Хајдери 114.
Хајдуковићи 83.
Хакрепи 74, 75.
Халзци 112.
Халиловићи 129, 130.
Хамзићи 143.
Хасићи 112.
Хатићи 142.
Хаџими 136.
Хаџага 134.
Хаџићи 113, 114, 129, 130.
Хелези 85, 100.
Хереиз 138.
Хлепићи 74.
Хозо 138, 145.
Холак 108.
Хоџићи 99, 141, 142, 143.
Хрњићи 138.
Хукале 134.
Хусеинбеговићи 76, 79.
Хусеинсповићи 76, 79.
Хускићи 132.

Цвијетићи 119.
Цвитићи 102.
Цветковићи 119.

- Црнице 75, 76.
 Црногорци 67, 68, 69, 95, 97, 132.
 Црнчевићи 106, 107, 152.
 Чавке 88, 89.
 Чаја 79.
 Чамбарлић 67.
 Чаушевићи 129, 130.
 Чачије 139, 140.
 Чарићи 138.
 Чвокићи 104, 107.
 Чегари 103, 104.
 Чеке 112.
 Челебићи 100.
 Чивчићи 100, 101.
 Чизмићи 24, 122, 123.
 Читаци 108.
 Читаковићи 108.
 Чиче 97, 98.
 Чички (Чичак) 79, 80, 81, 82, 83, 84.
 Чоло, Чоле 131, 134.
 Чолићи 64, 74, 79, 121, 122, 126, 142, 143.
 Чота 67, 68.
 Чулићи 128, 129.
 Чаје 79, 113, 114, 132.
 Чакићи 67.
 Чало, Чале 79, 81, 82.
 Чанци 113, 114.
 Чендо 133.
 Чепар 68.
 Чинић 131.
 Чиновићи 131.
 Чолани 70.
 Чулић 70.
 Џунић 69, 70.
 Џуџалије 113, 134, 135, 143, 144, 145.
 Шабази 130.
 Шабићи 145.
 Шавије 106, 107, 110, 111, 143, 148, 152, 153.
 Шакићи 75, 77.
 Шанте 128, 129.
 Шарвале 66.
 Шарићи 80, 81.
 Шврака 132, 133, 138.
 Шебези 64, 65, 66, 67, 68.
 Шелићи 102.
 Шербо 91.
 Шеремете 122, 123, 141, 142.
 Шехићи 136.
 Шешуми 88, 90, 91, 95, 97.
 Шике 93.
 Шимићи 71, 92.
 Шимлеше 143, 144.
 Шкобићи 95, 97.
 Шкорње 143.
 Шкрабе 139, 140.
 Шкрбић 144, 145.
 Шобота 65.
 Шолаји 110, 111.
 Шолаци 109, 110, 111.
 Шотрићи 24.
 Шарци 93, 94.
 Шпикићи 122, 123.
 Шпоње 109, 110.
 Штрбац 127.
 Шуљуци 146, 148.
 Шусте 134.
 Шушлици 81.
 Шуште 116.